

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Diplomová práce

PROMĚNY RODINY A MANŽELSTVÍ

CHANGES IN FAMILY AND MARRIAGE

Vedoucí práce: Mgr. Jana Šimečková

Autor práce: Pavla Antošová

Studijní obor: UNE, KS

Ročník: VI.

2007

Prohlašuji, že svoji diplomovou magisterskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

12. prosince 2007

Děkuji Mgr. Janě Šimečkové v roli vedoucí práce, především za cenné rady, konzultace, připomínky a metodické vedení diplomové práce a také celé své rodině za trpělivost, kterou se mnou měla po dobu jejího zpracování.

Obsah

Úvod

1. Smysl a funkce rodiny	8
1.1 Rodina pohledem odborníků.....	8
1.2 Jaký pohled má na rodinu církev a co říkají exaktní vědy?.....	8
2. Historické utváření rodiny	11
2.1 Rodina v tradiční společnosti a její proměny.....	11
2.2 Rodiny pod vlivem režimů a ideologií.....	12
2.3 Teorie vyvlastnění.....	13
3. Změna v demografickém chování	14
3.1 Následky plynoucí pro rodinu.....	14
3.2 Modernizace rodiny.....	16
3.3 Změna funkcí rodiny.....	17
3.4 Druhá demografická tranzice.....	19
4. Typy rodiny	22
4.1 Tradiční rodina.....	22
4.2 Moderní nukleární rodina.....	24
4.3 Typy evropské rodiny – Hajnalova linie.....	27
5. Změna postojů k manželství a rodině	28
5.1 Rodina založená na manželství.....	28
5.2 Co říká 2. vatikánský koncil?.....	31
5.3 Hodnota manželství dnes.....	33
6. Alternativní formy soužití	38
6.1 Nesezdané soužití.....	38
6.2 Porovnání manželství a nesezdaného soužití.....	39
6.3 Homosexuálové.....	41
6.4 Singles.....	42
6.5 Postoj církve k nesezdanému soužití a ostatním alternativním formám.....	43
7. Role ženy a muže v rodině	45
7.1 Základní vymezení ženiny role.....	45
7.2 Historický průřez rodinnými rolemi.....	46
7.3 Modely uspořádání vztahů v rodině.....	47
7.4 Změny v postavení žen a mužů v rodině.....	49
7.5 Nerovnosti v postavení žen a mužů.....	50
8. Žena – dárkyně života	53
8.1 Biologicko-reprodukční funkce rodiny.....	53
8.2 Rodičovství v dějinách.....	55
8.3 Role rodičů.....	56
8.4 Funkce rodičů.....	59
8.5 Zvýraznění role „otce“.....	62

8.6 Jakou hodnotu má dítě?	64
8.7 Co na to církve?.....	66
9. Žena – strážkyně krbu	67
9.1 Žena znamená mít domov.....	67
9.2 Práce v domácnosti a její dělba.....	68
10. Žena na trhu práce.....	71
10.1 Rozšíření volby ženy.....	71
10.2 Zaměstnaná žena a rodina.....	72
10.3 Práce nebo rodina?.....	76
10.4 Muž v rodině ženy.....	79
10.5 Úspěšnost skloubení práce a rodiny a spokojenost v životě.....	80
Závěr	82
Seznam literatury.....	84
Abstrakt.....	88

Úvod

Touto diplomovou prací jsem se snažila nastínit řadu změn, kterými prošla rodina a manželství zejména v posledním století. Položila jsem si různé otázky. Někdy jsem nehledala jen odpověď, spíše jsem se pokusila zamyslet nad určitými souvislostmi. V průběhu několika desítek let, ale především v 90. letech 20. století se demografické a rodinné chování v České republice výrazně změnilo. V tomto textu si všímám intenzity a hloubky změn, k nimž došlo v rodinném chování. Zohledňuji pak některé vybrané hodnotové orientace, jež toto jednání ovlivňují.

Každé stanovisko se snažím vylíčit i pohledem církve a předložit její názory. Ty se pak snažím porovnávat s postoji odborníků. Manželství a rodině se věnuje v poslední době více pozornosti. Možný a Rabušic hovoří o „návratu české rodiny do Evropy“, respektive jde o návrat k rodině „západoevropského typu“: sňatky se v tomto typu rodiny uzavírají později, manželé bydlí odděleně jako nukleární rodina a jsou ekonomicky soběstační.¹

Na začátku vycházím z teorie rodiny a jejího smyslu. Dále věnuji pozornost na změnu funkcí rodiny, kdy současná rodina ztrácí část svých funkcí a zároveň objevuje nebo se soustředí na funkce nové, prospěšnější. Proměny, které se udály na poli manželství a rodiny v tradiční společnosti, popisuji v kapitole o tradiční rodině. Charakterizují také moderní nukleární rodinu. Všímám si faktu, že manželství ustavovalo tradiční rodinu. Tento postoj však v dnešní společnosti pozbývá na platnosti. Manželství, jako jediná aktuálně existující forma institucionalizace párového vztahu, je stále více posouváno. Ztratila se svátostná povaha manželství a řada mladých lidí pohlíží na manželství jako na zastaralou instituci. V dnešní době je hlavní prioritou svoboda a autonomie každého jedince. Někteří autoři vidí hlavní příčiny proměn manželství, které přineslo pokles sňatečnosti a plodnosti, ve změnách hodnotových orientací a rozrůžňování stylů, zejména u nejmladší generace. A tak začíná přibývat různých alternativ manželství například nesezdané soužití, které je chápáno jako „příprava na manželství“. Ostře v rozporu jsou alternativní formy soužití s pohledem církevního magistéria.

V další části mé práce popisují tradiční rozdělení rolí a posun v rozdělení, ke kterému dnes dochází. Muž a žena se ocitli v nové situaci a musí se s ní vypořádat.

¹ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 41. ISBN 80-86598-61-6

V tradičním společenství oba z dvojice totiž přesně věděli, co mají dělat a co je od nich očekáváno. Muž byl hlavní autoritou, žena byla ve svazku tou submisivní, jejímž posláním bylo zabezpečit teplo domova. V dnešní společnosti se hranice takto přesně vytyčených rolí stírá. To, že žena pronikla do veřejné sféry, vlastně znamená, že převzala muži část jeho tradiční role. Ale stejně tak muž převzal část role ženy, zejména v jeho rodičovské úloze a v péči o domácnost.

Protože mateřství se i nadále v naší společnosti vnímá jako přirozené poslání ženy, v další části své práce jsem zmínila roli ženy jako dárkyně života. Tato úloha ženy souvisí s biologickou-reprodukční funkcí rodiny a proto má v textu důležité místo. Děti představují nezpochybnitelnou hodnotu a mají své nezastupitelné místo v lidském životě, v moderní společnosti jim však vyrostla významná konkurence především v podobě kariéry, studia či cestování. Fakt, že ženská emancipace se stala skutečností a zaměstnaná žena – matka je dnes jevem již zcela běžným, zmiňuji v poslední kapitole.

Kam se dnešní rodina posunula? Je nutné podotknout, že tento jev souvisí s vývojem naší společnosti. Stále více je znatelná samostatnost, nezávislost, svoboda, ale vedle toho i pocit zázemí, důvěry a sebenaplnění. Touto problematikou jsem se zabývala na těchto stránkách, snad i proto, že je mi tato oblast života blízká a zajímá mne, jak se vyvíjí. Věřím, že výsledek může být přínosem nejenom pro mě...

1. Rodina a její smysl

1.1 Rodina pohledem odborníků

Podle Nakonečného je rodina je charakteristická primární malá skupina, která je sociologicky charakterizována jako společenská instituce tvořící důležitý „stavební kámen“ lidské společnosti, neboť má řadu významných společenských funkcí.²

Možný definuje rodinu jako „nejsoukromější lidskou instituci“ a je to v podstatě manželský pár s dětmi, pokud máme na mysli rodinu úplnou tzv. nukleární.

Další charakteristika může být od Bühlerové, která nazývá rodinu „přirozenou skupinou“. V tomto případě jde o označení velmi výstižné, neboť zatím stále ještě v největším počtu případů – rodina je přirozeným důsledkem soužití muže a ženy, jejich touhy po dětech, a má tak hluboké biologické kořeny.³

Rodina se dá také ze sociálně-vědného hlediska charakterizovat jako oblast, kde se specificky prolínají individuální, skupinové a makrosociální vlivy. Je námětem pestrým jak z hlediska jejich projevů v sociální realitě, tak z hlediska mnohosti konceptů, které se jí snaží vyložit.

Jde o sídlo, kde společně žijí rodiče a nedospělé děti a kde tito lidé každodenní reprodukcí společného životního prostoru vytvářejí domácnost. Rodina se vyznačuje sdílenou historií, včetně mýtů, dále budoucností a do jisté míry i biologií. Tím také rodina přesahuje do sféry širšího příbuzenství. Rodina jako transgenerační symbolická skupina se tedy snaží o své sociální přežití, přičemž se snaží zachovat svou identitu (tradice) a uskutečnit, pokud je v sociálně nevýhodných podmínkách, projekt statusového vzestupu.⁴

1.2 Jaký pohled má na rodinu církev a co říkají exaktní vědy?

Rodina je založená nejen na lidské lásce, ale také na lásce boží. Celý život rodiny by se měl vytvářet podle božího záměru, aby došlo k plnému rozkvětu jejího lidského i božského rozměru. Rodina se tak stává malou církví. Přestává být uzavřená do sebe, má široký záběr.⁵

V Bibli stojí:

„Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem božím, jako muže a ženu je stvořil.“ (Gen, 1-27)

² NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: ACADEMIA, 2000. Str. 242. ISBN 80-200-0690-7

³ Tamtéž.

⁴ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 63. ISBN 80-86598-61-6

⁵ LUBICHOVÁ, CH. *Rodina*. Praha: Nové Město, 1999. Str. 24. ISBN 80-86146-15-4

Tato první zpráva o stvoření člověka říká, že muž a žena byli stvořeni zároveň, aby se doplňovali, a oba byli obrazem božím.

Protože Bible byla v evropském regionu po staletí přijímána jako jediná pravda a podle jejích pravidel se žilo, je její význam pro evropskou kulturu jedinečný.

Manželská láska, která vyvrcholí v dětech, přesahuje sama sebe v dětech, zároveň se zařazuje do širšího kontextu lidské společnosti jako celku. Plozením a výchovou dětí manželé přispívají k pokračování existence společnosti a zajišťují budoucí přežití lidstva. Církev považovala rodinu jednou založenou za doživotní. Za trvalost rodiny ručila náboženská víra svou nejvyšší autoritou: Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj. Toto pojedí však bylo úspěšně napadeno pojetím manželství jako občanské smlouvy. Jako právního kontraktu, jenž patří k těm, která jsou vypověditelné kteroukoli ze stran.⁶

Předávání života je plodem manželské lásky. Nelze se však omezit jenom na plození dětí, i když je takto obecně lidsky plodnost manželské lásky chápána. Ještě více se rozšiřuje a obohacuje všemi plody mravního, duchovního a nadpřirozeného života. Otec a matka jsou povoláni darovat je svým dětem a skrze děti církvi a světu. Kde jsou rodiče v předávání života připraveni spolupracovat s boží láskou, znamená to, že muž a žena vykonávají své rodičovství zodpovědně. Rodina je přirozené životní společenství rodičů a dětí vyvíjející se z manželství, jemuž Bůh požehnal plodností – a současně tvoří buňku lidské společnosti. Podle křesťanského chápání je rodina spíše buňkou společnosti v biologickém a mravním smyslu, přičemž výraz buňka je samozřejmě míněn pouze obrazně jako analogie k živému organismu.⁷

Pius XII. prohlásil:

„V rodině národ nalézá přirozeně daný plodný kořen své velikosti a moci neboť rodina je biologicky prabuňkou a mateřskou buňkou společnosti. Proto je národ, v němž se manželství a rodina rozpadají, dříve nebo později odsouzen k zániku. Také v mravním ohledu je rodina právem nazývána buňkou společnosti. Jestliže rodina přestane být „základem společnosti, prvním prostorem každé výchovy a kultury“ má to za následek odosobnění a zmasovění. Sociální ctnosti, bez nichž společnost nemůže existovat, si člověk osvojuje v rodině: lásku k bližnímu, ohleduplnost, snášenlivost, spravedlnost, solidaritu, pietu, umění poslouchat i udílet rozkazy.“⁸

⁶ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 22. ISBN 80-86429-58-X

⁷ RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 10. ISBN 80-85353-12-7

⁸ HÖFFNER, J. Kardinál *Manželství a rodina*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. Str. 29. ISBN 80-85959-49-6

Co říkají exaktní vědy?

Zkušenosti a výsledky výzkumů z oblasti medicíny, psychologie, sociologie, etiky, pedagogiky a dalších věd nás přesvědčují o tom, že kvalitní rodina vytváří optimální předpoklady pro zdravý tělesný, morální a duchovní růst mladého člověka.

Z biologického pohledu je rodina způsob, jímž lidstvo zajišťuje svoji reprodukci a setrvání mezi živočišnými druhy. Rodina je tedy místem předávání života. Předáváním života se nemíní pouze péče o zachování potomstva. Zplazenému jedinci je nutné poskytovat ochranu, zajišťovat jeho vývojové potřeby, rozvíjet jeho schopnosti a naučit jej chování odpovídajícímu druhovému fenotypu. Plnění této fáze biologických úkolů je základem lidské činnosti, již nazýváme výchovou. Zvláštním úkolem rodiny je tedy výchova dětí. Výchovou se rozumí nejen otázka psychologicko-sociální, ale neméně i emocionálně-psychická a duchovně-mravní. Sociální klima rodiny se nejvíce odrazí ve výchově. Dříve se jako autoritativní hlavy rodin uplatňovali otcové, dnes se vyskytují i autoritativní matky. Kromě vzájemného vztahu rodičů je v rodinách další složité předivo vztahů mezi jednotlivými jejími členy, jsou většinou pokrevně spřízněni. Patří sem vztah mezi manželi, rodičovské vztahy a vztahy mezi sourozenci, ale i vztahy k dalším příbuzným, zejména rodičům manželů. Pokud chceme dobře vycházet s rodinnými příslušníky a nejen s nimi, musíme budovat naše vztahy. Musíme v nich pěstovat city. Lásku, radost, štěstí, porozumění, ale i smutek, lítost, nebo třeba zklamání. Jde o oblast, která si zaslouží zvláštní pozornost. Protože láska a náklonnost jsou životními principy rodiny, odvíjí se od ní jedinečná výchovná a osobnost tvořící síla, které se nic nevyrovná. Rodinu v biologickém smyslu tvoří celá skupina jedinců, kteří se podílejí na výchově nové populace. Mezi nimi se uskutečňuje prvotní socializace. Rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. V tomto procesu působí rodina na své členy v celém souhrnu jevů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických a jiných. Každý v rodině má svou funkci. A v ní naplňuje nebo nenaplňuje své city a emoce a tak plní nebo neplní úkol, který jeho funkce předpokládá.⁹

Vstupuje-li v těchto podmínkách rodina opět do povědomí, důvod tkví především ve zkušenosti, že manželství a rodina ve srovnání s jinými formami soužití mohou nejspíše přispět ke stabilnímu vývoji obyvatelstva.¹⁰

⁹ HINTAUS, L. *Člověk a rodina – smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta. 1998. Str. 18

¹⁰ RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 10-11. ISBN 80-85353-12-7

2. Historické utváření rodiny

2.1 Rodina v tradiční společnosti a její proměny

Třebaže se systém rodinné strategie lišil u různých společností v různých obdobích, v každé společnosti byla rodina institucí co do obecně uznávaných norem chování závazným pro všechny. Evropská rodina si až dodnes udržela značnou hodnotu v očích společnosti, zatímco výrazně poklesla popularita institucí ostatních. K tisíciletému fungování tradiční rodiny jako celkem vyhovující společenské instituci přispívalo plynulé předávání z generace na generaci, protože naděje na dožití se v dlouhodobých průměrech neměnila a většinou byla tak nízká, že sotva dostačovala rodičům, aby se dočkali dospělosti svých dětí. Tradiční rodina byla v Evropě nahrazena moderní a postavila ji na nový normativní základ. Teď už nešlo jen o pouhé předávání mezi generacemi, nýbrž mělo se jednat o dosažení harmonie mezi blahem obecním a jednotlivců. Otázkou nebylo jak přežít, ale jak spolu žít. Počátkem 19. století ve Francii zůstala zachována představa, že rodinné zákonodárství odpovídá přírodním zákonům. Z těchto představ vycházel i požadavek, aby muž byl „hlavou rodiny“ a žena i děti mu byly v rodinné skupině podřízeny. Nebylo tomu jinak ani v tradiční rodině, avšak tam bylo nerovné postavení členů všeobecně uznanou normou.¹¹

Změny v evropské rodině po renesanci se často diskutovaly v souvislosti s ekonomickým vývojem, k němuž tehdy docházelo – s rozvojem obchodu, zejména vnějších trhů, se změnami v zemědělství, v městském životě, v obchodní a výrobní základně, které tento vývoj doprovázely. S rozmachem měst pochopitelně vznikl mezi rodinou, domácností a živobytím jiný vztah než ten, který existoval ve venkovských oblastech. Ke změnám docházelo v náboženské praxi a přesvědčeních, které přinesla reformace a protireformace; a s procesem sekularizace, posíleným nástupem vzdělanců a rozvojem systémů poznání, zejména v době osvícenství. Obojí vedlo k oslabení dřívějších norem obsažených v křesťanské věrouce a šíření církví, které do té doby odpovídalo za širokou škálu pravidel rodinného života. Světské právo a jeho normy vyplňovaly mezery, porušení se posuzovala u církevních soudů.¹²

V 19. století vzniklo silné společenské hnutí zaměřené na nápravu všech nepravostí, o nichž se soudilo, že byly spojeny s překotným rozvojem raného kapitalismu. Právě v této

¹¹ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsem přišly, kam jdeme ?* Praha: SLON, 2003. Str. 96,97. ISBN 80-86429-19-0

¹² GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 83. ISBN 80-7106-396-7

souvislosti se začalo rovněž s přehodnocováním postavení žen ve společnosti, což představovalo počátky moderního hnutí za práva žen, role manželství i povahy a historie rodiny. To vše úzce souviselo s rozmachem sociologie, antropologie a srovnávacích rozborů příbuzenství, manželství a rodiny.¹³

2.2 Rodina pod vlivem režimů a ideologií

Významnou postavou celého tohoto vývoje byl Friedrich Engels, který založil svůj *Původ rodiny* převážně na Marxových poznámkách ke knize *Ancient Society* (1877) od amerického antropologa Lewise H. Morgana.

Později sociologie, jež byla na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století všeobecně pod silným vlivem marxismu a neomarxismu, převzala historický výklad jako mocný instrument kritického výkladu současné sociální a politické situace. Sociologie rodiny pak byla polem, kde se ambivalence minulého a přítomného i veřejného a soukromého vyjevovala nejzřetelněji. Morgan hlásal velmi dlouhodobý postupný přechod od kolektivních forem manželství k individualizovaným monogamním institucím současné rodiny, čímž připravil cestu celé řadě omylů a nepochopení. Engels dovedl tento argument ještě dále a soudil, že buržoazní rodina se přirozeně staví proti rekolektivizaci společnosti za socialismu, upírá právo na rovné zacházení ženám a dětem a skrze dědictví přenáší nerovnosti do dalších generací.¹⁴

Trvale podnětným příkladem práce, jež zkoumá historickou totalitu, v níž nelze vysvětlit veřejné bez pochopení soukromého a naopak, je kniha J. Donzelota *Rodinná politika* (1977). Základní sociologickou otázku výkonu moci a sociální kontroly analyzuje na tématu sociální kontroly dětí v rodině a kontroly této kontroly státem, ideologií a stavem třídního konfliktu. „*Hybridní rodina*“ kvůli své závislosti na pečovatelských profesích a otevřenosti soukromě nekontrolovatelnému vlivu masmédií jen stěží udržuje hranici svého soukromí.¹⁵

Jak tyto ideologie ovlivnily rodinu? Rázně odsunuly stranou náboženská omezení, umožnily rozvod a interrupce, snížily porodnost, zvýšily zaměstnanost, vzdělanost a obecně pracovní příležitosti pro ženy, zajistily kolektivní péči o jejich děti ve škole i mimo ni. Čím byly ženy vzdělanější, jejich počet mezi pracovní silou vzrůstal a snižovala se plodnost. Tedy rodina pozbyla některé ze svých důležitých funkcí, to co bylo soukromé teď ochraňuje stát,

¹³ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 167. ISBN 80-7106-396-7.

¹⁴ Tamtéž. Str. 168

¹⁵ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 72. ISBN 80-85850-75-3

který tímto způsobem přesouvá pozornost ze své viny vzniklých potíží a obviňuje z nich postiženého jednotlivce. Dochází k tzv. vyvlastnění.

2.3 Teorie vyvlastnění

O marxistickou teorii vyvlastnění se opírá Ch. Lasch v knize *Útočiště před bezcitným světem: rodina v obležení (1977)*.

Ukazuje, jak kapitalismus nejprve vyvlastnil dělníkovou pracovní sílu její totální komodifikací, potom vyvlastnil i jeho pracovní dovednost a kvalifikaci tím, že práci rozdrobil a automatizoval, a souběžně s tím vyvlastňoval i jeho soukromí a rodinu.

Na rodinu byl kladem stále menší důraz. Rodina byla postupným vyvlastňováním zbavována svých kompetencí. Nejprve bylo profesionalizováno vzdělávání dětí v systému státního školství, pak přišla rodina o kompetenci v péči o nemocné, kteří byli přesunutí do nemocnic, jak to vyhovovalo profesionalizaci péče, a nakonec je člověk zbavován kompetence i v nejtímnějších věcech, přesvědčován v médiích poradci a pečovateli, že ne on, nýbrž oni lépe rozumějí i jeho sexuálnímu životu a citovým vztahům.¹⁶

Reakcí na tuto teorii vzniká kniha R. Collince *Konfliktní sociologie (1975)*. Collins čerpá podněty z marxismu a z radikální ekonomie, ale také z tradice symbolického interakcionismu. Klíčem k výkladu rodiny, kterou v marxistickém duchu nevyděluje jako soukromou sféru a neodděluje od ekonomie a moci, jsou pojmy:

- erotického vlastnictví,
- generačního vlastnictví,
- vlastnictví domácnosti.

- Sňatkem vzniká v manželství vzájemné a exkluzivní právo na sexualitu partnera a od ustavení se romantické lásky v devatenáctém století i na jeho lásku.
- Generační vlastnictví spočívá v dispozičním právu rodičů nad dětmi – i děti jsou vlastnictví. Dlouho přesahovalo toto právo i do třetí generace – rodičům náleželo exkluzivní právo vybrat pro své dítě toho, s nímž se sezdá a může mít děti. Nakolik je vlastnictví dítěte garantováno státem, vychází najevo v rozvodových sporech, kdy státní moc (soud) rozhoduje o tom, komu budou patřit děti.

¹⁶ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 73. ISBN 80-85850-75-3

Rodina se zdůrazňovala pořád méně. Rodina, která vzhledem ke konfiskačním daním pramenícím z názoru, že dědictví bylo odpovědné za společenskou nerovnost, přestala být důležitá pro předávání majetku mezi generacemi a přišla tím o jednu ze svých hlavních dlouhodobých funkcí. Konfiskace „osobního“ majetku státem zjevně také zmenšila motivaci jednotlivců dlouhodoběji šetřit a zároveň oslabila kontinuitu vztahů mezi rodiči a dětmi.¹⁷

- Vlastnictví domácnosti je společné pro muže a ženu, dispoziční právo však a tím i reálný podíl na vlastnictví, je mezi manžely distribuováno stále ještě velmi nerovnoměrně. Collins toto své originální pojetí rodiny doplňuje konceptem interakčních rituálů, jimiž jsou udržovány vlastnické vztahy i v intimním prostoru rodiny, kam ve standardní situaci kontrolní moc státu a práva nesahá.¹⁸

Zlom nastal v tisíciletém vývoji západní rodiny, když Talcott Parsons formuloval svou novou teorii 10 let po druhé světové válce. Parsons se pokoušel o všeobecnou teorii sociálního chování. Jeho názor na funkci rodiny ve společnosti byl inspirován válečnými zkušenostmi posádek vojenských letadel, které mu bylo vzorem chování malé skupiny. Spočíval v solidaritě a souhře mezi hlavou skupiny – *leader instrumental*, zodpovědným za všechny a proto vyžadujícím podřízení svému velení, a mezi jeho věrným nejbližším zástupcem – *leader expressive*, zprostředkujícím citovou vazbu.¹⁹

Podle Parsonsova názoru není důvod, proč nenahlížet na funkci rodiny, v níž matka zodpovídá za citovou soudržnost všech a otec zajišťuje vazbu mezi rodinou a společností. Pro americkou mládež byl Parsonsův požadavek rozdílných rolí v rodině podle pohlaví naprosto nepřijatelný. V 50. letech 20. století veřejné mínění Západu všeobecně uznávalo nejen rovnoprávnost otce a matky ve všech rodinných rozhodováních, nýbrž obecně přijímalo i požadavek rovnoprávnosti rodičů a dětí.

3. Změna v demografickém chování

3.1 Následky plynoucí pro rodinu

Demografické chování a úroveň reprodukce prošly ve svém vývoji výraznými změnami, které odrážely nejen měnící se ekonomické a sociální podmínky života rodin, ale

¹⁷ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 168. ISBN 80-7106-396-7

¹⁸ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 74. ISBN 80-85850-75-3

¹⁹ Tamtéž.

i postavení žen ve společnosti, jejich rostoucí emancipaci, vzdělanostní úroveň a stupeň ekonomické aktivity.

Pro všechny typy rodin to znamenalo nutnost přepracování zavedeného životního stylu. Mnoho životních podmínek, rozhodnutí, řešení životních problémů a také mnoho zodpovědností přejímal dříve za své občany stát. Najednou zde byla nejen možnost, ale i nutnost vlastního rozhodování v podmínkách otevřené konkurence. Defenzivní životní styl byl nahrazován stylem ofenzivním. Také v tomto ohledu bylo možno vést dělící čáru mezi rodinami, v níž její členové byli již dříve zvyklí sami iniciativně o něco usilovat či rozhodovat se na svou zodpovědnost a těmi, kteří byli zvyklí spíše přijímat to, co jim z rozhodnutí jiných připadlo. V některých domácnostech se objevovaly názorové rozpory na hodnocení probíhajících změn. Rodiny reagovaly větší mírou otevřenosti nebo uzavřenosti. Uzavřenost vykazovala rodina před vnějšími tlaky tím, že se více semkla a její členové drželi více při sobě. Vnímali to jako obranu před ohrožením. Větší otevírání se souviselo s větší možností angažovanosti, se svobodnější volbou životní orientace. Oba procesy mohly rodinné vazby buď zesílit nebo oslabit. Zásadní narušení řady životních jistot bylo v mnoha případech prověřením hodnot, ke kterým lidé upínali své životní úsilí a jež buď shodně nebo v rozporu s ostatními členy rodiny, přijímali za základ životní smysluplnosti. Výchovné hodnoty jako poslušnost a snaha „nevybočovat z řady“ byly nahrazovány nároky na vlastní iniciativu. Zvláštní postavení pak v tomto ohledu zaujímal rodina jako hodnota sama o sobě.²⁰

Současný člověk je především jedinec, individualita. Požadavek svobody a nezávislosti dnes stojí nad zájmy společenství. Vývoj od tradičního myšlení, soustředěného na celek, k modernímu individuálnímu myšlení trval stovky let.

Nástupem nové doby dochází v různých typech rodin ke změně, kterou bychom mohli označit za proces demokratizace, který se projevuje:

- ve sblížování sociální pozice muže a ženy v rodině,
- v reflektování možnosti zastupitelnosti rolí muže a ženy uvnitř rodiny a v její následné faktické realizaci,
- v realizaci „flexibilní“ dělby práce mezi mužem a ženou v rodině,
- ve vytváření společenských podmínek pro realizaci těchto změn ze strany státních orgánů a institucí.²¹

²⁰ KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 1996. Str. 15. ISBN neuvedeno

²¹ MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině : Demokratizace sféry soukromé*. Praha: Soc. ústav AV ČR, 1999. Str. 10. ISBN 80-8595500-69-3

3.2 Modernizace rodiny

Modernizace představuje těžko definovatelný pojem. Měla by zahrnovat společenské změny v rodinných systémech a systémech poznání, které celý vývoj doprovázejí. Vezmeme-li tento pojem doslova, to, co je moderní, je vždy pomíjivé a záleží víceméně pouze na nás, jak definujeme počátek a konec. V sociologických rozbořech se modernizace často pojímá jako protiklad tradičnosti (individualistické hodnoty v protikladu ke kolektivním, svobodu v protikladu ke zvyklostem a omezením).²²

Řada problémů, kterým čelí (post)moderní společnost, vyplývá z výrazné změny v demografickém a rodinném chování.

Pro industriální společnosti naší doby jsou příznačné tyto trendy týkající se rodin:

- tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozdější,
- tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku. Tato nesezdaná soužití jsou spokojenější než sezdané páry, ale v čase méně stabilní. Pro některé vyspělé státy upravují legislativu tak, aby chránila zájem dětí narozených nesezdaným partnerům,
- zvyšování rozvodovosti,
- pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti,
- tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec,
- prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.

Téměř všechny tyto trendy ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Prorodinné společenské pohyby pozorovatelné v postsocialistických zemích, determinované hospodářskými těžkostmi a reformami (vznik rodinných podniků a rodinných farem), jsou tendencemi okrajovými, které vývoj k vyspělé industriální společnosti pravděpodobně brzy zvrátí.

Popsané tendence byly poprvé výrazněji zaznamenány demografy ve třicátých letech dvacátého století. Druhou světovou válkou byly oslabeny a znovu se projevíly v šedesátých letech. Léta sedmdesátá tento vývoj prudce akcelerovala. Sňatečnost i porodnost nevidaně poklesly, rodiny se začaly zmenšovat, stále více dětí nežije spolu se svým biologickým otcem. Nejčastěji uváděné vysvětlující hypotézy udávají jako příčinu pokračující emancipační hnutí žen, větší ekonomickou a společenskou aktivitu žen, která je v konfliktu s jejich úlohou mateřskou.²³

²² GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 169. ISBN 80-7106-396-7

²³ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str.25. ISBN 80-901424-7-8

3.3. Změna funkcí rodiny

Rodina plní vůči společnosti a ve společnosti několik základních funkcí:

- biologicko-reprodukční,
- ekonomicko-zabezpečovací,
- kulturně-výchovná.

V poslední době se začíná zdůrazňovat rodina a její důležitost. Nutno říci, že v evropské kultuře celkově dochází k posunu v chápání funkcí rodiny. Pro současnou rodinu je typické omezení rodinných funkcí a jejich usměrnění. V tomto procesu může být spatřována postupná likvidace rodinných funkcí, a tím ohrožení stability rodiny. Na druhé straně má však současná rodina možnost zbavovat se nepodstatných funkcí a soustředit se výrazněji na funkce podstatné, zejména kulturní a výchovnou.

Mění se ekonomická funkce rodiny (rodinný kapitál, formy rodinného podnikání), vzniká výrazná majetková diferenciaci společnosti na úrovni domácností. Ekonomický tlak na muže i ženy (tj. v rodinné struktuře na otce i matky), který přes různá vyhlášení reálně vyžaduje v této fázi transformace společnosti ekonomickou aktivitu obou partnerů, vytlačuje na okraj rodinných priorit péči a čas věnovaný dětem. Faktory péče a čas věnovaný dětem jsou nezastupitelné, z hlediska fáze rodinného cyklu přesně časově určené, což znamená, že je nelze posléze kompenzovat. Změna se také mimo jiné týká zaměstnání ženy. Zaměstnanost žen znamená pro většinu rodin další finanční příjem a tím se rozhodným způsobem spolupodílí na finančním zabezpečení rodiny. Pracující žena – matka – spoluživitelka.²⁴

V rodině už se nevyrábí a ekonomická funkce se přeměnila z výrobní na spotřební.

Změna funkcí ve vlastním smyslu slova nastává teprve tehdy, když jsou dotčeny základní funkce rodiny – domov, stůl, domácnost, pěstování duchovních, mravních, náboženských hodnot. Od rodiny se očekává, že bude místem klidu, stálé pohody, odpočinku, kde si její členové mohou „nabít akumulátor“. Domovem a přístavem.²⁵

V mnoha rodinách ve skutečnosti zaniklo společenství stolu, protože otec a zaměstnaná matka se stravují mimo domov, děti ve školní jídelně. V mnohém ohledu vymizel i poslední zbytek společenství kultu, rodina se neschází ke společné modlitbě a sotva kdy viditelně slaví křesťanské svátky. Z mnoha rodin vymizela domácká pohostinnost a družnost, rodiče i děti přemístili těžiště svého života mimo domov a rodinu již považují jen za místo spánku. Změnil se i charakter hospodaření v rodině. Dobrý chod domácnosti vyžaduje finanční prostředky, pracovní i organizační činnost a čas všech členů rodiny. Rodina pomáhá společnosti tlumit

²⁴ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str.86. ISBN 80-901424-7-8

²⁵ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: GRADA Publishing,1994. Str. 22 ISBN 80-7169-129-1

a vyrovnávat výkyvy způsobené hospodářskými krizemi. Právě v tomto tkví podstata ekonomicko-zabezpečovací funkce rodiny.

Vztahy industriální společnosti v mnoha oblastech nastartovaly sled těchto změn. Funkce ochranných a pečovatelských rodinných sítí do značné míry převzaly nejružnější sociální instituce (nemocnice, charitativní organizace, policie, členské a profesní kluby). To vše vedlo k oslabení významu rodiny jako instituce a její výchovné funkce. Byla zvýšena celková nezávislost jedince na rodinných strukturách. Vazba mezi statutem rodičů a statutem dětí se díky otevřenosti v moderní společnosti oslabil. Vztah mezi rodiči a dětmi se nerozvíjí v rovině autority a podřízenosti, ale v rovině přátelství. Rozkazování, zakazování, tělesné tresty a další podobné „tradiční“ výchovné metody ustupují do pozadí a jsou nahrazovány výměnou názorů, přesvědčováním, sdělováním stanovisek. Autoritativní rozhodování je nahrazeno diskusí, na níž se podílejí obvykle všichni členové rodiny.²⁶ Sexuální vztahy přestaly být legitimovány sňatkem, takže předmanželský sex je běžný. Tato nezávislost dále podporovala preferování hodnot svobody a osobní autonomie.²⁷

Pokud má rodina plnit v plné míře své funkce, musí být stabilizována. Faktory stabilizace můžeme najít ve vnějších i vnitřních vztazích rodiny. Faktory vnější působí prostřednictvím celospolečenských opatření. Vnitřní faktory jsou skryté v rodinných vztazích.

Faktory vnější:

- růst životní a kulturní úrovně rodin,
- tlak veřejného mínění (podporovaný médii),
- právní systém (např. zákon o rodině),
- přibývání volného času (členové rodiny mají mít čas k udržování a prohlubování citových vazeb),
- zaměstnanost žen (přispívá k rychlejšímu růstu životní úrovně, žena je rovnocenný partner v manželství).

Faktory vnitřní:

- vztahy manželů,
- pocit odpovědnosti vůči dětem,
- pocit uspokojení v rodinném životě nebo v některých jeho stránkách, jako je uspokojení při výchově dětí, zdroj sebevědomí v rodinných vztazích.

²⁶ KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. *Prostředí člověk a výchova*. Brno: Paido, 2001. Str. 81. ISBN 80-7315-004-2

²⁷ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 237. ISBN 80-86429-01-6

3.4 Druhá demografická tranzice

Koncept druhé demografické tranzice spojuje změny v rodinném a reprodukčním chování s hlubší kulturní proměnou v lůně postmoderní společnosti – s posuny směrem k pluralizaci, k individualizaci hodnot, životních stylů a identit, jejichž nositeli jsou „mentální kohorty“.²⁸

Tento proces se začal odehrávat od šedesátých let minulého století. Po roce 1989 dochází k výrazným kvantitativním proměnám ve sňatkovém a reprodukčním chování populace u nás. Česká společnost se svým vývojem rychle přibližuje k západoevropským vzorcům chování. Společenské změny na počátku 90. let přinesly nové definice rolí jedince ve společnosti, nové individuální cíle. Pro vývoj rodinného chování jsou charakteristické dva trendy, oba spojené se zakládáním rodiny: ubývá sňatků a rodí se méně dětí. Autoři tento vývoj vysvětlují pomocí těchto tří skutečností:

- z minulého režimu zděděnou deformací české populační struktury,
- zvýšenou nabídkou možností seberealizace jednotlivce,
- tísnivou situací na trhu s byty.

Jedna z možných příčin je, že dochází především k proměnám hodnotovým. Hodnoty jsou významným regulátorem lidského chování. Hodnoty můžeme definovat „jako něco, čemu máme tendenci dávat přednost před něčím jiným.“²⁹

Hodnoty jsou vůdčím prvkem našeho chování, ale jejich posuny nejsou jedinou významnou sociální změnou, jež chování rodin ovlivňuje. Postmoderní společnost nabízí na jedné straně lidem více individuální svobody a volby, na straně druhé jim přináší nové nejistoty a rizika – jednou z takových nejistot je nejistota v rodinných vztazích.

Je otázka, zda existují hodnoty uznávané všemi společnostmi ve všech dobách. Obtížně a jen velmi abstraktně se dají vymezit hodnoty uznávané jednou společností dlouhodobě. Každá společnost předepisuje svým členům jistý étos týkající se zakládání a vedení rodiny. Jednotlivé konkrétní rodiny dobové ideály přejímají, někdy se pokoušejí je přetvářet nebo alespoň filtrovat. Rodiny mají svůj styl v zacházení s vlivem institucí jako jsou školy, úřady, obchodní síť, církve. Navzdory schopnosti rodin kontrolovat svoje vstupy je vliv hodnotového étosu doby pronikavý, zejména v moderní společnosti, v níž na rodinu působí

²⁸ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 38. ISBN 80-86598-61-6

²⁹ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 237. ISBN 80-86429-01-6

přes množství informačních kanálů. Také shoda expertů, kteří vytvářejí obraz ideálu rodiny, je překvapivá. Každý nachází argumenty ve vlastní disciplíně, ale všichni tvrdí totéž.³⁰

Rodina má svoje hodnoty. V této souvislosti se používá i termín rodinný kodex.³¹ Tímto termínem je snaha naznačit, že rodinná paměť má víc funkcí než jedinou. Na jedné straně slouží jako sklad zkušeností dané rodiny. Ty se nashromáždily v minulosti a jsou tak rodině k dispozici. Uznávané hodnoty můžeme zase považovat za odpovědi na některé otázky typu: Je žádoucí vstupovat do manželství? Kdo může a nemůže založit rodinu? Kdy je na to v lidském životě vhodná doba? Kdy je vhodná doba na to mít dítě a kolik?

Revoluce v demografickém a rodinném chování je prosazována usilováním žen o osobní nezávislost a celoživotní kariéru a manželství je méně aktem ekonomické nezbytnosti a více otázkou individuální volby. To také znamená formaci nových a méně stabilních rodinných způsobů soužití.³²

Mladým lidem se prudce zvýšily životní možnosti – studovat, cestovat, zvolit si povolání a využít příležitosti uplatnit se v něm, včetně dosažení odpovídajícího finančního ohodnocení. Jsou-li tyto možnosti hojně využívány, zbývá méně prostoru pro rodinu a děti.

I politické a ekonomické změny uskutečňované u nás byly doprovázeny novými definicemi role jedince ve společnosti, novými koncepcemi individuálních práv a povinností. To vše mělo hluboký dopad na chování mladé generace.

Česká republika se od počátku 90. let 20. století velmi intenzivně snaží, aby se co nejvíce začala podobat strukturám západoevropských zemí. Demokratický politický režim, tržní ekonomické prostředí vedly ke změně mnohých postojů a hodnotových preferencí. Česká populace a především ta mladá se dnes chová podobně jako její západní vrstevníci. Obléká se, přemýšlí podobně jako oni. Přebrala i trendy chování, včetně vzorů nesezdaného soužití, pozdních sňatků a nízkých počtů narozených dětí. Proměny v charakteru českého demografického chování, především však v oblasti reprodukce, jsou výsledkem moderní kulturní změny, jejíž nositelkou je současná mladá česká populace.

Krátce po změně politického režimu se extenzivní populační režim v podstatě rozpadl. Změna se projevila ve všech jeho parametrech. Nejvýznamnější byl však pokles sňatečnosti a především pokles porodnosti, když počet sňatků během devadesátých let klesl skoro na polovinu výchozího stavu a počet porodů na méně než polovinu.

³⁰ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str. 37 ISBN 80-901424-7-8

³¹ REISS, D. *Rodinný kodex a schopnost rodiny snášet těžkosti*. b.n. Kontext 3, 1987. Str. 6, 23. ISBN neuvedeno

³² MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 39. ISBN 80-86598-61-6

V hodnocení příčin výrazné změny v rodinném chování českých rodin nepanuje shoda, když někteří autoři zdůrazňují spíše „kulturní faktory“, jiní „strukturální faktory“, někteří obé. Všichni však nějakým způsobem reflektují tu okolnost, že výrazně narostla „cena příležitosti dítěte“.

Příčiny těchto změn mohou být různé. Podle některých autorů (např. Rabušic) je vysvětlení založené na tezi druhé demografické tranzice zdůrazňující, že za vším stojí hluboká proměna v hodnotových preferencích spojená s ekonomickou a sociální transformací české společnosti, která se odehrává v mladých věkových skupinách české populace narozené v polovině 70. a na počátku 80. let a která byla umožněna politickou změnou v roce 1989. Zastánci druhého přístupu, jejichž reprezentantkou je především Rychtaříková, se domnívají, že příčinou proměn v režimu reprodukce obyvatelstva je hrozící nezaměstnanost, snížená úroveň sociálního zabezpečení a snížená životní úroveň obyvatelstva – tedy – změna v reprodukčním chování je reakcí na vysoké náklady transformace naší společnosti.³³

Uprostřed ohrožení a při všem nutném přizpůsobení se novým poměrům zůstala většina rodin – jakoby z tajemné vnitřní síly – věrna své podstatě.

I nadále zůstává rodina místem uspokojování, ale bohužel i frustrování citových potřeb, místem přerozdělování ekonomických hodnot, místem konzumu a rekreace. Nová doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem. Rodina je víc než jindy protiváhou prostoru veřejného – rodina dává možnost jiného než konzumního postoje. Rodinné vazby jsou v jistém smyslu nezrušitelné a nesměnitelné. Rodina je společenství, které dává příležitost k uplatnění trvalých hodnot – protilehlých konzumnímu těkání od věci k věci, od místa k místu, od osoby k osobě.

Studium hodnotového klimatu společnosti není jednoduché. Je ovlivňováno celou řadou faktorů. Především musíme brát v úvahu historický vývoj, jímž ona konkrétní společnost prochází.³⁴ Důležitá je také oblast – zeměpisné pásmo, ve kterém se společnost nachází. Rodina v českých zemích byla v zásadě rodinou západoevropského typu.

³³ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 205. ISBN 80-86429-01-6

³⁴ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* Praha: SLON, 1993. Str. 35,36. ISBN 80-901424-7-8

4. Typy rodiny

4.1 Tradiční rodina

Abychom pochopili a porozuměli životu, který člověk v tradiční rodině vedl, musíme se seznámit s tradičním způsobem myšlení, z něž chování lidí vycházelo. Základem tradičního myšlení bylo nadřazování celku nad jedince. Pro lidi z tradiční společnosti počátku novověku je typické myšlení orientované na celek. Požadavky společnosti nadřazovali nad své osobní touhy. Byli ochotni odložit manželství nebo se ho dokonce zříct, bylo-li to ku prospěchu jejich rodu, statků a domu. Tradiční člověk se podřizoval autoritě. V rodině znamenala víra v autority dobrovolné podřízení se hlavě rodiny, pánu domu. Mladí se smiřovali s tím, že jim rodiče vybírají manžela či manželku a také životní dráhu, žena se ve všem podrobovala požadavkům manžela. Manželství byl obchod, jehož cílem bylo posílit rodinu, ne naplnit individuální sny o štěstí. Lidé žili společně nikdo nemohl zanedbávat společenství kvůli soukromému životu – něco jako soukromý život tehdy lidé ani neznali.³⁵

V tradiční rodině existovalo striktní rozdělení genderových rolí mezi manželi. Muž chápal ženu jako sobě nerovnocennou, jako sobě podřízenou. V mnoha případech k ní přistupoval velmi neomaleně až hrubě. Tím byl narušen i jejich partnerský vztah. Mnoho žen mělo permanentně špatné svědomí, neboť se cítily za všechno odpovědné, když něco nešlo hladce, pociťovaly vinu. U matek, které dítě vychovávaly samy, byl ten fenomén dosti výrazný. Cítily se vinny dokonce i v případech, když je otec dítěte opustil. Stejně tak špatné svědomí v nich vyvolávalo, když zapojily otce svých dětí do některých povinností spojených s výchovou dětí a chodem domácnosti. Měly sklon k tomu nakládat si dvojnásobek až trojnásobek objemu povinností, až k úplnému vyčerpání, jen aby pána rodiny šetřily. Příčinou tohoto chování jsou rozličné povahy. Nejprve tu byl vzor vlastní matky, od ní povědomě hodně převzaly a v nitru přijaly třeba to, že výchova dětí a vedení prací doma jsou ryze ženská záležitost. Přestože toto staré rozdělení rolí na úrovni vědomí rozhodně odmítáme, pronásleduje mnoho žen jako nezměnitelný diktát a ovlivňuje jejich chování.³⁶

Rodina byla řízena podobně jako společnosti agrárního období patriarchálně a podle tradic. Respektování tohoto vzorce prosazovala i církev. Rozhodující moc i podle zákona měl muž, který za ženu a děti zodpovídal „před Bohem a vrchností“.³⁷ Podle občanského

³⁵ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 68,69. ISBN 80-901646-0-9

³⁶ ONKENOVÁ, J. *Jestliže mě miluješ*. Praha: Albatros, 2004. Str. 140,141. ISBN 80-00-01409-2

³⁷ ČADKOVÁ, K.; LENDEROVÁ, M.; STRÁNÍKOVÁ, J. *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2006. Str. 209. ISBN 80-7194-920-5

zákoníku měly ženy respektovat mužovo rozhodnutí a především dohlížet, aby se rodina podle něho řídila. V tradičním modelu rodiny představuje rozhodování sféru, v níž dominuje muž.

S rozvojem industriální společnosti a především od 60. let 19. století se začaly měnit i vzory rodinného chování. To se projevilo zejména v poklesu porodnosti. Ve středních vrstvách byla všeobecnější snaha o dívčí vzdělání. Důležitý mezník nastal v období reformace. Reformátoři zdůrazňovali osobní vztah všech lidí k Bohu a mezi všechny lidi byly počítány i ženy. Podstatnou částí osobního vztahu k Bohu bylo čtení Bible, což ovšem předpokládalo umět číst. Velkou ideou protestantské reformace bylo rozšíření gramotnosti do všech míst a do všech společenských tříd. Ženy se měly naučit číst proto, aby mohly slovo boží sdělovat vlastním dětem. To položilo základ domácímu vyučování, rozšířenému zvláště v protestantských skandinávských zemích. Ženy se tak stávaly nejen matkami, ale přebíraly na sebe i roli vychovatelek a učitelek.³⁸ V polovině 19. století se školní problematika a její řešení začalo obšírněji uvádět v praxi. Zásadně bylo změněno elementární školství – nově zřízené obecné školy přestaly být školou pro nezámožné, staly se školou pro všechny děti, tedy i dívky. Kvantitativní rozvoj elementárních škol, které bylo základním faktorem ovlivňujícím nízkou míru negramotnosti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, nabízí tabulka, z níž vyplývá i přetrvávající zaostávání dívčího vzdělávání.

Tab. č.1 Negramotnost podle sčítání lidu v roce 1890

Země	Obyvatel	Negramotnost mužů	% mužů	Negramotnost žen	% žen
Čechy	5 843 094	539 364	4,60	610 693	6,90
Morava	2 276 870	221 260	5,73	254 141	8,10
Slezsko	605 649	67 092	8,20	72 902	9,25

(Zdroj: LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?* 2006.)

Zákon umožňoval rovněž vznik veřejného dívčího učitelského ústavu a tím jak první dívčí maturitu, tak příchod literárních učitelek do veřejných laických škol, včetně škol koedukovaných nebo chlapeckých.

Role a poslání ženy jako manželky a hospodyně bylo stále silně zdůrazňováno. V horních vrstvách společnosti se cenila role manželky a matky. Na začátku 19. století pod

³⁸ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 78,79. ISBN 80-901646-0-9

vlivem Rousseauova učení se ženy z vysoké evropsky orientované šlechty identifikovaly s novým pojetím matky jako přímé účastnice péče o děti, zainteresované na posilování citového vztahu i na jejich vzdělání.³⁹ Ve středních vrstvách převažovala identifikace žen s rolí ve shodě se stupněm zámožnosti. S rolí pomocnice v manželově profesi se ženy ztotožňovaly u chudých řemeslníků a živnostníků, ale i u začínajících podnikatelů. Vedle toho samozřejmě zastávaly roli hospodyně. U sedláků nebo u bohatších řemeslníků vedly velkou domácnost, kde se stravovala širší rodina, čeleď i tovaryši a učni. V rodinách se svobodným povoláním v metropoli poskytovaly hospodyně ubytovací a jiné služby. Specifické bylo postavení žen státních úředníků, které pracovat za úplatu neměly, protože to nepatřilo k životnímu stylu úředníků, jako reprezentantů státu a panovníka. Funkce hospodyně velké domácnosti a dobré kuchařky však patřila k základním znakům středních vrstev, kterou neplnily ženy ani v horních ani v dolních vrstvách. Byla to role, kterou rodina reprezentovala svůj skromný blahobyt navenek. Vyžadovala také samostatné rozhodování, protože obvykle měly např. určený rozpočet na domácnost, s nímž hospodařily. Velikost rodiny je závislá na tom, kde rodina žije - venkovské rodiny jsou v průměru větší, ve městech mají větší rodinu jen nejmajetnější. Běžné je soužití širších rodin a tří generací.⁴⁰

4.2 Moderní nukleární rodina

V polovině 18. století dochází v rodině k viditelné změně. Pozice ženy v rodině získává na významu, zdůrazňovaly se rodinná pouta, zvláště láska matky k dětem. Začala se formovat idea moderní nukleární rodiny.⁴¹

Mluví-li se o rodině, máme sklon si ji představovat jako tzv. úplnou nukleární rodinu – totiž otce, matku a jejich děti. Byla prezentována jako šťastný manželský pár, vychovávající své děti. Byla to rodina dvougenerační, nelokální, s jasným „funkčním“ dělením ženské a mužské role. Nukleární rodinu integrovala do společnosti dvojí role otce: vedle toho, že plnil v rodině funkci instrumentálního vůdce, byl nutně angažován i ve světě mimo rodinu. Svou zaměstnaneckou rolí totiž nejen opatřoval rodině chléb, ale svým úsilím o dosažení co nejvyšší příčky na stratifikačním žebříčku zařazoval celou rodinu do určité sociální vrstvy.⁴²

Již výše zmiňovaný Talcott Parsons považoval malou nukleární rodinu za zásadně důležitou nejen pro ekonomickou sféru, ale pro moderní život obecně, neboť rodiče mohli investovat do svých nemnoha dětí dostatek energie a citů, aby jim umožnili zaujmout ve

³⁹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str. 12. ISBN 80-901424-7-8

⁴⁰ Tamtéž. Str. 20

⁴¹ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 94. ISBN 80-901646-0-9

⁴² MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 47. ISBN 80-85850-75-3

společnosti co nejlepší místo, a zároveň to rodinné jednotce poskytovalo dostatečnou mobilitu, aby mohla hledat nejlepší dostupnou práci. Malá nukleární rodina se považovala za funkčně vhodnou. Tradiční společnosti byly svázané širšími a silnějšími příbuzenskými pouty, které bránily nezávislosti, individualitě a rozptylování majetku. Objevil se názor, že „nukleární rodina“ nebo malá domácnost je obzvlášť vhodná pro průmyslovou výrobu, protože umožňuje mobilitu pracovních sil a zaměstnání v podmínkách rozvinutého továrního a administrativního systému. Nicméně, ačkoli industrializace opravdu snižuje význam větších příbuzenských skupin (klanů), neplatí to pro všechny typy širších příbuzenských vztahů. Nukleární rodina mohla být sice součástí širších uskupení, ale domácnosti ve smyslu výrobních a spotřebních jednotek mají téměř vždy omezenou velikost. V současném západním světě je jiné hlavně to, že nukleární či elementární rodiny jsou obvykle od svých příbuzných geograficky vzdálené, převážně kvůli požadavkům trhu práce; zaměstnání je třeba hledat tam, kde se nabízí.⁴³

V první polovině novověku představovala evropská rodina v podstatě krátkodobý svazek svých členů, otevřený hlavně vůči rodu, ale také vůči okolní společnosti. Rozvoj novodobé rodiny začíná v polovině 16. století spolu s protestantskou reformací. Žít jako správný křesťan znamenalo žít v manželství. Domov a domácí činnosti získaly novou hodnotu. Domov byl pro člověka druhým kostelem, otec rodiny jako kněz. Poslušnost prokazovaná otci rodiny byla dána od Boha. Ženina poslušnost byla nezbytným předpokladem šťastného manželství. Kromě poslušnosti bylo její druhou svatou povinností milovat svého muže a pečovat o něj, ať byl jakýkoli. Značně se rozvinula domácí pobožnost. Velká rodinná Bible byla důležitým domácím předmětem, plnila nejen funkci náboženskou, ale také se do ní zapisovala důležitá data narození a úmrtí členů rodiny. Před jídlem se četla „jídelní modlitba“. Tento úkol připadal většinou na nejmladšího člena rodiny, tím byl zdůrazněn rostoucí zájem o děti, což je jedna ze změn, která se na poli novodobé rodiny udála.

Revoluce, které bojovaly za občanskou rovnost, nemohly pominout občanská práva žen. Proces ženské emancipace začal fakticky dlouho předtím, než byl feministickým hnutím za první Francouzské revoluce deklarován. Už v době renesanční byla ženám ze středních vrstev dostupná některá povolání, o která muži jevíli malý zájem. Moralisté vypočítávající povolání vhodná pro ženy o této živé aktivitě v obchodu mlčeli. Nedala se sice ani popřít, ani

⁴³ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 170. ISBN 80-7106-396-7

zakazovat, ale nehodila se do patriarchálního schématu, do něhož záramovali život početné měšťanské rodiny.

Hnutí za ženskou emancipaci formulovalo své cíle nejdříve ve Francii a Anglii. V roce 1791 vydává v Paříži Olympie de Bourges spisek *Práva ženy a občanky* považovaný za první artikulaci vznikajícího feminismu. Žádá se v něm naprostá rovnost mužů a žen před zákonem a mj. i právo na zcela svobodnou volbu manželského partnera, určenou pouze citovou náklonností. V Anglii začíná boj za ženská práva ve stejné době a postupně nabývá na větší síle než ve Francii. Práva na svůj vlastní majetek se tam ženy domohly roku 1870. V téže době jsou už v Anglii zakládány vyšší školy pro ženy, zákon je ale uzná až na začátku našeho století. Po první světové válce parlament volební právo ženám přiznal, ale s mnoha podmínkami. Angličanky byly předvojem, například ve Švýcarsku se ženám dostalo volebního práva až dlouho po druhé světové válce.

Tím, že se ukázalo, že malá nukleární rodina je „výhodnější“ pro společnost, protože umožňuje mobilitu pracovních sil, velké rodiny s mnoha dětmi začínaly ubývat. Navíc při nižší kojenecké a dětské úmrtnosti si rodiny postupně uvědomovaly, že není třeba rodit větší počty dětí „do zásoby“, neboť potřebného počtu přežívajících dětí je možné nyní dosáhnout i s nižším počtem porodů. Ta tam byl mýtus o velké rodině v tradiční společnosti.⁴⁴

Mladí lidé, kteří přicházeli za nově se otevírajícími pracovními příležitostmi do měst z venkovských komunit, aby zde pracovali v průmyslových dílnách a továrnách, si začali uvědomovat, že jejich osud a jejich kariéra závisí výrazně na nich samotných a na jejich výkonu a přičinění. V tomto procesu se celkově přesouvá závislost individua od lokálních soběstačných institucí na větší sociální, ekonomické a politické útvary. To s sebou nese změnu v dělbě práce v rodině – rodina se začíná vzdávat řady svých funkcí a přenechává jejich naplňování specializovaným institucím. Její funkce výrobní, spotřební a výchovné se proměňují, což vedlo k tomu, že se snížil tlak na větší počet dětí v rodině, neboť rodiny již nepotřebovaly děti ani jako pracovní sílu, ani jako pojistku na stáří.⁴⁵

Ženy začaly být osvobozovány od povinností v domácnosti a mohly se začít uplatňovat v nových ekonomických rolích, které začaly být stále méně kompatibilní s plozením dětí. To vše vedlo ke snížení plodnosti žen a k celkové nižší porodnosti ve společnosti. Už dříve se objevily názory, že plodnost u žen nebyla tak vysoká, jak to

⁴⁴ HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové Noviny, 1997. Str. 27. ISBN 80-7106-195-6

⁴⁵ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 63. ISBN 80-86429-01-6.

dovolovala biologická kapacita ženy. Hlavní důvody byly majetkové: aby rodina mohla existovat, museli mít manželé nejdříve půdu, na níž by hospodařili, sexuálně žili a plodili děti. Založit rodinu nebylo v západoevropském sňatkovém vzorci možné, pokud nebyl zajištěn způsob její obživy. České země patřily, jak nastiňuje Hajnalova teorie k západoevropskému typu.

4.3 Typy evropské rodiny – Hajnalova linie

Z hlediska skladby evropské rodiny, způsobů jejího formování a fungování hovoří historičtí demografové o dvou typech: západoevropském a východojižním. V roce 1982 toto dělení ještě upřesnil Jan Hajnal.

Západoevropský typ – charakteristický poměrně pozdním věkem pro obě pohlaví - 26 muži a po 23 ženy při uzavírání prvního sňatku a také nedostupnosti sňatku všem. Určité společenské vrstvy tedy zůstávali trvale mimo manželství. Vysoko sňatkový věk byl důsledkem toho, že sňatek uzavírali jen lidé se zajištěným samostatným bydlením.

Pro *západoevropský model*, kam tedy patřily i Čechy a větší část Moravy, byly typické tyto znaky:

- malý počet členů rodiny (v průměru 4 – 5 osob),
- nižší míra pokrevního příbuzenství v rodině,
- relativně vysoký věk vstupu do manželství (25-26 let),
- 10% - 25% celoživotně neprovdaných žen a neženatých mužů. protože k uzavření sňatku museli mít potenciální snoubenci půdu, zajišťující obživu,
- dědické právo: majetek dědil prvorozený syn, ale musel vyplatit matku a sourozence (kteří museli odejít z domu) a to tak, že se stanovila se odhadní cena celého majetku a buď jim nový vlastník dal jednorázovou sumu (to ale znamenalo prodat statek), ale mnohem častěji jim musel vyplácet.⁴⁶

Východojižní model byl naopak charakteristický těmito znaky:

- mnohočlenné rodiny,
- vysoká sňatečnost,
- nízký věk pro uzavření sňatku a jeho obecnější dostupnost; sňatkový věk 20 - 21 let,
- dědické právo: přesně se neví, kdo co dědil, ale sourozenci (jen sestry se vdávaly jinam) zůstávali na statku, fungovala tedy velkorodina,

⁴⁶ Wikipedia [online]. Praha: Rodina, 2006 [cit. 2007-09-28]. Dostupné na WWW:<http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>

- vztahy v rodinách tohoto typu byly výrazně komplikovanější, tyto rozdíly v obecném trendu tvorby rodiny navíc nebyly smazány odklonem od tradiční společnosti - dodnes jsou patrné jejich stopy,
- výlučnost patrilinéárního principu tvoření rodiny,
- neolokalismus: v západoevropském modelu pod jednou střechou nikdy dlouhodobě nežily dva manželské páry, ve východojižním modelu běžně.⁴⁷

Hajnalova teorie by výborně platila pro extrémní případy, jako britskou rodinu nebo naopak srbskou velkorodinu, v zemích, kde je variabilita větší je její platnost omezena.

Toto vymezení vystihuje rozdíl ve vzhledu evropské rodiny v tradiční společnosti a určitou tendenci v utváření rodiny v obou oblastech. Shledané rozdíly navíc nebyly smazány přechodem k moderní společnosti.

5. Změna postojů k manželství a rodině

5.1 Rodina založená na manželství

V tradiční společnosti byla značně vynaložena snaha, prosadit vědomí o náboženském významu manželství. Manželství v katolickém světě bylo a je svátostí. Ve světě protestantském byla svátostná povaha manželství popřena, nicméně manželský život je i zde podroben bedlivému mravokárnému zraku protestantských pastorů, neboť manželství je „božím pořádkem“. Aby manželství bylo vskutku „božím pořádkem“, nemělo být žehnáno manželstvím mladých lidí, ještě nepoučených o náboženském významu manželství.⁴⁸

Celkově křesťanské chápání manželství a rodiny je v základech stanoveno v řádu stvoření. Bůh, který člověka povolal k bytí z lásky, jej současně povolal k lásce.

Manželství je pro lidské osoby také a především společenstvím života a lásky. Jde o důvěrné společenství. Toto společenství má hluboký význam pro lidský rod, jehož udržení a rozvoj zajišťuje. Plození má význam pro manželskou lásku a pro manželský život. Plodnost je právě jakoby vyvrcholením vzájemné lásky. Bůh chce, aby manželé přiváděli na svět děti a stávali se tak božími spolupracovníky.

⁴⁷ *Wikipedia* [online]. Praha: Rodina, 2006 [cit. 2007-09-28]. Dostupné na WWW:<http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>

⁴⁸ HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové Noviny, 1997. Str. 73. ISBN 80-7106-195-6

Manželství náleží jak do řádu stvoření, tak do řádu vykoupení. Člověk je utvořen podle obrazu a podoby Boha, který sám je láska. Svazek muže a ženy, který chtěl Bůh, je současně odrazem, dokonce zpřítomněním svazku člověka s Bohem, který se s konečnou platností uzavřel skrze Ježíše Krista, podobenstvím Boží lásky a věrnosti vůči člověku. Mezi křesťany je tak skutečnost stvoření manželství zároveň skutečností spásy. O to více znepokojuje, že v současné době v žádné jiné oblasti není tak hluboký rozpor mezi oficiální naukou církve a živým přesvědčením mnoha věřících, jako je tomu právě v otázkách manželství a pohlavnosti.⁴⁹

V průběhu staletí moudrost národů v podstatě uznala, navzdory některým omezením, zásadní význam a nezastupitelnost rodiny založené na manželství. Když lidé vstupují do manželství, veřejně tak na sebe berou prostřednictvím uzavření manželské smlouvy lásky všechny závazky, které z takto vzniklého svazku vyplývají. Z tohoto veřejného převzetí odpovědnosti vzchází dobro nejen pro manžele a jejich potomky, pokud jde o jejich výchovu k afektivnímu zrání, ale také pro ostatní členy rodiny.

Ve středověkém světě bylo účelem manželství plození dětí a ochrana před smilstvem. Schopnost člověka na počátku novověku pociťovat příznivé emoce, důvěru a přichylnost byla nepatrná. Mezilidské vztahy pro něj znamenaly buďto podrobovat nebo být podroben. To platilo obzvlášť pro manželství. Žena se měla podřizovat mužovým příkazům, byť by třeba byly urážlivé a hloupé, měla svého muže ctít, ať byl jakýkoli. Musela snášet různé mužovy rozmary, ona však musela být absolutně věrná, i když třeba věděla o mužově nevěře. A tak manželství jako společenství dvou lidí ve společné lásce bylo velmi obtížné, někdy téměř nemožné. Často nebylo v manželství pro emoce a lásku místo. Až protestanté vnesli do manželství cit: duchovní spojenectví, vzájemnou pomoc a útěchu, přátelství a zájem. Od manželů se očekávalo, že budou milovat jeden druhého. To ovšem neznamenalo, že by si mladý člověk mohl sám vybrat partnera. Předpokládalo se, že láska roste v manželství. Láskou se nemyslela romantická láska nebo vášeň, ale snášenlivá přichylnost.⁵⁰

V této době se prožívala náboženská dimenze manželství a rodinného života. V úvahu připadal pouze církevní sňatek. Průlom zaznamenala až francouzská revoluce a na našem území až v 60. letech 19. století se zavedly občanské sňatky. Náboženský podtext se nese celou společností. Patrné je to zejména na církevní půdě, při kázáních. Proslovené myšlenky

⁴⁹ KASPER, W. *Teologie křesťanského manželství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. Str. 43. ISBN 80-85959-28-3

⁵⁰ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 117. ISBN 80-901646-0-9

duchovních přímo nebo zprostředkovaně ovlivňovaly myšlení i skutky nastávajících nevěst a ženichů. Kázání představují určité hodnoty manželství, jejichž platnost se snaží kazatelé prosadit.

Pokud jde o postoj k manželství, byla jeho úloha spatřována v plození dětí. Manželské plodnosti je tak bezesporu přitakáno.⁵¹

Manželství byla instituce k plození dětí a ochranou před smilstvem, když před smilstvem se měla chránit především žena. Účelem manželství je zabraňovat hříchu, zejména v podobě prostituce. Jde o spojení muže a ženy, kteří společně bydlí, navzájem si pomáhají, brání mravní nečistotu a plodí a vychovávají děti. Žena byla dárkyní života a tak její role byla předem určená rolí matky. Na plodnosti ženy často závisel celý rod. Ve společnosti, v níž je veškerá sexuální aktivita omezena na manželství, je z hlediska růstu populace rozhodující délka manželství. Proto musí oba partneři řádně plnit své manželské povinnosti, jen tak je manželská sexualita čistá a cudná. Uznání principiální čistoty manželské sexuality je navíc nutno vidět v souvislosti se zesílenou snahou o vymýcení mimomanželské sexuality.⁵² Reformace preferovala manželství jako jedinou správnou formu života křesťana. Byla to také jediná možná forma sexuálního kontaktu. V tradiční společnosti patřila tělesná láska do manželství a nikam jinam. Tradiční společnost nepřipouštěla volnou sexualitu. Omezení se týkala především žen. Sexuální svoboda by otřásla společenskými strukturami a způsobila by nebezpečný přírůstek obyvatelstva.⁵³

Sňatek byl věcí veřejnou, ať již proto, že k němu bylo třeba církevního a někde i vrchnostenského přitakání, nebo proto, že se na jeho sjednání podíleli rodiče či okruh přátel. Sňatek byl rovněž v tradiční společnosti vyjádřením sociální rovnocennosti a sounáležitosti rodin snoubeneckého páru. A dokládá dále, že tato rovnocennost nespočívala v rovnosti majetku, nýbrž v rovnosti cti, specifické stavovské úcty, která byla ve společnosti lidem určitého postavení vykazována a která zároveň toto postavení zakládala.⁵⁴

Manželské soužití mělo původně na intimní vztah mezi mužem a ženou monopol. Nyní se tento monopol rozvolňuje a doplňuje o další aspekty. Manželství a rodina se tak jako

⁵¹ HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové Noviny, 1997. Str. 71. ISBN 80-7106-195-6

⁵² Tamtéž.

⁵³ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 126. ISBN 80-901646-0-9

⁵⁴ HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové Noviny, 1997. Str. 73. ISBN 80-7106-195-6

každá sociální instituce vyvíjejí a jejich nynější projevy reagují na současné kulturní a ekonomické podmínky, což tyto instituce činily vždycky.

Manželská rodina se stala univerzálním způsobem institucionálního pokrytí lidské reprodukce, vychází z křesťanské tradice, implikující nezrušitelnost převzatého závazku. I když sekularizovaná společnost ulehčila zúčastněným situaci tím, že legitimizovala možnost pozdějšího zrušení dosažené dohody, ztížila jim ji na druhé straně tím, že znejasnila kritéria výběru a učinila ji věcí jejich suverénního rozhodnutí.⁵⁵

5.2 Co říká 2. vatikánský koncil?

Koncil znamená mimořádnou událost nejen pro život církve ale i celou společnost. Svolání 2. vatikánského koncilu (1962) a jeho nauka znamenalo důležitý posun v chápání manželství a rodiny. Byla potvrzena nauka encykliky o manželství a rodině *Casti Connubii* a dále některé úpravy, které v konečné verzi vyšly jako klíčové změny v církevním pojetí manželství a rodiny.

Manželství už není primárně pojímáno jako pohlavní společenství za účelem plození a výchovy dětí, ale poprvé zcela jako společenství života a lásky. V popředí stojí osobní aspekt, setkání jako výraz, svědectví, potvrzení a prohloubení osobní lásky. Zatímco dříve bylo manželské spojení viděno jen účelově – za účelem plození, podle koncilu má manželský akt svou hodnotu a zvláštní důstojnost jako výraz opravdové manželské lásky. Dítě jako plod vzájemné lásky není jen vnějším náhodným příspěvkem ke vzájemné lásce obou manželů; je její realizací a naplněním. To samozřejmě neznamená, že manželství, kde děti z důvodů nezaviněných žádným z obou partnerů nejsou, musí být nenaplněné a nešťastné. Poprvé je v církevním dokumentu řečeno, že manželské spojení má svou hodnotu a je mravně přípustné i bez účelu plození, jako výraz prohloubení vzájemné lásky.⁵⁶

Manželství a manželská láska jsou tedy svou podstatou nasměrovány na plození a výchovu potomků. Plodné manželství je obdařeno milostí, která je požehnáním od Boha. Proto rodiče prožívají své dítě spíše jako darované než jako zplozené. Kde je láska, tam je život.

Díky své přítomnosti v různých vrstvách společnosti představují křesťanská manželství privilegovaný prostředek, který konkrétním způsobem ukazuje současnému člověku (jehož

⁵⁵ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 99. ISBN 80-85850-75-3

⁵⁶ *Život z víry. Překlad 2. dílu katol. katechismu pro dospělé*. České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 1998. Str. 253. ISBN 80-86074-02-1

vnitřní subjektivita je částečně poničena, který je vyčerpán marným hledáním "volné" lásky v po sobě jdoucích fragmentárních zkušenostech, což vše se staví proti pravé manželské lásce), že existuje možnost, aby člověk znovu našel sebe samého a aby zakusil pomoc, díky níž by pochopil skutečnost subjektivity plně realizované v manželství v Ježíši Kristu.

Důležité může být křesťanské svědectví: "*Pojďte a pohleďte na naše manželství a na naši rodinu*". Právě tohle může být rozhodujícím výchozím bodem, totiž konkrétní svědectví křesťanského společenství, které v boží milosti představuje projev božího milosrdenství k lidem. Viditelný vliv křesťanských věřících může mít velmi pozitivní vliv v mnoha oblastech společnosti.

Mohlo by se zdát, že odpověď na tento jev a že reakce v této záležitosti je pouze obranná, což je spojeno s rizikem, že rodina založená na manželství, bude působit jako kdyby církev chtěla pouze udržet *status quo* a jako kdyby rodina založená na manželství představovala kulturní model (jednalo by se o "tradiční" model) podle představ církve, který věřící chtějí udržet navzdory velkým proměnám charakterizujícím naši epochu.

Pokud chceme čelit popsané situaci, je třeba prohloubit pozitivní aspekty manželské lásky, a tak znovu inkulturovat pravdu evangelia podle vzoru křesťanů prvních staletí našeho letopočtu. Primárním podmětem této nové evangelizace rodiny jsou křesťanské rodiny, protože právě ony jsou zároveň prvními ohnisky této evangelizace, když předkládají "radostnou zvěst krásy pravé lásky" nejen slovní formou, ale také a zejména svým *osobním svědectvím*. Neboť láska vidí především ty druhé, láska je hlavně úcta k druhému. ⁵⁷

V porovnání s našimi předky se dnes ženíme i vdáváme častěji než oni na základě vzájemné náklonnosti, kterou bychom mohli nazvat zamilovaností. A činíme tak především z vlastní volby. Manželská rodina vzniká volbou, která je zúčastněnými vnímána jako svobodná, založená výlučně na vzájemné přitažlivosti. Předpokládá se, že základem vzájemné přitažlivosti je emocionální, nikoli ekonomická uspokojení z ustaveného sňatku, i když v industriální společnosti příjem, který pracovník obdrží slouží jak ke krytí jeho osobních potřeb tak se z toho musí financovat rodinné výdaje, také manželka, která se věnuje výchově dětí, a děti. ⁵⁸

Současné manželství deklaruje rovnoprávné soužití dvou různých, v lecčem odlišných jedinců opačného pohlaví. Dnešní společenské klima, jež klade důraz na rovnost pohlaví, na individuální volbu a na seberealizaci osobnosti, je v zásadě s manželstvím v jeho tradiční

⁵⁷ NITSCHÉ, W. *Křesťan a hledání životního partnera*. 2. vyd. Ostrava: Ethics, 1992. Str. 54. ISBN neuvedeno

⁵⁸ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 204. ISBN 80-86429-01-6

podobě obtížně slučitelné. Rovnost mezi mužem a ženou je v manželské rodině v mnoha ohledech stále spíše věcí ideálu než reality, ale sama existence ideálu realitu zásadně mění. Dokládá to například při rozhodování o počtu dětí, kdy toto rozhodování v manželské rodině je daleko více otázkou konsenzu manželských partnerů než v ostatních typech rodin.⁵⁹

Dnes se klade důraz na individualitu a seberealizaci osobnosti. Manželství a rodičovství přestaly být tak univerzálními, jak tomu bývalo dříve. Manželské chování se tomu přizpůsobuje: sňatky se v západních společnostech – pokud se vůbec uzavírají – odkládají do pozdějšího věku a redukuje se počet dětí v rodině. Vznikají nová alternativní soužití. I když těmto změnám není církev pozitivně nakloněna, snaží se ve svém působení soustředit na mladé páry, aby svou životní cestu naplňovaly v manželském svazku a tak dále potvrzovaly, že manželství a rodina mají nezměrnou a nezpochybnitelnou hodnotu.⁶⁰

5.3 Hodnota manželství dnes

Názory na manželství se poněkud změnily. Podíl lidí preferujících manželství poklesl. Očekávání od manželství významně vzrostla – ostatně v souladu s nárůstem očekávání od života vůbec. Není zajisté na škodu, má-li člověk ideály a své představy o životě, o tom, jak správně žít, jednat. Čím jsou ideály v období manželských začátků abstraktnější, tím lépe, neboť se mohou formovat, konkretizovat i naplňovat v průběhu soužití s partnerem a spolu s ním. Jsou očekávání a představy, postoje i názory, které mohou stmelovat a zkvalitňovat soužití. V některých případech však jsou očekávání, která jsou tvrdě, jednoznačně a důsledně prosazována nebo dokonce jejich plnění je vynucováno. Ty mohou přispívat k manželskému zklamání, ba až k rozvratu.

Pokles sňatečnosti a porodnosti v druhé polovině 90. let 20. století vyvolal živou diskusi o jeho příčinách, zejména o podmínkách pro zakládání rodiny, ale také o hodnotě manželství a rodičovství.⁶¹ Instituce manželství je výrazně spojována s jeho funkcí poskytování sociálního zázemí a materiální jistoty partnerům. Hodnota manželství spočívá také v tom, že se do něj podařilo prosadit citovou logiku fungující zcela vně rodiny a manželství. Pro většinu dospělých lidí je ideálem život v páru. Skutečnost, že člověk žije ve dvou, je vysoce ceněna, protože svědčí o tom, že ve světě, kde je silná konkurence mezi lidmi, není identita daného jedince omezena jen na dimenzi sociální, ale obsahuje rovněž jiné, hlubší hodnoty. Manželský život mění identitu partnerů, ať už jsou si toho vědomi nebo ne.⁶²

⁵⁹ PFEFFER, S. *Rozvíjíme emoce dětí*. Praha: Portál, 2003. Str. 15. ISBN 80-7178-764-7

⁶⁰ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 204. ISBN 80-86429-01-6

⁶¹ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 79. ISBN 80-86598-61-6

⁶² SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. Str. 90. ISBN 80-7478-249-1

Dnešní mladá generace si manželství stále cení. K sňatku je v zásadě vede několik zásadních kroků:

➤ **Praktický a emocionální přístup k manželství**

Praktické hledisko hodnotí manželství jako instituci, která poskytuje finanční jistotu a právní záruky majetkových vztahů a jejíž podstatnou úlohou je zabezpečit děti a zajistit jim zdárný vývoj. Emocionální hledisko posuzuje manželství jako instituci, která naplňuje citové potřeby člověka. V tomto hledisku se odráží souhlas či nesouhlas s přesvědčením, že člověk nemůže být šťastný bez partnera a dětí a že ženatí a vdané jsou šťastnější než svobodní, a že není zbytečné, aby se lidé brali, i když neplánují děti.⁶³

➤ **Ekonomické výhody manželství**

Přestože manželství ztratilo mnoho ze svých dřívějších ekonomických funkcí, jeho význam z finančního a ekonomického hlediska vůbec zůstává stále důležitý. Ekonomické zabezpečení a finanční prostředky se jeví být důležitější především pro ženy v manželství, neboť mají zpravidla nižší pracovní příjmy, ale také proto, že jsou v době péče o malé děti na svých partnerech závislé. Pro ženy s vyšším příjmem, jež mohou být finančně soběstačné, není otázka manželství finanční výhodou.⁶⁴

Jde především o skupinu žen s vyšším vzděláním. Vzdělanější ženy nepotřebují hledat na sňatkovém trhu partnera, který by jim pomohl k sociálnímu, majetkovému a statusovému vzestupu. Možný k celému problému zastává následující stanovisko: „Hodnota manželství pro profesně zdatnou ženu klesá s mírou jejího profesionálního úspěchu.“⁶⁵

Často se poukazuje na fakt, že v moderní společnosti dochází k poklesu sňatečnosti právě proto, že mladí lidé dávají přednost životu, který pokud možno neomezí jejich osobní svobodu a individuální rozvoj. To že se dnešní česká mladá generace zatím vyhýbá sňatku, má několik příčin. Neznamena to však, že manželství mizí. O krizi manželství i rodiny se mluví a píše od začátku dvacátého století dodnes. Leckteré úvahy ústí v prognostické vize o úplném zániku tradičního manželství i rodiny, nebo že tu nanejvýš zůstanou stále menší a menší ostrůvky v moři jiných alternativ.⁶⁶ I když rodina založená na konvenčním manželství ztratila v současném evropském i českém kulturním prostředí svoji univerzalitu, zůstává zde stále chápána jako základní a standardní forma soužití. Předpokládá se, že

⁶³ FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství*. SLON Praha: 2000. Str. 73. ISBN 80-85850-87-7

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 107. ISBN 80-85850-75-3

⁶⁶ PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: GRADA Publishing, 1994. Str. 13. ISBN 80-7169-129-1

manželství a založení rodiny se dříve či později stanou cílem většiny populace v reprodukčním věku.⁶⁷

Odkládání sňatků je podle některých teorií pro moderní společnost typické a je vyvoláváno mechanismy působícími na sňatkovém trhu. V době českého kapitalismu už totiž neplatí socialistická zvláštnost, kdy bylo vzhledem k tehdejšímu systému sociální politiky výhodné sňatek uzavřít. Uzavřením sňatku si tehdy mladí manželé nejen zvyšovali šance na získání bytu, ale svým způsobem také na zlepšení své ekonomické situace. Socialistický stát mladým štědře rozdával novomanželské půjčky na vybavení domácnosti a za každé narozené dítě jim odepisoval část dluhu. Studujícím na vysoké škole rozdával prospěchová a sociální stipendia, umožňoval studentské půjčky. Radosti a starosti s manželstvím a rodičovstvím šly tak se studiem poměrně dobře skloubit. Tak dnešní kapitalistický trh nefunguje. Dnešní mladá generaci si uvědomila, že je strůjcem svého osudu ona sama. Osud každého z nás závisí do značné míry na našem individuálním výkonu. Pocit kontroly nad vlastním životem se v průběhu 90. let 20. století v mladých věkových skupinách zvýšil. Odkládání sňatku tak podle Rabušice je možné chápat spíše jako výraz velké odpovědnosti současné generace, než jako výraz „zvýšeného obecného pocitu nejistoty a tísně, který postuluje Rychtaříková.“⁶⁸

Tab. č. 2 Počet uzavřených sňatků v ČR v letech 2000-2006 v tisících

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Počet sňatků	55.027	52.374	52.732	48.943	51.447	51.829	52.860

Zdroj: www. ČSU/obyvatelstvo/publikace o obyvatelstvu/populační vývoj/vývoj obyvatelstva v ČR v roce 2006/

Pokles sňatečnosti je doprovázen poklesem porodnosti. Sňatek je posouván do vyššího věku a stejně tak početí prvního dítěte (viz. tab. č. 4 Průměrný věk matky při narození 1. dítěte v ČR). Mladé ženy i mladí muži zvažují svou budoucnost a je pochopitelné, že jsou v rozhodování o plození dětí uvážlivější a opatrní. Snaha zajistit budoucím dětem dobré podmínky a dobrý start do života lze chápat jako další indikátor odpovědného přístupu k životu. I když poklesl počet uzavřených sňatků a porodnost není opravdu nijak vysoká, stoupl počet narozených dětí mimo manželství. Viz. následující tabulka č. 3.

⁶⁷ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 79. ISBN 80-86598-61-6

⁶⁸ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 219. ISBN 80-86429-01-6

Tab. č. 3 Podíl narozených dětí mimo manželství v ČR v % v letech 2000 - 2006

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
%	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6	31,7	33,3

Zdroj: *www. ČSU/obyvatelstvo/publikace o obyvatelstvu/populační vývoj/vývoj obyvatelstva v ČR v roce 2006/*

Tab. č. 4 Průměrný věk matky při narození 1. dítěte v ČR v letech 1975 - 2006

Rok	1975	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Průměrný věk	22,5	23,3	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3	26,6	26,9

Zdroj: *www. ČSU/obyvatelstvo/publikace o obyvatelstvu/populační vývoj/vývoj obyvatelstva v ČR v roce 2006/*

V roce 1999 se v České republice narodilo zatím nejméně dětí v celé dosavadní historii české demografické statistiky. Bylo jich 89 471 a již čtvrtým rokem se počty narozených dětí pohybovaly na úrovni kolem 90 000. Není to mnoho ve srovnání s údaji například z let sedmdesátých nebo předválečných, kdy se u nás rodilo živě kolem 200 000 dětí. Ale jak vykazují poslední statistiky blýská se na lepší časy a počty narozených dětí zaznamenávají stoupající tendenci.⁶⁹

Tab. č. 5 Počet živě narozených dětí na 1000 žen ve věkových kategoriích v ČR v letech 2000 - 2004

Věk	2000	2001	2002	2003	2004
15-19	13,2	11,4	11,6	11,4	11,3
20-24	67,8	60,8	58,3	53,8	50,7
25-29	90,5	91,5	93,8	94,5	97,5
30-34	43,1	48,0	52,9	57,4	64,5
35-39	14,4	15,2	16,9	17,6	20,2
40-44	2,1	2,5	2,8	3,1	3,4
45-49	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Zdroj: ČSÚ, *Zaostřeno na ženy, na muže, 2005*

⁶⁹ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 209. ISBN 80-86429-01-6

Tab. č. 6 Počet živě narozených dětí na 1000 žen v ČR v letech 2000 – 2006

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Počet	8,8	8,8	9,1	9,2	9,6	10,0	10,3

Zdroj: *www. ČSU/obyvatelstvo/publikace o obyvatelstvu/populační vývoj/vývoj obyvatelstva v ČR v roce 2006/*

Tab. č. 7 Porody celkem v ČR v letech 1993 – 2006

Rok	Počet porodů
1993	120 364
1995	95 344
1998	89 338
2000	89 754
2001	89 425
2002	91 502
2003	92 335
2004	96 078
2005	100 546
2006	105 831

Zdroj: *www. ČSU/obyvatelstvo/publikace o obyvatelstvu/populační vývoj/vývoj obyvatelstva v ČR v roce 2006/*

Mladí lidé, kteří se rozhodli do manželství vstoupit, začali poznávat, že je mnohem výhodnější rozložit jednotlivé životní starty (sňatek, budování domácnosti, zahájení pracovní kariéry, zahájení rodičovské dráhy) do delšího období. Začali tedy po sňatku odkládat porody, na rozdíl od dřívější kumulace těchto startů v úzkém časovém rozmezí. Díky snazší dostupnosti a používání moderní antikoncepce, si rodina mohla naplánovat počet dětí. Manželství tak byla uzavírána s vědomím, že než se rozhodnou založit rodinu, zůstanou partneři několik let bezdětní. Individualizace života také vedla k tomu, že se objevila dobrovolná bezdětnost, která nalézala širší okruh vyznavačů. Mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů.⁷⁰

⁷⁰ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 186. ISBN 80-86429-01-6

6. Alternativní formy soužití

6.1 Nesezdané soužití

V nesezdaném soužití se jedná o formu soužití dvou jedinců opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobném manželství, to je mají spolu intimní sexuální vztahy, společně bydlí a společně hospodaří, avšak nejsou oficiálně sezdáni.⁷¹ Nesezdané soužití mladí lidé chápou spíš jako přechodný stav „chození“ před manželstvím. Toto období je také nazýváno jako „manželství na zkoušku“ nebo jakousi „předehrou“ popřípadě přípravou na manželství. Pak se nabízí otázka, zda toto soužití představuje skutečnou alternativu manželství, tzn. soužití jakožto delší soužití dvou lidí bez předchozího sňatku spojené zpravidla s výchovou dětí. Ukázalo se, že značná část mladých párů, kteří měli stálého partnera, uvedlo téměř v 84%, že mají v úmyslu se svým partnerem uzavřít sňatek. Partnerství berou vážně a považují je za skutečnou přípravu na následující manželství.⁷²

Ještě nedávno se reprodukční strategie vztahovaly téměř výlučně k formování konvenčního manželství (legitimizovaného církví nebo úřady národního státu). Stále velké procento mladých lidí spatřuje v dětech velkou hodnotu. Pokud jde o výchovu dětí v nemanželském soužití, většina takto žijících mladých svobodných lidí by v případě otěhotnění volila variantu sňatku.

Touha po dítěti však není ve všech případech sloučena s touhou po manželství. Ani sexuální život nebyl spojen výhradně s manželstvím. Tradiční vzorec cesty do manželství a rodiny (láska – chození spolu – sňatek – pravidelný sex – děti) upadá. I když manželství má u nás v očích veřejnosti stále velký význam, pochybnosti o manželství jako legitimaci sexuálního styku stály u zrodu partnerského soužití bez oddacího listu, tzv. nesezdaného soužití.⁷³ Současný pokles sňatečnosti a vyšší věk při vstupu do prvního manželství podnítil řadu úvah o úpadku manželství a o tom, že je nahrazují jiné alternativní formy partnerského života, jako nesezdaná soužití či život v komunitách nebo bez stálého partnera.⁷⁴ V tu chvíli je logické se ptát, zdali je vůbec manželství nezbytné k tomu, aby mladí lidé spolu mohli bydlet, sexuálně žít a mít děti. Proč spolu nežít „jen tak“ ?

Je otázkou, proč se nesezdané soužití stalo tak módní záležitostí a stále více využívanou formou spolužití. Dnes jsou tato soužití „bez oddacího listu“ značně okolím

⁷¹ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 193. ISBN 80-86429-01-6

⁷² FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství.* Praha: SLON, 2000. Str. 128 – 130. ISBN 80-85850-87-7

⁷³ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 187. ISBN 80-86429-01-6

⁷⁴ FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství.* Praha: SLON, 2000. Str. 67. ISBN 80-85850-87-7

akceptované. Výzkumy provedené mezi mladou generací ve věku 15-30 let ukazují značnou oblíbenost žít ve svazku s partnerem v nesezdaném soužitím. Vytvořili si nový ideál partnerského vztahu – nejprve spolu žijí a sňatek uzavřou teprve později. Život s partnerem bez sňatku se stává obvyklou formou soužití alespoň v určité fázi života, nejčastěji před prvním sňatkem.⁷⁵

Tab. č. 8 Preference způsobu života v %

Způsob života	Muži	Ženy	Celkem
Bez stálého partnera	3,8	0,6	2,2
Nesezdané soužití	10,8	7,3	9,0
Na zkoušku - sňatek	66,5	69,9	68,2
Manželství	18,9	22,2	20,6
Celkem	100,0	100,0	100,0

Zdroj: HAMPLOVÁ, D. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství, Postoje k manželství a rodičovství. (2000)

Údaje v tabulce ukazují, že většina mladých svobodných lidí chce do manželství vstoupit, byť většina teprve poté, co si život s partnerem vyzkouší. K čistě individualistické strategii žít bez stálého partnera se hlásí jen nepatrný počet.

Nesezdané soužití není ani celoživotní strategií, ani náhražkou manželství. Je spíše formou párového soužití, které navazuje na „chození“ jako období vzájemného poznávání, zkoušení a testování partnera a posunuje se tím do jiné polohy. Nesezdané soužití se tím stává ve společnosti tolerovanou formou předmanželského stadia života.⁷⁶

6.2 Porovnání manželství a nesezdaného soužití

Mladí lidé vstupují do manželství jednak z důvodů emocionálních, hledají naplnění svých citových potřeb (jistota, seberealizace, otevřená budoucnost), ale manželství přináší i řadu praktických výhod. A proč se mladí lidé nevrhají do manželství? Nejčastější důvody uváděné jako překážka uzavření sňatku bylo možno zařadit do skupiny materiálních podmínek: nedostatečné příjmy a bytové podmínky.⁷⁷ I když řada lidí žijících v nesezdaných soužitích své bytové podmínky již vyřešila, šlo spíše o lidi ekonomicky samostatné, sňatek

⁷⁵ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 193. ISBN 80-86429-01-6

⁷⁶ FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství.* Praha: SLON, 2000. Str. 132. ISBN 80-85850-87-7

⁷⁷ Tamtéž. Str. 129

však zatím neuzavřeli, přestože ho většina z nich plánuje uzavřít s partnerem, se kterým nyní žije. Toto rozhodnutí prozatím odkládají.

Důvody mohou být:

- nejsou si ještě jisti, za je jejich partner ten pravý,
- dokud nemají děti, připadá jim manželství zbytečné nebo dokonce omezující.⁷⁸

Výrazněji je hodnocen význam manželství pro zajištění citových vazeb a poskytování sociálního zázemí. Většinou si myslí mladý nesezdaný pár, že bude mít vyšší sociální dávky. Pokud totiž partneři žijí ve společné domácnosti, pobírají úplně stejné sociální dávky jako manželské páry. Když nesdílejí stejnou domácnost musejí tuto skutečnost doložit. Pak by žena mohla dostat vyšší sociální dávky jen v případě, žije-li s partnerem odděleně. Rodičovský příspěvek je stejný pro všechny bez rozdílu. Pro manžele i svobodné páry.

Žena jako manželka může užívat všech výhod, které jí z této „funkce“ plynou. Může svého manžela často zastupovat (i když někdy jen v plné moci) a vyhne se jí řada dalších nepříjemností, jako například získání lékařských informací o stavu manžela, když je její muž hospitalizován. V případě majetkového vypořádání, kdyby došlo k rozpadu manželství, je vztah pojištěn takovým způsobem, že majetek je spravedlivě rozdělen a úlohu hraje i automatické dědictví. Další výhodou přinesl zákon o společném zdanění manželů. Výrazné úlevy na daních pro ty rodiny, kde jeden z manželů nepracuje, nebo vydělává výrazně méně než ten druhý.

Nesezdaném soužití preferují zejména ti, kteří vidí v manželství něco jako starou zkosnatělou instituci. Je u nich vnímáno jako prostředí omezující osobní svobodu partnerů. Čím více je hodnocen institucionální význam manželství, tím více je chápáno jako omezující faktor.⁷⁹ Důležitý je pro ně pocit nezávislosti a volnosti. Výhodou tohoto takzvaného vztahu na psí knížku je pocit svobody - možnost kdykoli si říct dost bez toho, aby člověk šáněl právníka a musel podstupovat zdlouhavé soudní procesy. Pokud je partnerství potvrzené notářskou smlouvou o majetku, tak potom v případě rozchodu se člověk vyhne dalším nepříjemnostem a možným sporům.

V naší společnosti působí i určité tradiční chápání manželství, že je považováno za svazek trvalý, kdežto nesezdané soužití jen jako časově omezená, přechodná záležitost. Nesezdaná soužití vznikají převážně po krátké době seznámení a proto jejich vzájemný vztah

⁷⁸ FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. Str. 132. ISBN 80-85850-87-7

⁷⁹ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 193. ISBN 80-86598-61-6

nemůže být postaven na tak hlubokém citovém základě jako v manželství. V nesezdaném soužití je považován intimní vztah za mělký. Na druhou stranu manželství už nepředstavuje takovou kvalitativní změnu v životě páru, jak tomu bylo dříve. Poněkud zarážející je zjištění, že dostatečně dlouhá známost s partnerem získává relativně menší význam. To svědčí o podceňování důležitosti „kvality“ partnerského vztahu pro manželství. Sexuální život není vázán na manželství ani setrvání ve stavu svobodných nepředstavuje takové sociální stigma jako v minulosti.⁸⁰

Manželství je intimním párovým vztahem, jehož důležitou funkcí je vytvoření zázemí, které by poskytovalo jistotu solidarity a podpory. Tento vztah by měl být zdrojem jistoty a bezpečí pro případ jakéhokoli ohrožení resp. jeho prevence.⁸¹

6.3 Homosexuálové

Párové soužití a rodina ne vždy podléhaly veřejnoprávní registraci a ne vždy měly formu dnešního manželství. Manželství také zdaleka ne ve všech kulturách mělo podobu partnerství, mnohde mělo spíše povahu vlastnického vztahu. Institucionalizované manželství je však dnes hlavní podobou registrovaného partnerství dvou osob. V případě manželství se za původní účel pokládá založení rodiny. V souvislosti s homosexuálním hnutím vznikají v různých zemích veřejnoprávní instituty partnerství jako obdoba manželství pro homosexuální páry nebo jako volnější či nižší forma párového svazku pro všechny páry.⁸²

Homosexuální páry (páry orientované na stejné pohlaví) při vzrůstající toleranci nabyly na sebevědomí a přestaly být v populaci tak neviditelné. Podle dosavadních výsledků se zdá, že homosexuální orientace není zřetelně vázána na nějakou psychologickou abnormalitu, přesto však se řada psychoterapeutů dodnes pokouší změnit sexuální orientaci homosexuálních jedinců a stále pokládá homosexualitu za patologický fenomén. Eticky se pokládá homosexuální orientace jako neutrální. Je mimo volbu a rozhodnutí člověka. Je mu do jisté míry přisouzena způsobem, který dosud medicínská a psychologická věda neumí vysvětlit a který člověk sám nemůže podstatně ovlivnit.

Církev se nestaví k homosexualitě příliš pozitivně. Zejména se brání vůči zákonu o uzavírání partnerských svazků homosexuálů. V ČR byl návrh zákona o registrovaném partnerství

⁸⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. Str. 341. ISBN 80-7178-308-0

⁸¹ Tamtéž. Str. 338.

⁸² POSPÍŠIL, C.V. *Rodina, manželství a fakticky existující soužití*. Hnutí pro život ČR [online]. Praha, 2001. Sekce, Manželství. [cit. 2007-12-02]. Dostupné na WWW: <http://prolife.cz/rodina/?kn=15&clanek=all/> Rodina manželství a fakticky exist. Soužití, bod VI.

schválen poslaneckou sněmovnou 16. prosince 2005, ale prezident republiky Václav Klaus zákon vetoval.

Veto bylo nakonec přehlasováno poslaneckou sněmovnou dne 15.3.2006 v 18:17 poměrem hlasů 101:57. Zákon o registrovaném partnerství začal platit od 1. července 2006.⁸³

Lidé s homosexuálními sklony mají právo na to, aby byli druhými přijímáni jako rovnocenní partneři. Ve společnosti je uloženo všem lidem přistupovat k homosexuálně založeným lidem s porozuměním. Mají právo na lidskou blízkost, přátelství a lásku uvnitř jejich společenství. Mají však právo vytvářet partnerské společenství, jakým je manželství a rodina? Jakési „kvazi-manželství“? ⁸⁴

Určitou autonomii získali také lidé, kteří z vlastního rozhodnutí nechtějí nikdy založit rodinu a jejich ideálem je uvědomělá bezdětnost, stejně jako lidé s vlohou pro osamělý život bez partnera, pro které dosud společnost ponechává tak málo prostoru. ⁸⁵

6.4 Singles

Protože ekonomika pozdně moderního věku vyžaduje flexibilní pracovní sílu, schopnou se stěhovat za prací, zvládnout období bez zaměstnání při hledání nové práce a na pracovním místě schopnost dostát nárokům na neplánované služební cesty, nárazové zatížení s dlouhými přesčasy a dalšími, rodinný život devastujícími charakteristikami, se na konci dvacátého století vynořila zejména v bohatých západních společnostech nová sociální skupina – **singles**. Fenomén singles je pravděpodobně nejzřetelnějším a nejvyhraněnějším projevem individualizace ve sféře rodinného a partnerského života. ⁸⁶ Většina singlů nevnímá svůj životní styl jako konečný stav, ale jen jako životní fázi, která má svůj konec. Ta se ovšem stále častěji prodlužuje, prodlužuje, až se stane, že se někdy změní v definitivu. Jde o skupinu neprovdaných, bezdětných, který se neopírají o nějaké institucionální zařazení, nýbrž o svoje dobré příjmy – anebo o štedrost sociálního státu. To jim umožňuje vést vlastní domácnosti. Vzrůst mladých lidí bydlících samostatně představuje celoevropský trend. Je to vnější výraz individualizace životní dráhy. Tuto skupinu je téměř nemožné statisticky evidovat a také

⁸³ Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2007-11-22]. Dostupné na WWW: /MPSV.cz/studie_zákon o registrovaném partnerství

⁸⁴ ONDOK, J.P. *Biotika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Triton, 2005. Str. 104. ISBN 80-7254-486-1

⁸⁵ *Sociologie jako umění Možného. Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. Str. 35. ISBN 80-210-2852-1

⁸⁶ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 226. ISBN 80-86598-61-6

obtížné je jednoznačně vymezit. Spojuje je mladistvý životní styl, ale v kolika letech komu na něj dojdou síly, je těžké jednoznačně stanovit.⁸⁷

6.5 Postoj církve k nesezdanému soužití a ostatním alternativním formám

Jak jsem již uvedla, nesezdaná soužití jsou společností poměrně akceptovatelná. Mohlo by to vést k domněnce, že se zde jedná o vývoj, který je vedle obvyklého manželství prostě třeba vzít na vědomí a nakonec také schválit. Nicméně katolická a asi o něco zdrženlivější i evangelická církev tu zaujímají odmítavý postoj. Ve společenských kruzích dnes platí za samozřejmost, že lidé, začínají žít svůj sexuální život již před vstupem do manželství. Sexuální společenství bez sňatku odporuje evangeliu i tím, že se v něm předpokládá pojetí sexuality a lásky, které odporuje pojetí biblickému. Církev je z dobrých důvodů přesvědčena, že plné sexuální společenství má své místo pouze v právně uzavřeném manželství. K řádně uzavřenému manželství patří manželská nerozlučitelnost. Ježíš požaduje důrazně nerozlučitelnost manželství. Nerozlučitelnost manželství neznamena ve vlastním smyslu to, že dva manželští partneři musejí žít po celý život pod jednou střechou. Vlastní jádro tohoto příkazu spočívá v tom, že se mají vzájemně milovat a v této lásce zachovávat věrnost. Láska se stává opravdovou a pravdivou teprve tehdy, jestliže se osvědčuje jako věrná.

Stejně jako dříve i dnes spatřuje mladá generace v manželské věrnosti velký ideál, jenže se čím dál víc pochybuje o jeho realizovatelnosti.⁸⁸ Odmítání předmanželských vztahů má z pohledu církve především zabránit tomu, aby se realizovalo sexuální spojení, které by nesměřovalo do manželství. V dnešní společnosti se projevují tendence velkoryse připouštět promiskuitu. To je v rozporu s manželskou věrností.

Co se týká homosexuality, tak církev zastává názor, že manželství nelze redukovat na podobnou úroveň jako homosexuální vztah. Homosexuální styky vylučují zásadně plnou pohlavní polaritu, jakož i plození potomstva. To odporuje obecnému mínění. Z hlediska řádu stvoření daného Bohem muži a ženě se na homosexualitu nemůžeme dívat jako na variantu sexuality rovnocennou s heterosexualitou. Náležitý prostor plného pohlavního společenství je podle chápání Bible manželství mezi mužem a ženou a základní buňkou lidské společnosti je manželství.⁸⁹

⁸⁷ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 198, 9. ISBN 80-86429-58-X

⁸⁸ ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. Praha: Vyšehrad, 2003. Str. 67. ISBN 80-7021-669-7

⁸⁹ *Život z víry. Překlad 2. dílu katol. katechismu pro dospělé*. České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 1998. Str. 255. ISBN 80-86074-02-1

Dále církev poukazuje na to, že ve světle pravdy o manželské lásce lze hlouběji porozumět tomu, jak závažné důsledky pro společnost by mělo zrovnoprávnění homosexuálních relací: *"Ukazuje se rovněž, jak nevhodný je požadavek o to, aby se na relace mezi osobami téhož pohlaví pohlíželo jako na manželství. Proti tomu se staví zejména objektivní nemožnost plodnosti takového soužití ve smyslu předávání života, jak je to podle božího záměru vloženo do lidského bytí. Další překážkou je chybějící předpoklad interpersonální komplementarity mezi mužem a ženou, jak ji chtěl Stvořitel, a to jak na rovině tělesné a biologické, tak na rovině výlučně psychické."*⁹⁰

Ještě závažnější je nárok na to, aby taková soužití byla zrovnoprávněna s "legálním manželstvím", jak po tom volají některé současné iniciativy. Některé iniciativy se zaměřují na to, aby podle zákona bylo možné adoptovat děti v rámci homosexuálních poměrů, a tak připojují k celé záležitosti velmi nebezpečný prvek. *"Soužití dvou mužů nebo dvou žen nemůže představovat pravou rodinu. Ještě méně pak je možné to, aby taková soužití měla právo adoptovat děti, jimž chybí rodina."* Připomínat společenský přesah pravdy o manželské lásce vzhledem k homosexuálním poměrům a následně zdůrazňovat, že právní uznání nebo zrovnoprávnění homosexuálních poměrů s manželstvím by bylo velkou chybou, neznamená v žádném ohledu diskriminaci takových osob. Samo společné dobro vyžaduje, aby zákony uznávaly, podporovaly a ochraňovaly manželství jako základ rodiny, která by v opačném případě byla vážně poškozována.⁹¹

Zdá se, že legislativa v některých státech je nakloněna připustit takovou možnost. Registrované partnerství podobného typu je uzákoněno v poměrně dosti zemích Evropy a i USA. I když jsou křesťané vyzýváni k tomu, aby homosexuálním lidem nabízeli pastorační pomoc, církevní uznání jako instituce homosexuální partneři získat nemohou. Postoj katolické církve je v tomto bodě odmítavý. Papež Jan Pavel II. ve svém dopise „katolickým biskupům světa“ r. 1986 varuje před takovýmto civilním schválením uzavírání partnerských svazků homosexuálů povoleným zákonem.⁹²

⁹⁰ POSPÍŠIL, C.V. *Rodina, manželství a fakticky existující soužití*. Hnutí pro život ČR [online]. Praha, 2001. Sekce, Manželství. [cit. 2007-12-02]. Dostupné na WWW: <http://prolife.cz/rodina/?kn=15&clanek=all/> Rodina manželství a fakticky exist. Soužití, bod VI.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž.

7. Role ženy a muže v rodině

7.1 Základní vymezení ženiny role

Už v biblické zprávě o stvoření se setkáváme se vztahem ženy a muže. Bible o stvoření člověka říká... „jako muže a ženu je stvořil“ (Gen 1,27). To znamená, že obrazem Boha totiž není jen člověk – muž nebo jen člověk – žena, ale člověk jako žena a muž. I když biblické vyprávění začíná tak velkorysým úvodem, značná část dalších textů je poznamenána nechvalnou rolí, kterou první žena sehrála v notoricky známém rajském příběhu. Stran ženy a její role ve společnosti je nutno ještě dodat, že vyprávění o prvních lidech v rajské zahradě a jejich následném vyhoštění bylo a pro mnohé dodnes zůstává biblickým argumentem pro nutnost patriarchálního uspořádání světa. Žena se v tomto příběhu ocitá na pranyři jako spolupracovnice „vládce temnot“ a mužova svůdkyně ke zlému. Za svoji neposlušnost – pojí a nabídne svému muži plody ze zakázaného stromu „poznání dobrého a zlého“ – vlastnost do té chvíle připisovanou toliko Bohu, sklídí i plody božího hněvu ve formě drsného prokletí jejího dalšího účinkování v nerajském světě, tedy v dějinách.⁹³

„Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout“. (Gen 3,16)

Tak je v Bibli teologicky vyargumentována role ženy jako muži poddané a mužským cílům podřízené rodičky. Tehdejší vztah panování muže nad ženou je následkem prvotního hříchu. Tato základní vymezení ženiny role se pak jako červená nit táhne nejen takřka celým biblickým textem, ale návazně i celou židovskou a křesťanskou historií. V celé Bibli není prakticky vztahu ženy a muže, v němž by přítomnost či absence mužského potomstva nehrály důležitou, nebo až hlavní roli, není takřka ženy, která by s rozmnožováním mužů, alespoň zprostředkovaně, neměla co do činění. Přes podřazené sociální postavení ženy a přes její zařazení mezi vlastnictví muže se Bible pro stejnou důstojnost a hodnotu pohlaví odvolává na původní záměr Boha Stvořitele. Ukazuje, kolik lásky boží se zrcadlí v manželské lásce muže a ženy stejně tak jako lásky boží ke své církvi. Ježíš vidí v manželství na prvním místě řád lidského společenství daný na začátku Bohem, který opět představuje ve svém původním významu jako nerozlučitelnou, Bohem utvořenou jednotu mezi jedním mužem a jednou ženou.

Ježíš svým chováním zdůraznil důstojnost a rovnocennost ženy. Na jeho kázání, uzdravování a na jeho lásce k lidem mají ženy stejný podíl jako muži. Přijímá ženy do svého

⁹³ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme...* Praha: SLON, 2003. Str. 45. ISBN 80-86429-19-0

doprovodu a nechává se jimi podporovat. V jeho výpovědích o manželství a především ve slovech o zákazu rozvodu se ostře staví proti židovskému rozvodovému právu a zastává se důstojnosti žen. Ukazuje, že žena není majetkem muže a že muž je stejným způsobem zavázán k věrnosti jako žena.⁹⁴

Bibličtí pisatelé se často netají svým obdivem k ženám, na nichž kladně hodnotí nejen jejich fyzickou krásu, ale i ženský důvtip a vynalézavost. Nadále zaujímají muži k ženám dominantní postavení jako správci majetku a vůdci smečky, svým ženám jsou však povinováni úctou a ochranou jejich života. Vztah ženy a muže je sice stále do velké míry určen budoucnostní potřebou rozmnožování mužského semene, což je vykompenzováno jejich vroucí láskou k milované bytosti. V této souvislosti jsou právě ženy vychovávány od malička jako součásti patriarchálního stroje společností natolik vyformovány, že svou muži danou určenost chápou jako samozřejmost. Biblická žena se tak stává rukojmím mužského obdivu v úloze starostlivé manželky, pečující matky a spolehlivé hospodyně.⁹⁵

7.2 Historický průřez rodinnými rolemi

Už prvotní církve kodifikuje rodinné role v Listě Koloským apoštola Pavla :

„Ženy podřizujte se svým mužům, jak se sluší na ty, kdo patří Pánu. Muži, milujte své ženy a nechovejte se k nim drsně. Děti, poslouchajte ve všem své rodiče, protože se to líbí Pánu. Otcové, neponižujte své děti, aby nemalomyslněly... Cokoliv děláte, dělejte upřímně, jako by to nebylo lidem ale Pánu, s vědomím, že jako odměnu dostanete podíl na jeho království.“

V evropském středověku bylo křesťanství velice vlivné co se týká života ve společnosti. Zasahovalo a určitým způsobem tvořilo i rodinu. Hovoříme-li o faktické rovnosti muže a ženy, o vědomí jejich komplementarity, celý středověk byl ovlivněn teologickými důkazy ženské méněcennosti, vycházejícími buď z Evina pochybení nebo dokonce z přirozeného řádu, o kterém se zmiňuje jeden z největších teologů středověku Tomáš Akvinský. Role žen a identifikace s nimi byla v sociálních vrstvách dost odlišná a měnila se, i když základní role matky byla trvale oceňována nejvíc. Role matky byla součástí funkce rodiny: reprodukovat populaci, zajistit potomstvo. Hodnota rodiny spočívala především

⁹⁴ Život z víry. Překlad 2. dílu katol. katechismu pro dospělé. České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 1998. Str. 248. ISBN 80-86074-02-1

⁹⁵ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 47,48. ISBN 80-86429-19-0

v zajištění rodu, proto naprosto převažovaly sňatky uvnitř sociálních skupin, v pocitu bezpečí jejich členů a ochrany navenek a ve vzájemné pomoci.⁹⁶

V životě běžného středověkého člověka – ať už vesnického či městského – se více či méně promítalo teologické zpochybňování důležitosti a důstojnosti ženství a mělo na běžný život určitý vliv. Ženy byly v křesťanské Evropě, stejně jako jinde na světě, bez ohledu na ideologii, převážně i když nikoli úplně vyloučeny z náboženských, politických a některých ekonomických aktivit. Na druhé straně, protože také dědily nebo získávaly část majetku rodičů podobně jako jejich bratři, si jich církev obzvláště cenila jako potenciálních přispěvatelek ke svému konání. Z hlediska práva muž ženu vždy zastupoval.⁹⁷

Stejně jako jsou přírodou dány muži a ženě rozdíly fyzické, tak je naivní účelově popírat pohlavní rozdíly psychické, z nichž vyplývá, že ženy v některých svých psychických schopnostech muže převyšují. V současných rodinách se mění jak praktické, tak i výkonné role. Muži se více angažují v rolích tradičně určených ženám, jako je péče o malé dítě, práce v domácnosti, vaření, ženy v hospodářském zajišťování rodiny, v organizování volného času, udržování společenských vztahů s jinými rodinami a veřejností. Rozdělování těchto rolí je výsledkem povahového založení, vzdělání a obrazu o těchto rolích přineseného z rodin původu.⁹⁸

7.3 Modely uspořádání vztahů a rolí v rodině

Rozdělení rolí a jejich vymezení bylo čím dál tím víc nejasné. Jde o to, zda oba partneři mají být s to plnit v rodině všechny funkce, či zda se v tom mají doplňovat a jednotlivé činnosti v běžném rodinném provozu si spíše rozdělit. Rozlišujeme 3 modely:

Tradiční model

- v tzv. **tradičním modelu** je muž chápán jako její výhradní živitel. Žena je pevně zakomponována v soukromé instituci rodiny. V tradiční společnosti byly vztahy mezi mužem a ženou komplementární, jejich sociální role se doplňovaly. Muž a žena byli na sobě vzájemně závislí, jeden bez druhého by byl schopen fungovat jen stěží. Tento typ přetrvává v mnohých rodinách, kdy o děti se stará hlavně žena, zajišťuje každodenní základní péči o ně a stará se převážně i o náplň jejich volného času.

⁹⁶ ČADKOVÁ, K.; LENDEROVÁ, M.; STRÁNÍKOVÁ, J. *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2006. Str. 209. ISBN 80-7194-920-5

⁹⁷ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 50. ISBN 80-7106-396-7

⁹⁸ HINTAUS, L. *Člověk a rodina – smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita Zdravotně sociální fakulta. 1998. Str. 26. ISBN neuvedeno

V těchto rodinách se žena ocitá v roli pečovatelky, vychovatelky i kamarádky. Muž pak vystupuje vůči dětem nejčastěji jako autorita.⁹⁹

V naprosté většině českých rodin převládá tzv. tradiční model v péči o dítě, který bychom mohli jednoduše charakterizovat větou „vše je na ženě“. Ta tráví s nimi nejvíce času, krom toho na ni spočívá rovněž hlavní díl zodpovědnosti za jejich výchovu. Matka se tak vůči svým potomkům ocitá nejen v roli pečovatelky, vychovatelky a kamarádky, ale také té osoby, která je považována za nejdůležitější v jejich životech se všemi plusy i mínusy, které to s sebou přináší. V tomto modelu muž vystupuje vůči dětem obvykle a nejčastěji pouze jako autorita.

Smíšený model

- v rodinách, kde funguje tzv. **smíšený** (někdy se uvádí také egalitární) model, se žena o děti stará, zajišťuje náplň jejich volného času, když je otec mimo domov, když „chybí“. Ale pokud je otec doma, snaží se vůči dětem angažovat a nejčastěji vůči nim vystupuje jako kamarád, „spoluhrač“ starající se o náplň jejich volného času. Hraje si s nimi, chodí s nimi ven, sportuje s nimi i se s nimi učí apod. Podíl muže a ženy na rozhodování a moci je v těchto rodinách nejvíce vyvážený – je relativně shodný, rovnocenný. Ani jeden z partnerů nevnímá sebe jako výlučného, jediného živitele rodiny. Muž a žena v těchto rodinách vystupují jako spoluživitelé. Muž na výchově dětí participuje již o něco více. Když je otec doma, snaží se svým dětem věnovat a nejčastěji vůči nim vystupuje jako ten, kdo se stará o náplň jejich volného času – hraje si s nim, chodí s nimi ven, sportuje s nimi i se s nimi učí.

Přechodný model

- v tzv. **přechodném typu** vnímá žena sebe samu nejen jako matku, ale zároveň i jako pracující, zaměstnanou ženu. Obě sféry jak rodina, tak práce jsou v jejím životě stejně důležité, mají rovnocenný význam pro utváření její identity. Práce představuje pro ženu důležitou sféru seberealizace při poměrně nízkém finančním ohodnocení její práce. A tak žena z toho typu rodiny očekává od svého protějšku finanční zabezpečení. Muž sice akceptuje, že žena pracuje, ale „na oplátku“ od ní požaduje, že si ponechá hlavní odpovědnost za péči o domácnost a rodinu.¹⁰⁰

⁹⁹ MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině : Demokratizace sféry soukromé*. Praha: ČSÚ AV ČR, 1999. Str. 84. ISBN 80-8595500-69-3

¹⁰⁰ Tamtéž. Str. 15

Tento model dříve velmi málo rozšířený si začíná v dnešní společnosti utvářet své místo. Mohli bychom ho také mohli označit jako partnerský. V něm bývá podíl rodičů na péči o dítě a na jeho výchově relativně nejvíce rovnocenný, vyrovnaný. To nutně neznamená, že oba dělají totéž, každý se však svému dítěti věnuje podle svých možností a časových dispozic a snaží se dát to, co mu ten druhý dát nemůže.

7.4 Změny v postavení žen a mužů v rodině

Ženy byly v tradiční společnosti v druhořadé sociální pozici, společenské zákony i veřejné mínění je podřizovaly mužům, který vždy zastával většinu veřejných funkcí a řídil výrobu a distribuci společenského bohatství. Ať tak či onak byly ženy separovány od moci v prostoru veřejném. Krátké zablýsknutí na lepší časy nastalo na počátku novověku, kdy se začala objevovat různá náboženská hnutí, která měla ženě pomoci k naplnění své duchovní prázdnoty. Do té doby byla žena tísněna tradičním pojetím rodiny a na rozdíl od mužů se nemohla vzdělávat a tak získávat duchovní potravu. Ženy se projevovaly jako vědychtivé, odvážné a energické bytosti. Když však pominulo toto prvotní nadšenecké období, byla žena vykázána na místo, určené jí okolní společností – do kruhu rodiny. Po krátkém opojení z rovnoprávnosti a veřejného působení byla vždy znovu připoutána k plotně a kolébce. Navíc až donedávna bylo jen na muži, jestli ženu vůbec do svého hájemství pustí, a to i v podřadné roli pomocnice.¹⁰¹

Jak se měšťanská rodina právě v procesu urbanizace a modernizace vydělovala z tradiční venkovské rodiny, přestávalo v ní také být místo pro celoživotně neprovdané ženy, které v tradiční společnosti velmi hladce fungovaly ve velké rodině, jež byla zároveň výrobní jednotkou. V dřívější uzavřené společnosti bylo manželství začleněno do velkorodiny. Životní společenství manželství a rodiny byly zároveň hospodářským a výrobním společenstvím. V něm mělo předávání života přednost před partnerským vztahem, neboť zachování rodu bylo prvořadým úkolem. Manželská láska je vysokou hodnotou, ale plození potomků k udržení hospodářského společenství bylo důležitější než láska manželů. V pozdější průmyslové době zanikla velkorodina a sňatek, manželský a rodinný život nejsou od té doby určovány ekonomickými zájmy, nýbrž člověk si bere partnera, kterého miluje. Vzniká partnerské manželství. Muž a žena začínají být tedy rovnocennými partnery, ale nikoliv stejní.¹⁰²

¹⁰¹ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 86. ISBN 80-901646-0-9

¹⁰² HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové Noviny, 1997. Str. 73
ISBN 80-7106-195-6

Střední Evropa byla tradičně spojována s patriarchálními rodinnými strukturami. Tzv. patriarchální model rodiny, v jehož rámci životní styl a vztah rodiny k veřejnosti určoval muž. Muž – živitel rodiny – míval zpravidla vyšší vzdělání, příjem i společenské postavení, jeho pozice v rodině byla s úctou, či alespoň shovívavostí, respektována. Postavení rodiny ve společnosti se odvíjí od postavení hlavy rodiny, jíž je muž. Tento předpoklad odpovídal v západních zemích ještě zhruba v polovině 20. století realitě. Stále jasněji se ukazuje, že tento tzv. konvenční přístup (odvozování postavení rodiny a tudíž i ženy od postavení muže) je nadále neudržitelný a situace se začala v posledních 20 – 30 letech povážlivě rozpadat. Změny objektivního postavení žen a mužů ve společnosti a jejich reflexe v jejich vědomí nutně ovlivňují podobu rodinného života.¹⁰³

7.5 Nerovnosti v postavení žen a mužů

Moderní společnost vnesla do vztahu muže a ženy v rodině nové typy nerovností. Relativní rozdělení společnosti na sféru soukromou a veřejnou znamenalo oddělení práce za mzdu, placené práce a podnikání jejíž představitelem je muž ve sféře veřejné za neplacenou práci v rodině a domácnosti ve sféře soukromé, jejíž představitelkou je žena. Toto oddělení mělo za následek výraznou genderovou segregaci.

V čem tkívá zásadní rozdíl od uspořádání vztahů v tradiční společnosti? Zatímco mužův status je odvozován od profesní pozice na trhu práce, muž je závislý na svém profesním zařazení, základní rámec identity ženy tvoří rodina. Její status je odvozován od pozice a statusu jejího muže. Muž a žena nejsou v tomto případě rovnocennými partnery, jejich vzájemný vztah je zatížen výraznou asymetrií. I když se na jedné straně doplňují, na druhé straně je aktivita a přínos jednoho (muže) hodnocen výše, než aktivita a přínos druhého (ženy).

I když v mnoha směrech jsou vytvořeny formální předpoklady pro rovnost ženy a muže v rodině, v realitě se je nedaří vždy a zcela uskutečnit. Cesta od formální rovnosti k rovnosti faktické, a to nejen ve sféře rodiny, je zdoluhavá a naráží na řadu bariér a omezení vnější (formální, institucionální) i vnitřní (psychologické) povahy. Rovnost obou pohlaví v realitě naráží na zažitost fungování sociálních stereotypů, podle nichž je žena tradičně nahlížena jako matka a muž jako živitel rodiny. Toto stereotypní vnímání muže a ženy a jejich rolí neznevýhodňuje pouze ženy, a to zejména při vstupu na trh práce, ale může znevýhodňovat i muže samé.¹⁰⁴

¹⁰³ MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000. Str. 13,14. ISBN 80-85850-93-1

¹⁰⁴ RENZETTI, C.M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. Str. 27. ISBN 80-246-0525-2

Většina české populace (77 %) si myslí, že při srovnání postavení mužů a žen na trhu práce je jasné, že ženy obecně nebo některé skupiny žen jsou znevýhodněny. Horší pozici žen si nejlépe uvědomují ženy samotné. Při zjištění, že ženy patří mezi nejvíce znevýhodněné skupiny na trhu práce a jejich šance nejsou zdaleka s muži srovnatelné, je zajímavé, co je příčinou hlavních problémů – horšího finančního ohodnocení žen a výrazně menších příležitostí k postupu na vyšší pozice. Důvody lze rozdělit do několika skupin:

- důvody týkající se schopností, znalostí, vzdělání, nedostatku autority, průbojnosti a zájmu o vedoucí pozice,
- důvody týkající se zátěže žen péčí o děti,
- příčiny zakotvené ve struktuře trhu práce a zaměstnavatelské politice, která vyhovuje spíše mužům, kteří v práci dominují.

Celkově lze říci, že důvody v první skupině byly nejméně často vybrány jako vysvětlující genderové nerovnosti, ale zároveň že muži s těmito důvody souhlasili významně častěji než ženy. Obecně lze shrnout, že za příčiny jejich horší pozice však nejsou považovány jejich schopnosti a znalosti, ale jejich znevýhodnění je vysvětlováno zejména jejich rodinnou zátěží a nastavením trhu práce a zaměstnavatelské politiky i veřejným míněním, které upřednostňuje muže.¹⁰⁵

Existuje několik variant naplňování mužské a ženské pozice i role: od tradiční nadřazenosti vedoucí pozice muže, přes pokusy dělit vše půl na půl a být jeden druhým zastupitelní. Jakou pozici a roli v rodině zastávají muži a ženy dnes? Jak vnímají svou roli a roli toho druhého? Tyto otázky vyvstávají v souvislosti s proměnou dnešní rodiny stále častěji. Představa role zaměřuje pozornost spíše na jednotlivce než na společenskou strukturu a implikuje, že ženská role a mužská role jsou vzájemně komplementární – tj. oddělené či rozdílné, avšak vzájemně si rovné.¹⁰⁶ V našem prostředí se udržuje a poměrně výrazně funguje stereotypní představa muže, který není schopen se postarat o sebe, natož o dítě a tak mužům bývá svěřeno dítě do výchovné péče v daleko menším počtu případů než matkám. Až koncem 70. a počátkem 80. let byl zachycen posun, který nastal v chápání stereotypu muže -otce, od tradičního pojetí muže, angažujícího se především v práci, otce, který v rodině spíše není, než je, k tzv. aktivnímu otcí. Muž je v tomto novém konceptu pojímán jako stejně schopný, stejně kompetentní pečovatel, vychovatel jako žena. Otec již není tím, kdo primárně

¹⁰⁵ *Ministerstvo práce a sociálních věcí [online].* Praha: MPSV, 2007 [cit. 2007-11-24]. Dostupné na WWW: /mpsv.cz/

¹⁰⁶ RENZETTI, C.M. *Ženy, muži a společnost.* Praha: Karolinum, 2003. Str. 27. ISBN 80-246-0525-2. Str. 27

zajišťuje rodinu ekonomicky, kdo uplatňuje kontrolu a dohled, ale ten, kdo v rodině zastává roli více, kdo má své místo v péči o děti i domácnosti.¹⁰⁷

Jiné postavení se dostalo také ženě – matce. Dlouhou dobu se vedly debaty na téma žena-rodina-práce. Některé feministické autorky dokazovaly, jak je žena-matka diskriminována za plnění si své biologické role matky, jak je na trhu práce znevýhodňována oproti muži – otci.¹⁰⁸ Poukazovaly na fakt, že žena je za svou biologickou roli sociálně „trestána“. S rozvojem tzv. men's studies, jejichž vznik iniciovala druhá vlna feminismu, je odhalováno, jak stávající sociální organizace práce, která je dána mužským principem (je organizována muži a pro muže), diskriminuje samotné muže, resp. tu část z nich, která chce v duchu fenoménu nového náhledu na otcovství a neidentifikuje se plně s patriarchální kulturou a chce svou roli otce naplnit novým obsahem.¹⁰⁹

Česká společnost, či přesněji čeští muži a české ženy nezastávají pokud se jedná o rodinné role, příliš konzistentní postoje. Na jedné straně je poměrně značná část mužů i žen pro tradiční rozdělení rolí muže a ženy v rodině, kdy muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a rodinu i když je zde patrný vliv vzdělání a generační posun v názorech. Na straně druhé je daleko více mužů i žen než v prvním případě pro stejné rozdělení povinností v péči o domácnost. Domácí práce, resp. role hospodyně, stírá rozdíl mezi sociálním postavením žen. Podíl mužů na domácích pracích není rovněž výrazněji sociálně determinován. Fungování většiny domácností vyžaduje podobný objem domácích prací, které dosud jen zřídkakdy vykonává někdo jiný než členové rodiny. Jevová stránka dělby práce, spokojenost či nespokojenost s ní, pak často zakrývá složitý komplex partnerských vztahů.

Protože česká rodina neprošla stejným vývojem jako rodina západní, je nejen její struktura, ale i dynamika změn v ní probíhajících odlišná. Vzorce chování obou partnerů, kteří tvoří páteř rodiny (muž a žena, otec a matka), přetrvávají z minula a posuny jsou činěny spíše pod tlakem ekonomických a sociálních dopadů transformace, než reakcí na modely odjinud.¹¹⁰ Analýza strukturace životních hodnot a cílů stejně jako analýza uspořádání rodinných rolí potvrdila, že existuje výrazný rozdíl mezi muži a ženami, resp. mezi jejich pozicemi v rodině,

¹⁰⁷ LAMB, M.E. (ed), *The father's role. Applied Perspectives*. New York: John Wiley and Sons. 1996

¹⁰⁸ KOULET-WAGNER, A. Emancipace ženy a industriální společnost. Přel. Čermáková M. In *Sborník překladů z evropské a americké feministické sociologie II*. Praha: SoÚ AV ČR, 1993

¹⁰⁹ MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině: Democratizace sféry soukromé*. Praha: Soc. ústav AV ČR, 1999. Str. 19. ISBN 80-8595500-69-3

¹¹⁰ MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000. Str. 145. ISBN 80-85850-93-1.

což může významně ovlivnit – a v nejednom případě ovlivňuje pozici, kterou jedinec zaujímá vně této jednotky, tj. ve společnosti.

8. Žena – dárkyně života

8.1 Biologicko-reprodukční funkce rodiny

Rodina prodělala důležité změny, ale některé stejně významné rysy z minulosti přetrvávají. Rodina je tak jako dříve místem předávání života. Každá společnost stojí před úkolem zajistit předávání života, protože na tom závisí její budoucnost.

Reprodukce a péče o potomstvo je důsledkem toho, že rodina a stejně tak její nejdůležitější funkce nemohou zaniknout. Z pohledu biologického je rodina způsob, jímž lidstvo zajišťuje svoji reprodukci. Těsné soužití dvou jedinců různého pohlaví zjednodušuje fázi sexuálního chování a tím zabezpečuje vznik nové populace. Žena - dárkyně života je spojována s reprodukční funkcí ve své jedinečné a nezastupitelné roli matky.

V celém procesu reprodukce má každé z obou pohlaví své specifické role. Hlavní úloha připadá matce. Matka přivádí dítě na svět a pro jeho život má primární význam i po jeho narození. Péče matky o dítě po narození je prodloužením jeho fetálního vývoje. Dítě v děloze bylo přímo součástí matky, po narození dítěte pak jednota s matkou pokračuje nepřímou. Matka je zdrojem výživy, příjemných somatických pocitů, pokračují vjemy jejího těla. Za základ vztahu k matce se považuje kontakt orální. Dnes se soudí, že v prvním kvartálu života dítěte vnímá matku jako nedílnou součást sama sebe. Až postupem času si začíná dítě uvědomovat vlastní tělesný schémata. Velmi důležitá jsou citová pouta, na jejichž pozadí se rozhoduje utváření osobnosti dítěte.¹¹¹

Příprava ženy na partnerství a založení vlastní rodiny je zakotvena někde již v raném věku v prostředí, kde vyrůstá. Tam také může být počátek touhy, která se váže k mateřství a jeho naplnění. Matka, která se raduje ze své mateřské role – a většina matek to činí po většinu času – zná hlubokou zkušenost sebe přesahující lásky. Avšak také ví, že to není celý smysl života.¹¹²

Sociální status ženy je historicky těsně svázán s mateřským statem. Přejít k mateřství dochází někdy pod silným kulturním tlakem. I když velká část žen se upnula k mateřství, byly k němu vlastně nuceny, protože společnost posuzovala ženu jako matku, na porod se

¹¹¹ NAKONEČNÝ, M.. *Sociální psychologie*. Praha: ACADEMIA, 2000. Str. 242. ISBN 80-200-0690-7

¹¹² VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 101. ISBN 80-86429-19-0

nahlíželo jako na nečistou událost, mateřství nebylo také svaté, přestože nabízelo ženě jakousi „záchranu“. V 17. století se stala žena při porodu více objektem než aktivním účastníkem a porod ztratil svou dřívější sociální povahu. Celá staletí ale ženy mlčely. Jejich posláním bylo pracovat a rodit. I přes obtížné životní podmínky ženy se musely znovu a znovu vzchopit a často těžce fyzicky pracovat, aby mohla rodina dále fungovat.

Křesťanství mělo hluboký vliv na evropské pojetí mateřství a jeho významu. V myšlenkovém světě církve byla vášeň, v níž bylo dítě počato, dědičným hříchem. Proti tomuto tvrzení se ostře staví a bojuje jeden z největších církevních otců sv. Augustin. Augustin bojoval proti pelagianismu, který učil, že manželství není dotčeno dědičným hříchem. Dědičný hřích poznamenává sexuální oblast člověka, v jistém smyslu slova požadavky manželství stojí v rozporu k nárokům Božího království. Má snahu poukázat na dobra, pro která je i manželství dobré, protože je dané Bohem. Interpretuje plodnost člověka jako boží dar a odmítá názor, že všechno tělesné je projevem zla. Pohlavní život není nutné zlo, které přišlo na svět skrze prvotní hřích, na rozdíl od sexuální žádostivosti, která není dílo Božího stvoření, nýbrž nedostatek padlé přirozenosti. V důsledku to pro něj znamená, že sexuální život mezi manželi je ospravedlnitelný jen úmyslem zplodit potomstvo, v opačném případě se jedná o hříšný čin, ale jen lehký. Proto podle něj každé počaté dítě je počato hříchem rodičů, protože došlo k stimulům tělesným, i když ví, že plození dětí je přirozeným základem manželství, jako takové je morálně ospravedlnitelné.

V souvislosti s dědičným hříchem se zmiňuje o „rajském manželství“. Středem tohoto manželství je nauka o sexualitě. Podle této nauky je sexualita přiřazena animální oblasti. Podle Augustina v ráji nic takového neexistovalo – sexualita byla duchem zcela ovládána.¹¹³

Vztah matky a dítěte v rodině nabývaly na významu zejména v 18. století. Ženy se chopily úlohy matky, jiné místo ve společnosti na ně nezbyvalo. Když se ženy ze středních a vyšších dělnických vrstev staly strážkyněmi domovů, zůstaly děti jedinou náplní jejich života. Byla to jedna z možností jak získat úctu. Postupem času a se vzrůstem životní úrovně stále více žen mělo možnost být pouze matkami svých dětí. Žena děti bezpodmínečně potřebovala a často na nich závisela až do smrti, neboť bez nich by její život neměl žádný obecně uznávaný smysl. Jako matka byla obdivuhodná, nesobecká, obětavá, trpělivá, šlechtná a laskavá, jinak nebyla nic. Společnost chtěla v ženě vidět jen matku. Ženy, které

¹¹³ DOLISTA, J. *Naděje vložená do manželství*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1994. Str. 42,43. ISBN neuvedeno

nemohly nebo nechtěli mít děti, stíhala opovržením. Žena se k mateřství upnula, ale zároveň k němu byla upoutána.¹¹⁴

8.2 Rodičovství v dějinách

Ve staré společnosti středověku a počátku novověku působily dva neměnné faktory, církve a rodina. Protestantská reformace vrátila rodině důstojnost, oceňovala osobní zbožnost každého člověka. I dítě mělo duši. Bohužel nebylo tomu vždy tak. Názory reformátorů, kteří usilovali o změnu poměrů, se odrazily i ve vztahu k dětem, zejména dívkám.

Už v 70. – 90. letech 14. století vzdělaný zeman Tomáš Štítný ze Štítného píše ve svých pracích, že děti mají nejenom tělo, ale i duši. Také Jan Hus otevřel ženám a dětem nový prostor v křesťanském společenství, když nepopisuje ženu jen jako „nástroj ďábla“ či „nositelku prvotního hříchu“ a začíná mluvit o dítěti a tím otevírá dětem mladším tří let cestu k svatému přijímání. Právě otázka svatého přijímání kojenců a batolat byla zlomem ve vnímání dítěte a podstaty dětství. Nová byla i myšlenka, že děti přicházejí na svět nedobrovolně zatíženy dědičným hříchem Adama a Evy proti Bohu a ohrožení jejich duší je možno odčinit jen křtem a brzkým vstupem do života křesťanského společenství včetně svatého přijímání.¹¹⁵

Kněz domácích pobožností, otec rodiny, byl vládcem ženy a dětí, stejně jako vládcem říše byl král. Poslušnost, prokazovaná jak králi, tak otci rodiny, byla dána od Boha. Občané si nemohli volit jak krále, tak děti si nemohly volit svého otce. O všem rozhodoval otec. Ženy a děti se musely pokorně podřídit ve víře přesvědčení, že otec vždy myslí na jejich prospěch. Ženy a dívky byly chápány jako méněcenné a dlouhý byl spor mezi teology o tom, zda má žena vůbec duši. V praxi téměř bezvýtku platil biblický citát: „Muž je hlavou ženy.“

Realizace otcovy nadvlády vyžadovala, aby vůle dítěte byla úplně zlomena. Děti se musely podřizovat i v dospělosti. Otec rozhodoval za syny a dcery až do jejich sňatku. Zatímco chlapec byl pro rodinu přínosem, dívka byla přítěží, protože bylo nutno ji provdat, aby se zajistila její budoucnost a pro její sňatek bylo třeba shromáždit podle společenského postavení rodiny patřičné věno. U chlapce se dalo předpokládat, že se ožení a jeho nevěsta přinese naopak věno do rodiny. Sňatek a manželství byly podle tehdejší církve pro dívky tou horší variantou, vznešenější bylo vstoupit do kláštera a v panenské čistotě se věnovat službě Bohu, aby mohly lépe odčinit prvotní hřích (Eva utrhla v ráji jablko ze Stromu poznání).

V rodinách se rodilo zpravidla více dětí a přežívalo jich do dospělosti jen několik. Větší počet dětí byl v chudých rodinách spíše prokletím, neboť ohrožovaly, než dosáhly dospělosti,

¹¹⁴ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 203. ISBN 80-901646-0-9

¹¹⁵ LNĚNIČKOVÁ, J. *Svět dětí*. Praha: Albatros, 2005. Str. 16. ISBN 80-00-01786-5

ekonomickou stabilitu rodiny. Výchova dětí byla příliš nákladná, a tak se po celý středověk znovu a znovu setkáváme s praktikami zabíjení nechtěných dětí (patrně zejména děvčat).¹¹⁶

Vůle jedince musela vždy ustoupit společenské potřebě řádu. V takové situaci nemohli rodiče dovolit dětem, aby svobodně vyjadřovaly svou vůli. Všechny projevy svobodné vůle představovaly hrozbu pro obecný řád, který byl základem veškerého života.

Tato situace vycházela z potřeb doby. Z dětí bylo třeba vychovat bytosti bez vlastní vůle, aby bezpodmínečně poslouchaly rodiče v nejdůležitějších životních rozhodnutích – při výběru manžela a povolání.

Člověk této společnosti byl víc součástí společenství než samostatným jedincem. Život byl přesně určován tradicemi a pověrami, výjimky byly nepřípustné a změny neoblíbené. Povinností člověka bylo stavět obecné dobro nad své vlastní zájmy. Ti, kteří se tomuto způsobu myšlení vzdávali, byli izolováni vně společnosti. V 18. století dozrává v evropských středních vrstvách myšlenka – každý člověk je neopakovatelná a jedinečná bytost a jeho právo na sebevyjádření, soukromí a svobodnou vůli nesmí omezovat nic jiného než přírodní zákony. Každý má právo na život, svobodu a majetek. Každý člověk má své vnitřní já a má právo usilovat o ty věci, které učiní jeho vnitřní já šťastným. Do té doby něco nepředstavitelného.

Dnes je individualismus, hodnota jedince, základní hodnotou evropského člověka.¹¹⁷

8.3 Role rodičů

Rodičovství ustavuje rodinu. Každá rodina má svou rodinnou hierarchii interpersonálních vztahů, každý člen rodiny svou specifickou roli, rodina jako celek vztah k jiným skupinám, k obecným hodnotám, má svá vnitřní pravidla soužití, skupinové normy. To vše tvoří základ výchovy dětí. V tradičním hierarchickém uspořádání rodiny byl představitelem rodiny otec. Tato formální role však nemusí odrážet skutečný stav moci v rodině. V rodinách velmi často rozhodují matky. Bylo tomu tak i v rodinách navenek patriarchálních. Jak matka tak i otec mají na výchovu svého potomka velký vliv. Tvrzení, že ženy v některých schopnostech převyšují muže, nelze považovat za obecnou platnost. Každý má dispozice pro něco, dobrý táta může stejně dobře připravit večeři, jako maminka.

V tradiční společnosti rodičovství bylo tou nejpřirozenější věcí na světě, soudobá rodina stojí před vysvětlením jeho nesamozřejmosti: mateřství se změnilo pro většinu žen z fatálního údělu v akt vědomé volby. Rodičovství je nejvýznamnějším přechodem v rodinném cyklu..¹¹⁸

¹¹⁶ LNĚNIČKOVÁ, J. *Svět dětí*. Praha: Albatros, 2005. Str. 17. ISBN 80-00-01786-5

¹¹⁷ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 120. ISBN 80-901646-0-9

Tak jak rodina jako celek prošla velkou změnou, změnila se i role rodičů. Složitý a dlouhodobý proces demokratizace uvnitř rodiny umožnil ztrátu dřívějšího výsadního mocenského postavení muže v rodině. Žena získala některá práva, ale i povinnosti, které dříve náležely jen muži. Také děti se stále aktivněji a tvořivěji podílejí na organizaci rodinného života. Rodičovství je patrně nejvýznamnější přechod v našem životaběhu a to, že máme anebo mohli bychom mít rozhodnutí o něm ve svých rukou, ho nečiní lehčím, spíše naopak. V současných rodinách se role obou rodičů spíše doplňují a kombinují, než že jsou striktně dané. Muži se více angažují v rolích tradičně určených ženám, jako je péče o malé dítě, práce v domácnosti, ženy v hospodářském zajišťování rodiny, v organizování volného času, udržování společenských vztahů s jinými rodinami a veřejností. Rodičovství tím mnoho získalo, ale řada jistot se z něho zároveň ztrácí.¹¹⁹

Nejcennějším statkem, který dnes rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělání a výchova. Rodina v roli zprostředkovatele kulturních a výchovných hodnot působí jen nepřímo. Postavení rodičů je zatlačováno do pozadí mocným vlivem vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty jsou stále více určovány vlivem hromadných sdělovacích prostředků; autonomie rodičů je omezována v konkurenci s masovými sdělovacími prostředky a všude pronikajícími veřejnými institucemi.¹²⁰

V pedagogické teorii je výchova definována jako činnost intencionální, cílená racionálně. Nelze však nevidět, že i ve výchovném počítání rodičů je mnoho geneticky určeného počínání, jež má obdobu u jiných příbuzných živočišných druhů. Přesto jsou rodiče nenahraditelným prvkem právě při výchovném procesu nových generací. Pro další rozvoj mladého člověka je důležitá zkušenost životní praxe, způsobu myšlení a chování rodičů, sourozenců, kamarádů a přátel. Rodina je místo, kde mohou růst názory a sociální ctnosti, mohou se rozvíjet schopnosti a nadání. V rodině může a má růst mravní hodnotová orientace, mohou a mají se zde překonávat těžkosti a podchycovat osobní selhání a viny.

Dnes se stále více zdůrazňuje výchovná funkce rodiny. Rodina má zásadní vliv při výchově dítěte v sociálně-kulturní osobnost a ovlivňuje jeho adaptaci na sociální prostředí. Na své členy působí výchovně celou svou atmosférou a prostředím, citovými vazbami mezi jednotlivými členy a dále i soustavným osobním příkladem.¹²¹

¹¹⁸ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 126. ISBN 80-85850-75-3

¹¹⁹ KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. *Prostředí člověk a výchova*. Brno: Paido, 2001. Str. 81. ISBN 80-7315-004-2.

¹²⁰ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str. 24. ISBN 80-901424-7-8

¹²¹ NAKONEČNÝ, M.. *Sociální psychologie*. Praha: ACADEMIA, 2000. Str. 242. ISBN 80-200-0690-7

Matka je prvotní a samozřejmou vychovatelkou malého dítěte. K získání pozitivního vztahu ke světu a vlastnímu životu u dítěte dochází už v raném dětství. Zkušenost, jak je rodiči chráněno a přijímáno, má rozhodující vliv na budování důvěry k okolnímu světu a začlenění a následné přijetí ve společnosti.¹²²

Dítě potřebuje matku, to je nezvratný fakt. Potřebuje fyzickou péči. I když jsou oba – muž i žena rodiči svého dítěte, představuje ženino-matčino role „zvláštní část“ tohoto společného rodičovství, a to část závažnější a náročnější. I když rodičovství náleží oběma – uskutečňuje se mnohem víc v ženě, zejména v období před narozením. Už v tomto přípravném období na příchod dítěte se vytváří silné citové vazby mezi matkou a dítětem. V žádné společnosti nejsou pouta mezi matkou a dítětem zcela bez významu, jak z hlediska citového, tak právního, ačkoli v některých ideologických kontextech jim mohla být přičítána menší váha.¹²³

Dítě naplňuje manželský svazek a přináší velkou radost. To obohacuje a prohlubuje vzájemnou soudržnost a představuje rozhodující školu manželské a rodičovské lásky. Muž i žena v rolích rodičů předávají svou lásku dále na své děti. Ještě více se rozšiřuje a obohacuje všemi plody mravního, duchovního a nadpřirozeného života. Děti tu ale nejsou jenom proto, aby činily rodiče šťastnými, ale jsou samostatnými osobami s vlastními nároky. Kdo chce darovat dítěti život, nesplňuje v první řadě přání sobě, ale musí mu jít o dítě samo.

Od rodičů se vyžaduje ochota k tomu, aby přesahovali svůj vlastní partnerský vztah a chtěli existovat také pro druhé, obzvláště také pro děti. Křesťanská láska jako láska darující se vymaňuje z vlastních hranic. Souhlas s láskou, který je zaměřen na to, aby daroval dále život, může být plodný v plození nového života.

„Jako Bůh povolává muže a ženu k vzájemnému doplnění a sounáležitosti, tak je povolává i k zodpovědnému předávání života. Prostor, ve kterém by měl být život zodpovědně předáván, je manželství. 2. vatikánský koncil zdůrazňuje, že „plnění úkolu předávat život a vychovávat“ je vlastním posláním manželů“ (Gaudium at spes, čl. 50).

Církev povzbuzuje rodiče, aby dávali dětem život a aby plnili své rodičovské role zodpovědně; varuje před tendencí znevažovat ochotu rodičů umožňující život více dětem. Egoismus a pesimismus vedou k mentalitě, která je dětem a životu nepřátelská a která je v konzumní společnosti rozšířená.¹²⁴

¹²² HINTAUS, L. *Člověk a rodina – smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita Zdravotně sociální fakulta, 1998. Str.1. ISBN neuvedeno

¹²³ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 12. ISBN 80-7106-396-7

¹²⁴ *Život z víry. Překlad 2. dílu katol. katechismu pro dospělé*. České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 1998. Str. 252. ISBN 80-86074-02-1

„K nezadatelným právům rodiny náleží „právo na vlastní odpovědnost v předávání života a ve výchově dětí“ (*Familiaris Consortio*, čl. 46).

Do rámce vrozených aktivit zajišťujících reprodukci druhu patří i forma účasti a rozdělení rolí v péči o potomstvo v rodině. Je zřejmé, že zkušenosti mužů a žen se značně liší v případě starosti a péče o děti. Každý z rodičů obvykle plní vůči dítěti jinou roli než ten druhý a mívá k dítěti zpravidla i jiný vztah. Současná generace otců se svým dětem věnuje minimálně stejně, obvykle však více, než se jim věnovala generace jejich otců, což jinými slovy znamená že participace mužů při výchově dětí spíše vzrůstá, než že stagnuje. Proměnu vztahu otec-dítě můžeme sledovat nejen mezi generacemi, ale i v průběhu jedné generace, respektive jednoho individuálního života.

Muži a ženy ve své rodičovské roli dokáží svou odlišnost ve výchově dětí reflektovat, i když opět ne zcela shodně. I v tomto případě se muži a ženy odlišují ve vnímání sebe sama a toho druhého – konkrétně své a jeho či její důležitosti při výchově dítěte. Tím, že muži kladou daleko větší důraz na přítomnost a důležitost obou rodičů, nejspíš nepřímou poukazují na svůj význam, důležitost a nezastupitelnost ve výchově a vyjadřují tak i svůj nesouhlas s dominancí žen v této sféře rodinného života. Ženy naopak vnímají samy sebe jako toho důležitějšího rodiče. Svým postojem pravděpodobně demonstrují obranu své pozice a role při výchově potomků i svou nezastupitelnost v ní. Ženy se v otázce výchovy dětí a své úlohy v ní projevují v porovnání s muži jako konzervativnější, neboť se nechtějí vzdát svého (výsadního) postavení.

V případě zástupnosti při celkové péči o dítě, která předpokládá soustavnost, pravidelnost a převzetí značného dílu zodpovědnosti za celkový vývoj dítěte, se zase jako konzervativnější projevují daleko více muži než ženy. Ženy by někdy své pečovatelské role rády vzdaly, muži však se ve vztahu k dítěti situují spíše do role vychovatele než pečovatele a o žádnou zásadní změnu v tomto ohledu nestojí.¹²⁵

8.4 Funkce rodičů

Člověk vděčí za svůj život svému otci a své matce. Má tudíž právo, aby svou matku a svého otce znal. Toto základní právo však dosud nenašlo cestu do katalogu lidských práv. Vztah mezi rodiči a dětmi je pravztahem, který nelze redukovat na osoby, které do něj vstupují. Pravztah rodičů k jejich dětem nelze zvrátit; trvá po celý život. Právní nárok dětí na

¹²⁵ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 109. ISBN 80-86429-19-0

výchovu se vztahuje na celý vývoj člověka; na tělesný, duševní, duchovně-mravní, společenský, zaměřený k povolání, politický, a v neposlední míře i na nábožensko-církevní.

Dítě od narození a po celou dobu jeho života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě v tomto procesu poznávání tedy nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání, orientace. Dramatické tempo sociálních změn v posledních sto letech vzalo člověku naší civilizace oporu v tradici. Dnešní dítě vyrůstá v době, kdy se zdůrazňuje individualita. Musí se častěji rozhodovat samo a musí činit rozhodnutí i za situace, kdy nemá dost informací pro spolehlivější odhad následků. Nutí ho to riskovat a postupovat metodou pokusu a omylu. Celý systém běží víceméně hladce proto, neprakticky všechny takto učiněná rozhodnutí jsou revokovatelná; právě překotně se měnící podmínky vytvářejí nové a nové příležitosti: téměř všechno se dá smazat a zkusit znovu. Člověku moderní doby se vědomí revokovatelnosti a šance na nový pokus staly druhou přirozeností.¹²⁶

Ale narození dítěte nemá tuto povahu. Na rozdíl od volby školy, profesionální orientace, zaměstnání i manželského partnera, oprava jednou učiněného rozhodnutí tu možná není: dítě se nedá vzít zpět anebo vyměnit za jiné. Nenechme se mýlit nově vytvořenou možností bránit početí dítěte a legální možností již započaté těhotenství do určité doby od početí uměle přerušit. Jakmile se ale jednou dítě narodí, člověk se stává rodičem nezvratně, a platí to i pro otcovství i když muž se snáze může ke svému rodičovství neznat. Matka je dítěti nenahraditelnou. Aby ale byla výchova plnohodnotná, vyžaduje společné úsilí jak matky tak i otce. Role otce je důležitá především v tradičním modelu rodiny.

Každá komunita sama má zájem, aby v ní nevyrostali jedinci vychovávaní k hodnotám, jež jsou neslučitelné s její vnitřní integritou. V tom základním, co může společnost od rodičů vyžadovat. Lze pozorovat ve všech kulturách principiální shodu: každé dítě má nárok na to, aby mu jeho otec a matka zajistili a poskytli základní „servis“ k přežití a výchově. Jednotlivé kultury se ovšem liší v odpovědnosti na otázku, nakolik jsou rodiče oprávněni vyžadovat, aby jejich dítě od nich převzalo i jejich koncepci dobra a dobrého života, a jaké prostředky mohou rodiče používat pro to, aby toho dosáhli. V tradičních evropských společnostech existovala i na tuto otázku jednoznačná odpověď, ale projekt moderny ji svým důrazem na hodnotu svobody znejistil. Zrychlující se tempo změn pak v posledních desetiletích bere rodičům

¹²⁶ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 150. ISBN 80-86429-58-X

důvěru ve vlastní představu dobrého života zejména tam, kde se to, co jim bylo vtištěno v mládí jako realita a jako hodnoty, liší příliš od toho, co je jako realita a hodnoty reprezentováno v hromadných sdělovacích prostředcích – zejména v televizi a na internetu.¹²⁷ Ve společnostech našeho kulturního okruhu dnes můžeme rozlišit v principu dvojí koncepci rodičovské autonomie: tradiční a liberální.

Tradiční koncepce

- dává rodičům právo a povinnost přenášet na dítě jejich hodnotový systém a představu o dobrém životě. Mohou pro to volit prostředky, které sami považují za nejlepší, a mohou i omezovat možnost dítěte seznámit se s těmi postoji a hodnotami ve společnosti, jež sami neschvalují; pokud společnost sezná, že děti takto vychované ohrožují komunitu, je na společnosti, aby bránila svou integritu jinými prostředky než intervencí do rodičovské autonomie.¹²⁸

Liberální koncepce

- naopak předkládá, že rodiče nebudou pokud možno vůbec nijak ovlivňovat dítě ve volbě hodnot a při vytváření představy dobrého života. Necháávají na něm, ať si samo vybere, co bude pro jeho život podle jeho názoru nejlepší; pokud mají o něco usilovat, pak jen o ochranu dítěte před vlivy, které by mu volný výběr omezovaly.¹²⁹

Pro tradiční koncepci lze uvést, že vesměs posiluje rodinnou soudržnost a silným mezigeneračním přenosem i kulturní soudržnost; proti ní, že vede k vytváření nepochopení a nevraživosti vzhledem k rodinám výrazněji odlišných subkultur v komunitě. Vede také k autoritářské osobnosti. Dítě, které bylo rodiči přísně vedeno s důsledným vyloučením své vlastní volby mezi otevřenými mu alternativami, nezíská schopnost samostatně se rozhodovat a dobře volit; potlačovaná úzkost z nutnosti volit ho pak vede k tomu, že zužuje asertivně prostor pro volbu, kdekoli se ve společnosti otevře; jsou to lidé, které najdeme ve všech extremistických hnutích.

Této nevýhodě se vyhýbá modernější verze tradiční koncepce, nazývaná také **demokratická**, která sice také předpokládá povinnost dětí držet se hodnot rodičů, ale otevírá v rodině prostor pro diskusi o jiných hodnotách a klade důraz na to, aby děti povinnost držet se hodnot rodičů zvnitřnily jako vlastní volbu: musejí pro ně být získány, ne k nim být donuceny.

¹²⁷ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 153. ISBN 80-86429-58-X

¹²⁸ Tamtéž. Str. 154

¹²⁹ Tamtéž. Str. 153

Pro liberální koncepci mluví dost už jen to, že nemá nevýhody koncepce tradiční a že otevírá sociální dynamiku. Proti liberální koncepci lze uvést, že rozvolňuje rodinu, jež působí jako instituce zejména tím, že v ní dochází ke sdílené konstrukci sociální reality, k předávání a stabilizaci hodnot a k solidaritě opřené o sdílené hodnoty.

Důsledně liberální koncepce rozvolňuje vztahy a zeslabuje porozumění mezi generacemi; umírněně liberální koncepce proto přiznává rodičům právo usilovat o předání své vlastní představy dobra a správného života dětem. Liberální zůstává v tom, že podporuje dítě, aby se v přiměřeném věku seznámilo s jinými hodnotovými koncepcemi, a to bez omezení – tedy včetně těch, jež jsou nepřátelské vládnoucí kultuře dospělých a postrádají liberalismus rodičů u kterých se ovšem nepředpokládá, že by sami na dítě neliberální postoje přenášeli.¹³⁰

8.5 Zvýraznění role „otce“

„Rodina založená a oživovaná láskou, je společenstvím osob: manžela a manželky, rodičů a dětí, příbuzných.“ (Familiaris Consortio, čl. 18)

Úplná rodina je zastoupená jak otcem tak matkou. Jak už jsem uvedla, v mnohých rodinách přetrvává model, kdy se o děti stará hlavně žena. Zajišťuje základní péči o ně a stará se převážně i o náplň jejich volného času. I když se zkušenosti mužů a žen v případě péče o děti liší, každý z rodičů plní svou důležitou roli. Zástupnost rolí muži je jak velkou pomocí při každodenním rodinném životě, tak má i svou funkci. Obě pohlaví se shodují v momentě, kdy zdůrazňují svou roli a svůj význam při výchově dítěte.¹³¹

V tradiční společnosti panovala všeobecně rozšířená skutečnost, že ženy jsou intimněji spojeny s péčí o dítě. Role matky byla silně zdůrazňována a tak byly ženy polapeny do „bludného kruhu mateřství“.¹³² Téměř polovina otců byla vzpomínána jako neschopná či neochotná plnit své základní rodičovské povinnosti. I tam, kde byl otec přítomen, zůstávala často nejdůležitější postavou v rodině matka; pokud zemřel, právě ona měla na starost péči o děti a pracovala do úpadu, aby uživila sebe i své potomky.¹³³

V posledních několika letech se častěji ozývá volání po změně mužství. Naznačují to zneklidňující trendy současného rodinného života a především absence nebo mizení otců ve výchově dětí, ale i problémy ve vztazích partnerů. Řada výzkumů potvrzuje skutečnost, že

¹³⁰ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 153,4. ISBN 80-86429-58-X

¹³¹ MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině : Democratizace sféry soukromé*. Praha: Soc. ústav AV ČR,1999. Str. 85. ISBN 80-8595500-69-3

¹³² HANÁKOVÁ, P.; HECZKOVÁ, L.; KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006. Str. 129. ISBN 80-86429-49-0

¹³³ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 88. ISBN 80-7106-396-7

„muži se chtějí měnit“ a že atmosféra ve společnosti je této změně příznivá. Otevírá se tedy před muži volba nového mužství. Podle vědců v oborech sociologie rodiny je jejich změna žádoucí, podle psychologů, psychoterapeutů a psychoanalytiků je posun směrem k novému mužství nezbytným, a to nejen pro zachování mužského rodu, ale lidské civilizace vůbec. Otevírá se nový prostor na téma rozdělení mužské a ženské role v domácnosti a role muže v rodině jako otce i manžela. Přesto se dnes mladí muži nehrnou do ženitby a otcovství. Jsou si vědomi, že jde o totální zásah do jejich života. Otcovství je spojeno s velkým životním krokem a notnou dávkou odpovědnosti. Přicházejí na to, že pro ně je výhodnější nejprve dozrát, porozhlédnout se po světě a postavit se na vlastní nohy. Mnoho mužů dlouho váhá při založení rodiny. Někdy se objeví u novopečeného tatínka kromě radosti z nového člena rodiny i pocit odstrčenosti, kdy jeho partnerka věnuje svou péči malému dítěti. „Být až ten druhý“ někdy tatínci těžce nesou a tak s otcovstvím otálejí. Muž – otec mívá k dítěti zpravidla „dál“ než matka a naopak, děti mívají „dál“ k němu. Existuje však i „nová generace otců“, pro které tento model „volnosti vazby“ mezi otcem a dítětem již příliš neplatí. V důsledku „liberalizace“ poměrů v českých a moravských porodnicích se mohou tatínkové v současné době účastnit porodu svého potomka. Výzkumy tak prokázaly, že se vazba mezi otcem a dítětem stává těsnější.¹³⁴

Dnes se častěji setkáváme s muži, kteří jsou rozhodnuti aktivně se podílet na rodinném životě. Nastupuje role otce, kdy začíná přebírat jak výchovné tendence, tak poskytovat dětem péči a starat se i o jejich volnočasovou náplň. Kromě toho mohou naši muži zůstat dnes i na „rodičovské dovolené“ a pečovat o svého potomka od doby jeho narození až do 3, resp. 4 let věku dítěte. I když již existují takové programy v mateřských centrech, které podporují role otců a dokonce předpokládají, že je otec místo matky doma s dětmi, tato možnost bývá využívána spíše sporadicky. Je využívána v těch případech, kdy muži vydělávají méně než jejich partnerky nebo kteří zaměstnání ztratili a jsou momentálně nezaměstnaní. Někdy je to otázka pocitu, když se cítí být „povolanější“ starat se o dítě muž, oproti jeho ženskému protějšku.¹³⁵ Hlavním cílem tohoto programu je podpořit otce, aby se více zapojil do života mateřských povinností i do života svých rodin. V kampaních je poskytnut prostor pro vkusnou propagaci hodnoty otcovství, která dnes není stejně jako její nositelé příliš vidět. Zároveň je snahou podpořit a upevnit dobré vztahy v rodině a povzbudit otce, aby častěji

¹³⁴ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6

¹³⁵ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 109. ISBN 80-86429-19-0

vstupovali do kontaktu s organizacemi poskytující a nabízející různé projekty pro ně společně s jejich ratolestmi. Snahou je také seznámení otce se zahraničními programy v okolních státech například v Německu, jak je role otce zde podporována, jak lze zvládnout péči o děti aniž by musela být s nimi doma matka. V poslední době se ukazuje, že „muž na mateřské“ není žádnou společenskou anomálií. Role tatínka je důležitá jak pro samotný vývoj dítěte, tak pro chod domácnosti. Dnešní zdůrazňování jejího významu znamená nový postoj v náhledu na rodičovství a rodinu vůbec.¹³⁶

O pečovatelských podobách a otcovství se hovoří především v souvislosti s dvoukariérovými manželstvími: s rodinami, kde jsou oba manželé zaměstnaní a byli okolnostmi donuceni podělit se o domácí práce a výchovu dětí. V rodině se takový muž nestává mužem v domácnosti, který si vyměnil role se svou partnerkou, ale jde o připojení se k její roli, nikoli o převzetí. Jako otcové-matky se mohou jevit ti, kdo si „pouze vyměnili role“ a tím se podřizují stávajícím možnostem komplementárního modelu rodinných rolí. Zatímco rodičovské páry, kde oba pracují na částečný úvazek nebo se v rodičovské dovolené střídají, představují pro zavedenou strukturu trhu práce a rodinného uspořádání větší výzvu k systémové změně.

Mezi muže, otce, kteří pečují o své děti, nepatří jen otcové z úplných rodin. Patří sem například otcové vdovci či rozvedení otcové. Stejně tak dobrovolní otcové-matky nejsou jedinou skupinou otců pečujících o děti. V zahraničí ale i v Čechách názory populace naznačují, že muže vedou k tomu, aby byli na rodičovské dovolené, především ekonomické důvody – nezaměstnanost muže nebo lépe placená práce partnerky.

V České republice je pozornost problematice otcovství věnována situacím po rozluce páru – po rozvodu (rozchodu rodičů). V souvislosti s debatami o rovných příležitostech v zaměstnání se objevily materiály k pracovním prostředím příznivě nakloněným rodinám. V severských zemích je diskutována a někdy i zaváděna otcovská dovolená.¹³⁷

8.6 Jakou hodnotu má dítě?

Průzkumy ukázaly, že mladí lidé považují děti za přirozenou součást svého života. Naprostá většina počítá s tím, že děti mít bude.

¹³⁶ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 109. ISBN 80-86429-19-0

¹³⁷ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina.* Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 173,174. ISBN 80-86598-61-6

Dítě či rodičovství nepřestává být vysoce uznávanou hodnotou, ale obtížněji se hledají cesty jejího naplnění, zvláště chtějí-li mladí lidé současně dosáhnout dalších žádoucích životních cílů. Při plánovaném rodičovství zohledňují podmínky, které považují za podstatné pro narození dítěte. Jedna z nejdůležitějších podmínek je zajištění určité materiální úrovně (finanční a bytové podmínky). Mladá generace, stejně jako při uzavírání sňatku, příliš neočekává pomoc ani od rodičů, ani od společnosti, uvědomuje si, že hlavní zodpovědnost za život svůj i svých dětí nese právě ona sama.¹³⁸ Hodnota dětí a přání mít děti v počtech, jež odpovídají udržení reprodukční rovnováhy tedy v populaci přetrvávají, ale naproti tomu cena příležitosti realizace těchto aspirací je příliš vysoká v konfrontaci s jinými možnostmi sebenaplnění i s překážkami, jež se jim staví do cesty. Růst ceny příležitostí dítěte byl přitom v postkomunistických zemích nárazem, nikoliv postupnou změnou spojenou s „plíživými“ hodnotovými posuny.

Hodnota dítěte se ve společnosti u mladé generace mění - nemizí, nicméně v konkurenci s ostatními hodnotami začala ztrácet svou výlučnost. Tendence spatřovat v dětech naplnění života se udržela dále v nižších společenských třídách. Matky, kterým se dostalo universitního vzdělání, mají – kromě obtížné smířitelnosti profesionálních aspirací s mateřstvím – problém i s tím, že příliš mnoho četly o vztahu mezi blahem dítěte, jeho potřebou vřelého vztahu, stimulace intelektu, jeho zdravým rozvojem ve všestranně bohatou a vyváženou lidskou bytost. Nepovažují se samy často tak dlouho za osobnostně dosti zralé na mateřství, až je na ně pozdě. Život současné mladé generace je plný možností. Jeden z důvodů, proč mají rodiče touhu po dítěti je citové uspokojení. Jelikož ale životní aktivity mladých lidí jim přinášejí velké uspokojení samy o sobě, nejmladší věkové skupiny již nespojují naplnění života jednoznačně a pouze s dětmi. Dítě má pro své rodiče nespornou hodnotu psychickou. Ta má přesah i do dimenze sociální – děti přispívají k vytváření nových sociálních vazeb a nových identit, takže jsou potenciálně zdrojem sociální transgrese, zdrojem toho, že člověk prostřednictvím dětí přesáhne svou vlastní existenci.¹³⁹

Pro sociologii rodiny je důležité navazování individualizovaného sociálního vztahu. Modelovým individualizovaným sociálním vztahem je vztah dítěte k matce. Na něm se dítě naučí, co je to a rozvine se v něm schopnost lásky. Tato schopnost nabyta na významu po

¹³⁸ FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství*. SLON Praha: 2000. Str. 83 ISBN 80-85850-87-7

¹³⁹ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 224. ISBN 80-86429-01-6

neolitické revoluci, kdy se člověk usadil a začal zakládat párové rodiny. Základní sociální vazbou v rodině není vztah muže a ženy, ale vztah matka a dítě.¹⁴⁰

Nositelkou plodnosti je žena a změny, které s sebou moderní a pozdně moderní společnost přináší, se dotýkají především jí. Ženě se nesmírně otevřely životní šance. Navíc feministická ideologie, ač žena chce či nechce, sociálně konstruuje obraz ženy, který její prvořadou orientaci na manželství a mateřství poněkud oslabuje. Však se také vnímání role ženy v průběhu 90. let změnilo. Mnohé nasvědčuje tomu, že žena má odlišnou reprodukční strategii od mužské. Proto je nutné brát vážně tvrzení, že jakmile má žena společenské, intelektuální nebo profesionální ambice a má i prostředky k jejich naplnění, láká ji mnohem méně investovat svůj čas a energii do výchovy dětí. A tak zatímco dříve byla rodina a mateřství ženě údělem, dnes se staly její volbou. A má ji plně a zcela pod kontrolou, neboť moderní antikoncepční technologie jí zaručuje, že pokud nechce, neotěhotní. Také důsledkem sociálního a ekonomického klimatu mladé ženy a mladí muži zvažují svou budoucnost a je pochopitelné, že jsou v rozhodování o plození dětí uvážliví a opatrní. Snaha zajistit budoucím dětem dobré podmínky a dobrý start do života je zde výrazným momentem.¹⁴¹ Nejde o nic jiného, že snaha o produkci kvalitních dětí, což vede k nízkému počtu dětí. České ženy jsou v každé generaci vzdělanější, takže každá nová generace má vyšší náklady ztracených příležitostí. Dítě tak i u nás přestalo být pro sexuálně žijící partnery imperativem a stalo se pouze jednou z možností smyslu lidského párového soužití.

V současných vyspělých společnostech, v nichž funguje antikoncepční trh a existují liberální potratové zákony, jsou již jen minimální počty dětí, které se rodí jako nechtěné. Rovněž rozhodnutí o tom, kolik rodiče porodí dětí a kdy je porodí, spočívá plně na vůli rodičů. Děti se rodí v podmínkách, v nichž víceméně každá žena a každý pár o své plodnosti rozhoduje zcela svobodně. Navzdory tomu je zde počet plozených dětí hluboce pod hranicí obnovy obyvatelstva.¹⁴²

8.7 Co na to církve?

Katolická církev stále učí, že používání nepřirozených metod regulace porodnosti je nemorální a zbavuje manželský akt jeho smyslu tím, že rozděljuje, co Bůh spojil. I to je součástí boží pravdy o lidské lásce.

¹⁴⁰ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 76,7. ISBN 80-85850-75-3.

¹⁴¹ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 225. ISBN 80-86429-01-6.

¹⁴² Tamtéž. Str. 232.

Až donedávna se všechny formy antikoncepčního chování odmítaly. Před rokem 1930 neuznala formálně žádná křesťanská církev antikoncepci jako morálně přijatelnou. Pán Bůh ve své prozřetelnosti se postaral o přirozený způsob regulace porodnosti, který plně vyhovuje našim potřebám. O otázce kontroly porodnosti se opakovaně diskutovalo po dvacet století křesťanství a církev vždy odpovídala pevným a univerzálním odmítáním potratu, sterilizace a nepřirozených forem regulace porodnosti.¹⁴³

2. vatikánský koncil ujistil manžele, že ví o jejich možných problémech a vyjadřuje se k otázce zodpovědného rodičovství. Mnozí manželé jsou při svém úsilí uspořádat si harmonicky manželský život často sužováni mnohými strastmi dnešní doby. Nacházejí se například v situaci, v níž se počet dětí – alespoň po určitou dobu – nemůže zvětšovat.

K otázce počtu dětí koncil poznamenává:

„Konečné rozhodnutí musí před Bohem učinit sami rodiče. V jejich rozhodnutí se musí nechat vést vlastním svědomím, které se musí srovnávat s Božím zákonem; musí naslouchat učitelskému úřadu církve, který autenticky vykládá Boží zákon ve světle evangelia. Manželé si mají být vědomi, že nemůže existovat opravdový rozpor mezi Božími zákony ve vztahu k předávání života a tím, co slouží pravé manželské lásce.“ (Gaudeum et spes, čl. 50 – 51)

9. Žena – strážkyně krbu

9.1 Žena znamená mít domov

Pokud jsou ženy s oblibou spojovány s „teplem domova“, hovoří se o nich jako o strážkyních krbu, jde v podstatě o ztotožnění ženy a domova. Žena má udržovat oheň (v křesťanské kultuře je s rolí ženy spojen i rituál rozdělávání ohně). Má tedy tvořit a udržovat domov- pro sebe i pro muže, případně pro děti. Ženě tedy příslušela role tvůrkyně a strážkyně domova. Z této role se dá vyvodit úcta, která má být osobně vykonávající tak důležitou funkci prokazována. Tato úcta souvisí také s tím, že žena vlastnila a používala jeden z nejcennějších předmětů v domově – nůž. Ve středověku bývaly předměty z kovu velmi drahé. Důstojnost, nezastupitelnost a výlučnost ženské role, role tvůrkyně domova, strážkyně krbu, nebyla v té době ve společnosti ženě upírána. Role byly rozděleny: Muž měl na starosti záležitosti „vně“ a žena záležitosti „uvnitř“. Psychologicky vzato na tom byla žena o stupínek lépe, neboť ona vycházet „vně“ nemusela, kdežto muž se musel dovnitř vracet. A vracet se domů znamená ten

¹⁴³ KIPPLEY, J.F. *Manželství je natrvalo, Základy křesťanského manželství*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001. Str. 95. ISBN 80-7266-075-6

domov mít. A pokud domov znamená ženu, pak je žena nepostradatelná, má-li domov existovat.¹⁴⁴

„Ať jde skutečná žena kamkoli, domov ji vždy obklopuje. Domov je vždy tam, kde je ona....“

(John Ruskin)

Rodinné štěstí se rovnalo mít ženu doma. Ve viktoriánské době se hovořilo o ženě jako o domácím andělu strážném. Každý řádný muž musel mít domov, do nějž se mohl vracet po těžkém pracovním dnu. K domovu patřilo služebnictvo – jeden až čtyři lidi, podle zámožnosti. K domovu patřily děti, které byly hýčkány a pěstovány jako dosud nikdy. Duší domova byla žena, manželka a matka. Ne vždy se sama podílela na domácích pracích. Především však žena měla čekat na muže, až se vrátí z práce, láskyplně ho přivítat a vyslechnout jeho starosti. Žena byla nenahraditelnou částí rodiny. Doma byla žena anděl, strážící drahocenná rodinná pouta a ochraňující je před vnějším ohrožením. Udržovala pramen lásky čistý a tryskající, byla pokornou přítelkyní a obdivovatelkou svého muže, dětem byla vysokým morálním příkladem a služebnictvu laskavou, ale přísnou velitelkou. Domov byl útočiště před hrůzami světa a žena zosobňovala všechno to, co vnější svět postrádal: lásku, zbožnost, čistotu a oddanost.¹⁴⁵

Otec plnil v rodině funkci vůdce. Svou zaměstnaneckou rolí opatroval rodině chléb, ale svým úsilím o dosažení co nejvyšší příčky na pomyslném prestižním žebříčku zařazoval celou rodinu do určité sociální vrstvy – jeho kariéra byla i kariérou rodiny a jeho neúspěch byl i neúspěchem rodiny. Na jeho úspěchu se ovšem podílela i manželka – matka, která jako emocionální vůdce rodiny vytvářela v rodině bezpečné zázemí a příznivé citové klima, dávající odpočinout v neúprosném zápase o úspěch v širší společnosti. Tato přísná dělba rolí měla vliv i na vztahy v rodině.¹⁴⁶

9.2 Práce v domácnosti a její dělba

I když je práce v domácnosti nevyhnutelná, přesto není považovaná za produktivní. Jde o práci reprodukční, umožňuje, aby život mohl plynout. Na rozdíl od veřejné, produktivní a uznávané práce je práce v domácnosti prací soukromou a neviditelnou. Reprodukční práce byla tradičně považována za bezplatnou práci, kterou ženy zdarma dělají pro blaho společnosti, zatímco muž měl právo, aby dostával za svou práci plat, neboť ta byla

¹⁴⁴ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 85. ISBN 80-86429-19-0

¹⁴⁵ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 143. ISBN 80-901646-0-9

¹⁴⁶ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. Str. 54. ISBN 80-85850-75-3

považována za produktivní. Práce spojené s domácností nebyly ostatně vůbec považovány za práci, byly to přece přirozené ženské činnosti.

Socialistická ekonomická teorie, která chtěla ženu od sporáku přivést k produktivní činnosti, vycházela z toho, že žena bude pracovat mimo domov a o reprodukci se postará stát – o děti, přípravu jídla, udržování čistoty. Praxe však ukázala, že ženu místo osvobození zotročila dvojnásob. Ze začátku novověku máme svědectví o mužích zejména ze středních a dělnických vrstev, kteří svým ženám s domácností často pomáhali. V 19. století se však muži o domácnost přestali téměř úplně starat. Práce v domácnosti se stávala výhradně ženskou záležitostí. V dělnickém prostředí se neslušelo, aby se muž za jakýchkoli okolností dotkl domácí práce. Pomáhat v domácnosti bylo známkou slabosti. Dělnický muž dokazoval svou mužnost tak, že blahosklonně shlížel na svou pracující ženu. Ani socialistické teorie nepočítaly s mužovou účastí na reprodukční práci. Teprve v poslední době, když ženy dělají produktivní i reprodukční práci, se začíná uznávat, že i muži se mohou zapojit do práce v domácnosti.¹⁴⁷

Jistá dělba práce a specializace by stejně jako v jiných životních oblastech mohla být i v domácích pracích, a obzvláště při výchově dětí, mnohem příznivější než maximálně rovnoměrné rozdělení úloh. Společensky zprostředkované vzory rolí by také mohly ulehčovat dosažení shody o smysluplném přidělování funkcí. Muž a žena by se rozhodně neměli v rodině považovat za konkurenty ve správném rozdělování moci, peněz a práce; spíš by měli vidět, jak se na základě svých přirozených, kulturně specifických a životopisných vlastností mohou nejlépe doplňovat a vzájemně si sloužit. Je přitom ovšem také důležité, aby se potřebné služby vděčně respektovaly. Výchova dětí a práce v domácnosti jsou pro život rodiny nanejvýš cenné a neměl by jejich význam podceňovat. Za dnešních životních podmínek je jistě také žádoucí, aby se tradiční dělba rolí poněkud změnila. Nebylo by správné, aby nějaká žena, která má ještě zaměstnání mimo dům, nesla tíhu domácích prací sama.¹⁴⁸

Muži mohou vystupovat v roli rovnocenného partnera, který přebírá relativně rovný díl odpovědnosti za chod domácnosti, což není neobvyklý, ale zase ne příliš častý případ. Muži figurují v rodinách zpravidla v roli pomocníka, tedy někoho, kdo musí být úkolován, a bývá zpravidla na něm, zda daný úkol splní nebo ne. Tato role pomocníka bývá častější než role partnera. I když muž ženě pomáhá, nepřebírá zpravidla odpovídající díl odpovědnosti za chod domácnosti. Ženy někdy považují muže za tvora, který se nedokáže postarat sám o sebe,

¹⁴⁷ UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str.164. ISBN 80-901646-0-9

¹⁴⁸ ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. Praha: Vyšehrad, 2003. Str. 24. ISBN 80-7021-669-7

muže invalidizují a stvrzují tak svou nadvládu nad touto sférou. Muži pomáhají s domácností většinou tehdy, když to oni uznají za vhodné, nikoli, když je třeba. Jsou schopni ženy zastoupit, vyžaduje-li to situace. Jakmile však výjimečnost situace pomine, dochází obvykle k návratu k zaběhnutému modelu, kdy vše je na ženě. Rovná participace partnerů na domácích pracích se jeví být spíše nedostižným ideálem než všední realitou.¹⁴⁹

Tab. č. 9 Podíl na pracích v domácnosti

Rozdělení činností v domácnosti	Soužití funkční		Soužití dysfunkční		Diference %
	Počet	%	Počet	%	
Vše žena	26	24,8	74	47,7	22,9
Většinu žena	57	54,3	54	34,8	19,5
Většinu nebo vše muž	0	0	1	0,6	0,6
Cca „půl na půl“	19	18,1	14	9,0	9,1
Nelze zařadit	3	2,8	12	7,7	4,9
Celkem	105	100,0	155	99,8	

Zdroj: PLAŇAVA, I. Manželství a rodiny. 2000

Patrně nás nepřekvapí, že žena v domácnosti dělá buď vše, nebo většinu prací. Je možné předpokládat, že při výraznější profesní angažovanosti ženy se podíl muže na domácích pracích zvýší. Ukázalo se, že ženy toho doma dělají vždy více – ať jsou či nejsou angažovány ve své profesi; přičemž soubor funkčních párů se významně neliší od dysfunkčních. V rozdělení některých kompetencí a činností v domácnosti převažuje u dysfunkčních párů tato situace: žena dělá v domácnosti vše, muž nic; finanční hospodaření je zmatené, jasně nedefinovatelné.¹⁵⁰

¹⁴⁹ MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině : Democratizace sféry soukromé*. Praha: Soc. ústav AV ČR,1999. Str. 78 – 81. ISBN 80-8595500-69-3

¹⁵⁰ PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. Str. 114. ISBN 80-7239-039-2

Tab. č. 10 Dělbá práce dvoukariérových dvojic podle pohlaví

Činnost	Vždy žena		Stejně nebo společně	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Vaření	37,8	50,4	12,2	10,4
Praní prádla	65,3	77,0	6,5	2,9
Nakupování	17,6	29,2	43,1	27,4
Uklízení	21,4	42,6	29,4	17,8
Péče o nemocné	19,7	34,3	43,6	31,4

Zdroj: MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 2000

Tab. č. 11 Dělbá práce jednokariérových dvojic podle pohlaví

Činnost	Vždy žena		Stejně nebo společně	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Vaření	44,6	43,4	11,1	14,0
Praní prádla	74,8	78,3	3,0	4,3
Nakupování	19,9	28,3	37,4	33,7
Uklízení	32,1	34,1	22,7	23,6
Péče o nemocné	25,8	32,6	36,7	34,9

(Zdroj: MAŘÍKOVÁ, H. Proměny současné české rodiny. 2000)

10. Žena na trhu práce

10.1 Rozšíření volby ženy

V průběhu své socializace může žena díky svým individuálním dispozicím přijmout určité prvky tradičního chování a aktivně je použít při formování své životní strategie, respektive je přizpůsobit svým představám. Může si tedy zvolit typicky „mužskou“ kariérovou dráhu a snažit nebo nesnažit do ní včlenit mateřství a péči o rodinu, může seberealizovat v roli domácí paní, může konkurovat mužům v boji o získání politické moci. Přijetí nebo odmítnutí tradičních prvků chování může být tedy součástí aktivní životní strategie, ne pouze aktem pasivním defenzivním, trpným.

Rozšiřování možností volby životní cesty je pro ženu otázkou svobody, nikoliv však snadné, zajištěné a už vůbec ne jednoduché existence. Naopak se někdy zdá, že žena dnes své životní role realizuje v až příliš širokém, mnohodimenzionálním a variabilním sociálním prostoru, ve kterém se lze těžko orientovat, obtížně se v něm nalézají vlastní identita, je zde

mnoho utajených rozporů, které nečekaně vyřázejí na povrch. Je snadné přičíst to na vrub překotnosti a nedotaženosti ženské emancipace, alternativy se však hledají těžko. Kromě toho bývá rozdíl v tom, jak žena svou životní cestu vnímá a prožívá a jak se to jeví navenek. Podle některých teorií je totiž žena právě díky své tradiční historické roli dodnes opatřena více než muž sociálními mimikry, je schopná i ochotná více ukryvat a zakrývat své záměry a cíle, ustupovat zdánlivě do pozadí. I v běžné, mužské interpretaci je žena tvorem nevyzpytatelnějším, tajemnějším než muž.

Žena se často snaží skloubit více rolí, které mají rozporné a celkově nadměrné požadavky, aniž se s nimi (zcela) identifikuje – většinou tradičním způsobem rodí a opatruje děti a přitom netradičně studuje a snaží se dosáhnout profesionální kariéry, jakou dosahují muži. Často stojí žena před těmito alternativami:

- a) vzdát dosažení „mužsky definované“ profesní či politické kariéry a věnovat se rodině,
- b) rezignovat na mateřství a utváření rodinné atmosféry a věnovat se zaměstnání a vlastní kariéře,
- c) balancovat na hraně obou rolí - což prakticky znamená odkládat založení rodiny, porody do pozdějšího věku nebo obráceně plánovat si větší profesní nasazení do pozdního středního věku, minimalizovat počet dětí, snažit se průběžně zastat alespoň základní úkoly svázané s rolí matky, partnerky, hospodyně a zároveň docílit alespoň průměrné pozice v zaměstnání, průměrného platu.

Výskyt třetí alternativy je nejčastější. Výsledky sociologických výzkumů naznačují inklinaci českých žen k jakémusi změkčenému, neúplnému tradičnímu modelu rodiny. Ženy se nakonec spokojují s jistými tolerancemi a i přes všechny odchylky od tradičního modelu chtě nechtě zachovala si žena svou roli matky a hospodyně.¹⁵¹

10.2 Zaměstnaná žena a rodina

Novověká industrializace přenesla pracovní místo z rodiny do továrny a soustředila obyvatele do měst. Ani zemědělství nemohlo zůstat u rodinných farem, větší farmy také koncentrovaly větší množství pracovníků. Zavedení povinné školní docházky odvedlo děti na větší část dne z rodin. Na přelomu 19. a 20. století začaly pracovat v průmyslu ženy, někde i děti. Tím se stala domácí práce pro ženu přítěží, neměla totiž na trhu práce žádnou hodnotu,

¹⁵¹ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 272-4. ISBN 80-86429-19-0

izolovala ženu od společenského dění a bránila jí v přirozeném spojení s přírodními ději, které žena měla na venkovské usedlosti. Na trhu práce žena měla a dosud má horší postavení než muž. Větší pracovní zatížení žen, které nebylo kompenzováno žádnými výhodami, vedlo k většímu tlaku ženských hnutí a také v rodinách vyvolávalo větší napětí.¹⁵²

V druhé polovině 19. století se postupně zesílil a rozšířil nesouhlasný postoj veřejnosti k „pracujícím manželkám“. V nových podmínkách tovární výroby vyžadovalo zaměstnání, aby zaměstnanec trávil dlouhá časová období mimo domov. Prakticky poprvé v dějinách se práce ocitla v konfliktu s rolí v domácnosti. Zavrhování takové práce a její předpokládaná neslučitelnost s péčí o děti a domácnost se projevila zákazem zaměstnávání vdaných žen v britské státní správě před druhou světovou válkou. Rovněž to vedlo k posílení důrazu kladeného na „morální mateřství“, které hlásalo, že péče o děti a vedení domácnosti jsou pro manželky nejhodnotnější, nejvíce uspokojivou životní rolí.

Průmyslová revoluce, která přišla po druhé světové válce vyvolala všude v Evropě radikální změny. Od konce 60. let 20. století se ženy začaly ve velkém počtu vracet do pracovního procesu a zaměstnaná žena se stala ve společnosti normou. Tato skutečnost v mnoha ohledech poznamenala rodinný život. Plánování porodu žena dnes často přizpůsobuje vývoji své kariéry; při výběru zaměstnání se někdy rozhoduje i na základě takových faktorů, jako je blízkost bydliště a pružná pracovní doba.

Konzervativní stanovisko proklamovalo, že vdané ženy nemají pracovat, matky pak zvláště ne. Přirozená seberealizace ženy byla v mateřství. Česká společnost však razila jinou teorii. V padesátých letech 20. století po revolučním převratu bylo záměrem osvobodit ženu z nedůstojného domácího prostředí a snaha o rovnost ve vztahu s muži. Tato revoluce byla skrytě, leč velmi nepřátelsky zaujata vůči rodině. Rozšiřoval se zbrojní průmysl a tak byla stupňována totální mobilizace celé populace. Ženy si musely zvyknout, že během svého života budou v jisté fázi životního cyklu současně pracovat a vychovávat děti. Socialismus se svým extenzivním hospodářským systémem potřeboval velké počty pracujících, takže ženy se staly již od počátku padesátých let pevnou součástí pracovních sil. Ženám byla jejich pracovní mobilizace předložena jako dosažení rovnosti, jako cesta jejich emancipace – rovná účast v placeném zaměstnání a rozsáhlý koncept pro osvobození ženy od handicapu mateřství. Bylo vystavěno mnoho nových školek a jeslí, jež přijímaly děti už od tří měsíců. Dokonce nabízely i celotýdenní péči. Pedagogové a psychologové se snažili vyvolat v matkách pocit, že dítě se bude mít se speciálně školenou pečovatelkou v dětském kolektivu

¹⁵² UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. Str. 71. ISBN 80-901646-0-9

lépe, než neodborně vedená páče v rodině – jak by mohla matka vědět, co dítě potřebuje, když na to nemá odborné školení? Rodinám zbývalo než tiše odporovat. Některé matky podlehly tlaku společnosti a propagandě, některé nesouhlasily, ale stále přibývalo těch, kteří své dítě umisťovaly do takto vedených dětských kolektivů, aby mohly chodit do zaměstnání. Později se však přišlo na to, že ženská a převážně mateřská pracovní síla není tak nepostradatelnou, protože matky často zůstávaly s dětmi doma pro četná onemocnění. Státní politika si to samozřejmě dokázala dobře spočítat, že na velmi krátkou mateřskou dovolenou (byla jen 3 měsíce) a jedno místo v jeslích musí doplácet. Postupně se začala mateřská dovolená ženám prodlužovat. Přišlo se na to, že dítě potřebuje matku a tak byl kladen důraz na vztah matky a jejich dětí. Mateřská láska je zcela nenahraditelnou.¹⁵³

Dnes se z přirozenosti ženy pro založení rodiny stala otázka volby. Je mnoho žen, které zůstávají v některých západoevropských společnostech bezdětných. Jde skoro o třetinu žen. Zbývající ženy nepodlehly tlaku moderní doby, že dítě je něčím neslučitelným pro kariéru a jejich seberealizaci a i přes nepříznivé klima pro rodičovství, děti mají. Asi polovina a zejména vysokoškolských ambiciózních intelektuálek nároky povolání a mateřství smířit nedokáže a zůstává celoživotně bez dětí. Zastánci teze o plné slučitelnosti mateřství se zaměstnaností nakonec ve společnosti obstáli. Období péče o malé dítě překlenuje mateřská dovolená, která se dosud zvýšila až na čtyři roky. Zaměstnání žen, a to i žen-matek, se stalo samozřejmostí. Otevřenou otázkou však zůstává, jak dlouho by žena měla s dítětem zůstat doma. Mateřská péče je důležitá, ale od určitého věku dítěte se nevyklučuje se zaměstnáním, udrží-li si matka k dítěti vřelý vztah. Matky zůstávají s dětmi doma, ale po určité době obnovují opět svůj zaměstnanecký poměr.

Přibývá také žen, které nehledají vzestup na manželském a rodinném poli. Mají ho založený ve svém vzdělání a často jsou statusově zařazeny vysoko už rodinou svého původu. Hodnota manželství nemusí být pro profesně založenou ženu tak vysoká. Klesá společně s mírou jejího profesionálního úspěchu. Už nepotřebuje manželství jako ekonomický zdroj. Mateřství bere jako oběť, i když lze jen s těžší uvěřit, že mateřství je možné něčím nahradit. Pokud profesně založená žena nevidí založení rodiny a uzavření sňatku jako překážku v její kariéře, znamená to „pouze“ rozhodnutí posunout uzavření manželství a narození prvního dítěte. Pokud jde o rodinu či domácnost, nejdůležitějším aspektem industrializace byl rozpad rodinné skupiny jako ucelené výrobní jednotky s převážně společným příjmem. Stále běžnější zaměstnávání žen vneslo do rodinného života dramatické změny. Porody a péče o děti

¹⁵³ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 22. ISBN 80-86429-58-X

znamenaají očividně při práci mimo domov překážky. V důsledku toho mívá dnes jen málo žen více než dvě děti a stále sílí trend mít pouze jedno dítě nebo vůbec žádné. K tomuto vývoji došlo v celé Evropě.¹⁵⁴

Tradiční model rodiny, kdy muž sloužil jako živitel rodiny a žena pečovala o potomky a domácnost, dostal podstatných změn. V potaz musíme brát také to, v jakém rodinném klima se žena nachází. Pokud je na mateřské dovolené žena manžela, který usiluje o kariéru a má úspěch v manažerské dráze, je pro něj téměř samozřejmostí, že mu bude manželka řadu let jen vytvářet poklidné rodinné zázemí a seberealizaci najde při výchově dětí a péči o domácnost. Tato rodina také netrpí existenční nouzí, poněvadž manžel je schopen ženu a dítě bez problémů uživit a zabezpečit. Jiné je to v případě, když rodina je závislá na obou příjmech – jak manžela tak manželky. Ve většině případech v takto postavených rodinách se manželka vrací do zaměstnání dříve, protože ji k tomu nutí ekonomická tíseň.

S postupným pronikáním stále většího počtu žen středních a vyšších tříd na trh práce a spolu s tím, jak se vztahy v rodině začínají přibližovat spíše demokratickému modelu, role muže byla v základech otřesena. Nebyl s to uživit rodinu, postupně přicházel i o další charakteristiky, kterými by mohl manželce imponovat – rozhodnost, iniciativu, manuální dovednosti, podnikavost... Rozpadlo se tradiční dělení rolí na živitele rodiny a „ochránkyni tepla rodinného krbu“, i dělení prací a činností na tzv. mužské a ženské. Ženy postupně předstihly muže v dosahovaném vzdělání, alespoň na středních školách, každá čtvrtá si již brala partnera s nižším vzděláním než měla sama. Doma i v kolektivních zařízeních převážně ženami vychovaní muži měli čím dál tím větší potíže svým manželkám imponovat.¹⁵⁵

A co muži, jak se cítí, když je ohrožena jeho role živitele? Muži se nemají čeho bát. Daleko více se pak podílejí na životě společnosti, nejsou vyřazení ze starostí o rodinu a jsou spokojenější. Jejich děti jsou šťastnější, tráví stejně času s otci jako matkami.

Dnes se setkáváme s tendencemi, které chápou vztah muže a ženy na základě myšlenky konkurenčního boje. Míní se, že rovnost partnerů vyžaduje, aby se domácí práce a starost o děti co nejrovnoměrněji rozdělovala mezi muže a ženu a podle toho také žena vykonávala své povolání mimo domácnost, stejně jako muž. Rovněž se požaduje, aby se pokud možno nedělal žádný rozdíl mezi mužským a ženským povoláním. Je tu tedy snaha vyrovnat v maximální míře rozdílnost rolí muže a ženy, aby se tak dosáhlo větší vnější

¹⁵⁴ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2006. Str. 180. ISBN 80-7106-396-7

¹⁵⁵ KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 1996. Str. 11,12. ISBN neuvedeno

rovnosti. Takovýto výklad manželského partnerství může si být v určitých případech z praktických důvodů dobrý, výklad manželství jako konkurenčního boje by ovšem neodpovídal křesťanskému pojetí. Z křesťanského pohledu se zdá snaha o vnější vyrovnání životních podmínek rozhodně přehnaná tem, kde se na jedné straně dostatečně nepřihlíželo k přirozeně daným rozdílům a na druhé straně se při utváření partnerského vztahu počítalo s nepříznivými účinky pro partnerství a výchovu dětí. V takovémto snažení se bere hospodářský výkon a příjem příliš výlučně za měřítko hodnocení muže a ženy.¹⁵⁶

Faktem je že dnes ženy bojují o zrovnoprávnění nejen v partnerství ale i co se týká zaměstnanecké pozice a ekonomické nezávislosti na muži. Při hledání kořenů emancipačního úsilí žen najdeme v hrubém rozlišení – kdy se žena chtěla vymanit z ekonomické a právní závislosti na manželovi a z toho pocházejícím „uvězněním“ v rodině. Jistou možnost osvobození hledala žena při otevření prostoru světa práce. Tato otevřenost světa se špatně slučovala s patriarchální dominancí muže v rodině.

10.3 Práce nebo rodina?

V minulém režimu byl konflikt mezi pečovatelskými závazky žen a jejich pracovním zapojením umocněn velkou zátěží žen domácími pracemi. Tento konflikt byl ale zase zmírňován kumulací porodů do počátků reprodukčního období žen a orientací žen na méně náročná povolání. Především však byly obecně podstatně blokovány možnosti celkového životního a pracovního uplatnění, stejně jako výdělkové možnosti – ženy to pociťovaly ještě více než muži. Stát pak kompenzoval zmíněný konflikt a omezené možnosti uplatnění pro rodiny s dětmi řadou hmotných výhod (jako byly, výhodné půjčky, štědré přídavky na děti atd.)¹⁵⁷

Ženská pracovní síla bývá vnímána jako druhořadá v porovnání s mužskou – což vlastně není specifikum pouze naší společnosti. Na českém trhu práce funguje ze strany zaměstnavatelů stereotyp zaměstnance – muže a zaměstnankyně – ženy. Ženská pracovní síla bývá a priori považována za méně kompetentní v porovnání s mužskou pracovní silou, za méně stabilní, málo perspektivní až zcela neperspektivní i za méně výkonnou. Muži bývají obvykle považováni za lepší pracovníky než ženy bez ohledu na skutečné individuální schopnosti, dovednosti a předpoklady pro výkon daného povolání či profese, pro zvládnutí zcela konkrétní práce.

¹⁵⁶ ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. Praha: Vyšehrad, 2003. Str. 24. ISBN 80-7021-669-7

¹⁵⁷ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 46. ISBN 80-86598-61-6

Myslíte si, že tomu tak není? A co zkušenosti mnoha žen s přijímáním do zaměstnání, kdy na rozdíl od svých mužských protějšků bývají dotázány na zcela „soukromé záležitosti“ týkající se jejich rodinného stavu, počtu dětí... a to nikoli proto, aby jim zaměstnavatel vytvořil vhodné podmínky pro případné skloubení práce a rodiny, ale ve skutečnosti proto, aby je z toho důvodu (samozřejmě neoficiálně) nepřijal. Taková pracovní síla je pro něho totiž dopředu nejistá, nespolehlivá a mnohdy jí proto není ani dána šance tuto domněnku vyvrátit. Ani pokud jsou ženy ještě svobodné, nemívají vyhráno. Předpokládá se u nich, že rodinu založí, a tak jsou pro zaměstnavatele neperspektivní zase z tohoto důvodu.

Čeští zaměstnavatelé doposud nedokáží dostatečně ocenit loajalitu pracujících matek majících ještě závislé děti, jak je to dnes již běžné v některých firmách na Západě, neboť tyto ženy si obvykle práce velice váží, jsou výkonné a nestojí o to, měnit (tak často jako muži) své místo své zaměstnání.

Nespolehlivost, „labilita“ ženské pracovní síly je odvozována od případných krátkodobých či dlouhodobějších absencí z důvodu rodinných povinností (péče o druhé) a nic na tom nemění skutečnost, že ne všechny ženy se tak nutně chovají, ani to, že ženy obvykle zůstávají věrný podniku či firmě, ve které pracují – a z tohoto důvodu je možné je vnímat jako stabilní, resp. stabilnější pracovní sílu než muže, kteří (zpravidla z rodinných důvodů) častěji mění své zaměstnání než ženy. To jen dokládá, že zaměstnavatelé u nás jen těžko dokáží překonávat tradiční vnímání mužů a žen v pracovní sféře. A tak trh práce v České republice funguje stále spíše podle stereotypních představ a názorů než podle ohodnocení schopností a skutečného výkonu toho kterého jedince.¹⁵⁸

Pojem „ženská práce tedy postupně získal vedle svého významu „práce v domácnosti“ druhý příbuzný význam vážící se typicky k „ženským profesím“. Oddělení od mužských profesí zde ale není tak příkré, tak jednoznačné. Je možné vidět, že ve veřejné sféře se rozdíl mezi oběma rody stírají více než v domácnosti, respektive v soukromé sféře. Platí ale a často se uvádí, že ženy pronikly na dříve zakázanou půdu za cenu převzetí mužského profesního chování a že rozdíl se stírají poněkud jednostranným způsobem. I z toho důvodu mužné ženy nemají většinou chuť kvalifikovat se v typicky „mužských“ povoláních.

Stejně jako v dřívějších dobách i v současnosti není ženě vždy dáno ono uznání a respektování, které ji náleží. Dochází k oddělení rodiny a pracovního světa. Se změnami ve světě práce začínají i ženy pracovat mimo domácnost a vykonávat povolání, která byla dříve

¹⁵⁸ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme..* Praha: SLON, 2003. Str. 187.
ISBN 80-86429-19-0

vyhrazena mužům. V dnešní době stojí manželé a ti, kteří vychovávají děti před obtížným úkolem, jak sloučit práci v domácnosti s výdělečnou prací. Nezřídká převládá ve společnosti ještě představa o rolích, která znevýhodňuje ženu. Práci muže a ženy v zaměstnání a rodině je zapotřebí uspořádat tak, aby rodiče stačili jak profesionálním nárokům, tak také potřebě dětí o péči a náklonnost. Nikdo by neměl být nucen, aby z materiálních nebo psychologických důvodů zanedbával úkoly spojené s životem v domácnosti a rodině ve prospěch výdělečné práce. Na druhé straně patří k právu na práci, aby ženy, které chtějí přijmout výdělečnou práci nebo vykonávat nějaké povolání, měly k tomu také možnost. Jde o to, abychom usilovali o takový řád pracovního procesu, v němž každý může pracovat podle svých osobních potřeb. V něm musí být mužům a ženám umožněn přístup k různým povoláním a zároveň najít možnosti, jak propojit domácnost a práci. Nutnost spojit práci v domácnosti s výdělečnou činností vyžaduje příjem, který zahrnuje vyrovnání nákladů spojených s výchovou, popřípadě s rodinou. Tomu by také mělo odpovídat zohlednění doby péče a výchovy při sociálním zabezpečení. Zároveň je nutné zajistit přizpůsobivou pracovní dobu, která bere v úvahu potřeby výdělečně činných žen a rodin. Nastává změna ve vedení domácnosti, podíl zaměstnanosti žen stoupá.¹⁵⁹

Se změnou režimu se rozšířily možnosti životní volby, ale objevily se okolnosti, které jejich realizaci zabraňují. Stále složitější se jeví možnost potencionálních rodičů realizovat aspirace mít děti a současně s tím realizovat své další životní záměry. Jde především o ztížené příležitosti žen s dětmi participovat na trhu práce, vedle toho i materiální nevýhody plynoucí pro rodiny s dětmi a konečně i problémy se získáním bydlení.

V moderních tržních demokraciích se na konci 20. století formovaly dva modely participace žen na trhu práce:

- přerušovaná kariéra, když ženy odcházejí dočasně z trhu práce na stále kratší dobu před a po narození dítěte, a většinou i při následné péči v jeho nejranějším období života,
- kontinuální pracovní kariéra, která se v podstatě podobá kariéře mužů, když je přerušena pracovní kariéra minimálně.

V prvním případě jsou ženy na trhu práce v nevýhodě, protože investují v průběhu kariéry do své účasti na trhu práce méně času, a mohou proto očekávat i menší návratnost této investice. Mají proto nižší celoživotní příjem. Hlavně ale je v dynamické ekonomice problém,

¹⁵⁹ *Život z víry. Překlad 2. dílu katol. katechismu pro dospělé.* České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 1998. Str. 283. ISBN 80-86074-02-1

podržet si kompetence opravňující vracet se na pracovní místo po delším přerušení. Tento model odpovídá rozdělení rolí „živitel-pečovatelka“, neboť v tomto případě příjem ženy a její pracovní participace zůstávají doplňkem zapojení muže-živitele a rozšířením konzumních možností rodiny.

Pokud jde o druhý případ, tak kontinuální pracovní kariéra je vhodnější pro vybudování rovnoprávné pozice žen na trhu práce. Vzniká však zákonitě jiný problém: jak sladit péči o rodinu a dítě se zaměstnáním.¹⁶⁰

10.4 Muž v rodině ženy

Mnoha empirickými šetřeními je potvrzováno, že muži se patriarchálních nároků a postojů nevzdali. I jiná zjištění dokazují, že ženy si svou podřízenou pozici podržují stále. Například v honorování za odvedenou práci je obecně známo, že i v nejvyspělejších zemích jsou za stejnou práci honorovány ženy hůře než muži. V méně rozvinutých zemích je ekonomické znevýhodňování žen ještě výraznější. Muži ve vyspělých západních zemích rozhodují o zásadních ekonomických záležitostech rodiny častěji než ženy.

A přesto dospíváme k paradoxům. Možný píše, že „muž dnes žije v rodině ženy“ – a ta je nespokojená. Přenáší své pocity na děti a ty, protože jsou s matkou v těsnějším kontaktu než s otcem, se tak mohou snadno nechat zmanipulovat a vybudovat si matkou zkreslené představy, navíc potvrzené otcovou nepřítomností, o tom, jakou roli otec v rodině má.¹⁶¹

Žena řídí chod rodiny ve většině sfér a přitom se stále v některých ohledech chová jako bytost podřízená. Muž se z rodiny vytrácí a jeho prestiž doma už nezachraňují ani mimorodinné aktivity. Je ženou zastupitelný v roli živitele.

Muž přestal být jediným živitelem rodiny. Rodina ztratila pevný společenský statut daný povoláním svého přednosty. Prestiž muže v rodině začala klesat. Ve veřejném prostoru začal proces stírání rozdílů mezi muži a ženami. Jako osoba pracující člověk své pohlaví nepotřebuje – to je ve veřejné sféře respektováno jen módou a reklamou je ale pozoruhodné, nakolik se reklama drží tradičního dělení ženských a mužských sfér působnosti. Sňatky přestaly být určovány jinými zájmy než přáním snoubenců žít společně. Souhlas rodičů se sňatkem se stal dodatečným a formálním. Větší mobilita společenská, kterou přinesla industrializace, šla ruku v ruce s větší mobilitou prostorovou. Jak se společnost stávala bohatší, stíraly se dřívější strmé rozdíly mezi vrstvami a třídami. Rozvinutá industriální

¹⁶⁰ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Str. 47. ISBN 80-86598-61-6

¹⁶¹ Tamtéž. Str. 164

společnost je stále méně hierarchická, více než pyramidou je dnes prostorem pro ekonomickou a informační směnu. Lidem záleží hlavně na tom, jsou-li uvnitř nebo vně toho prostoru.¹⁶²

Muž je o něco lépe vybaven na to, aby byl ochráncem rodiny proti vnějšímu ohrožení a jejím živitelem – ji-li ovšem vnějším nebezpečím nepřátelská tlupa a hlavním zdrojem potravy lov. Žena je lépe vybavena na to, aby se zabývala vnitřními záležitostmi rodiny.

Vliv žen je patrný ve všech sférách kulturního rodinného života. Nikoho jistě nepřekvapí, že všechny mýty, které popisují ženy jako kulturní bytosti a muže jako divochy z přírody, končí tím, že muži opustí své věčné putování v přírodě a skončí nakonec u žen. Toto přijetí „divokého“ muže do kulturního prostředí žen zcela zvrátilo dosavadní sociální strukturu a způsobilo neobyčejný rozvoj příbuzenských vztahů uvnitř lidského rodu. Vstup muže do rodinného světa žen tak dává základní strukturu sociálním vztahů uvnitř společnosti na základě identifikace jednotlivců pomocí příbuzenských pravidel – každý se může stát matkou, otcem, sestrou, bratrem, ale také tetou či strýcem, švagrovou či tchýní.¹⁶³

10.5 Úspěšnost skloubení práce a rodiny a spokojenost v životě

Otázka skloubení pracovních a rodinných závazků je stejně důležitá v životě žen i mužů. Jelikož z postavení mužů a žen na trhu práce vyplývá jasné znevýhodnění žen, a to zejména z důvodu jejich zátěže péčí o domácnost a děti, nabízí se otázka „jak zvládat pracovní a rodinné závazky“. Dvěma třetinám žen a více než polovině mužů se daří práci a rodinu dobře skloubit. Muži častěji zanedbávají rodinu kvůli pracovnímu vytížení. Největší obtíže zaznamenávají muži i ženy v období, kdy mají nebo měli děti v předškolním věku.

To, že je problém harmonizace práce a rodiny považováno více za záležitost žen, se promítá do společenského očekávání od žen. Zhruba jedna třetina žen a necelá polovina mužů, kterých se rodinná a pracovní zatíženost týká, mají větší či menší problémy s jejich harmonizací. S názorem, že harmonizace práce a rodiny v životě je problémem individuálním, každého jednotlivce, souhlasí více než polovina mužů i žen. Zhruba pětina žen a čtvrtina mužů si myslí, že opatření, která by umožnila rodinu a práci lépe skloubit, by měl prosazovat stát.

¹⁶² MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str. 23. ISBN 80-901424-7-8

¹⁶³ VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme...* Praha: SLON, 2003. Str. 262. ISBN 80-86429-19-0

Roli zaměstnavatelů v zavádění určitých opatření však jako významnou vidí pouze 7% žen a 8% mužů.¹⁶⁴

Tab. č. 12

Který ze subjektů by měl zajišťovat podporu skloubení práce a rodiny v %?

	Zaměstnavatel	Stát	Odbory	Je to problém každého	Jiný subjekt	Neví
Muž	8,3	20,4	3,4	58,9	0,4	8,7
Žena	7,1	24,4	3,0	57,6	0,9	6,9

Zdroj: www.mpsv.cz/výsledky výzkumu veřejného mínění o postavení žen na trhu práce, 2003

Mezi ženami přibýlo jednoznačně na povolání orientovaných výkonných profesionálek, které mají rády mužské klima tvrdé soutěživosti v práci a radost z vysokého postavení a úspěchu – na druhé straně ale jistě přibude i žen, které vědí, jak krásné je být ženou, ženou – vítězit svou slabostí a líbit se a okouzlovat.¹⁶⁵

¹⁶⁴ *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha: MPSV, 2003 [cit. 2007-12-03]. Dostupné na WWW: /mpsv.cz/výsledky výzkumu veřejného mínění o postavení žen na trhu práce/SV AVČR, říjen 2003/

¹⁶⁵ *Sociologie jako umění Možného. Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. Str. 35. ISBN 80-210-2852-1

Závěr

*„Rodina odedávna a především existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou každé lidské společnosti. Rodina krom toho propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity“.*¹⁶⁶

S nástupem moderny se rozvolnila některá významná pouta, jimiž společnost držela pohromadě rodinu jako mezigenerační společenství i jako manželský pár. Poklesla především síla ekonomického tlaku na udržení rodiny – jednota rodiny nezaujímá již centrální postavení. Proměna v demografickém chování u nás, především sňatečnosti, porodnosti, potratovosti jsou natolik hluboké, že se dostávají do pozornosti odborníků i laické veřejnosti – pravděpodobně díky atraktivitě tématu. A tak není jediného českého občana, který by se nějakým způsobem nedozvěděl, že náš populační vývoj je negativní a že se nacházíme uprostřed „demografické krize“.

Rabušic nesouhlasí s takovýmto způsobem výkladu české populační situace, já zastávám jeho názor. V knize *„Kde ty všechny děti jsou?“* odmítá toto označení našeho populačního vývoje jako „negativní“ a nemyslí si, že jsme v demografické krizi. Ve své knize ukazuje, že současné české populační trendy jsou – stejně jako trendy v dalších oblastech života – posunem ke standardům typickým pro moderní demokratické společnosti. Uvádí, že česká rodina není v krizi a že, sledovaný vývoj je nejen logickou, ale z jistého pohledu i zdravou součástí celkového vývoje této společnosti.¹⁶⁷

Změnil se také pohled na manželství. Dávalo status dospělosti, nezávislosti na rodičích, bylo spojeno s pravidelným sexuálním životem. Dnes se mladou generací preferuje sexuální svoboda, předmanželský sex je téměř „normou“. I když proti tomuto se ostře staví církve ve všech církevních dokumentech a nabádá mladé lidi k manželství, kde se může „naplno“ rozjet sexuální život, světská společnost udává zcela jiný směr preferující volnost, individuální autonomii a štěstí jedince.

Nelze říci, že by celá populace měla své názory na oblast rodiny a manželství dobře ujasněny a uspořádány. Různé věkové skupiny se od sebe odlišují. Celkově v postojích na jedné straně nacházíme vliv „tradičních“ norem a společenských vazeb, na straně druhé

¹⁶⁶ MATOUŠEK O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. Str.8. ISBN 80-901424-7-8

¹⁶⁷ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. Str. 10. ISBN 80-86429-01-6

hodnoty spojované s „moderními“ společnostmi. **Lze říci, že česká populace dnes v daném kontextu vyjadřuje střetávání dvou hodnotových a životních koncepcí.**

Čím je populace mladší, tím více toleruje nesezdané partnerské soužití a odmítá patriarchální model rodinných vztahů. Postupně dochází k opouštění tradičního modelu reprodukce a k přechodu k novému, modernisticky orientovanému.

Výzkumy ukazují, že manželství mezi mladými u nás má poměrně vysoký kredit. Založit rodinu je dnes cílem asi 80 % Čechů. Asi 80 % se to také povede, i když ne všem na první pokus.¹⁶⁸

Muž a žena odedávna patří k sobě. Spolu sdílí dobré i zlé, jsou si oporou a spolu vychovávají děti. I když se podoba jejich vztahu v průběhu století měnila, rodina patří i v moderním světě u všech národů, národností a kultur k základům společenského života. Jen rodina může přispět, být nástrojem k hodnotovému a mravnímu obrození člověka, jako jedinečného tvora a části přírody.

¹⁶⁸ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. Str. 233. ISBN 80-86429-58-X

Seznam literatury:

Hlavní prameny:

Monografie:

ČADKOVÁ, K.; LENDEROVÁ, M.; STRÁNÍKOVÁ, J. *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2006. ISBN 80-7194-920-5

DOLISTA, J. *Naděje vložená do manželství*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994. ISBN nevedeno

FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-87-7

GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové Noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7

HANÁKOVÁ, P.; HECZKOVÁ, L.; KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu: Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-49-0

HINTAUS, L. *Člověk a rodina – smysl a funkce rodiny*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta. 1998. ISBN nevedeno

HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové Noviny, 1997. ISBN 80-7106-195-6

HÖFFNER, J. Kardinál *Manželství a rodina*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-49-6

KASPER, W. *Teologie křesťanského manželství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. ISBN 80-85959-28-3

KIPPLEY, J.F. *Manželství je natrvalo, Základy křesťanského manželství*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-075-6

KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina*. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 1996. ISBN nevedeno

KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. *Prostředí člověk a výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2

LAMB, M.E. (ed), *The father's role. Applied Perspectives*. New York: John Wiley and Sons. 1996

LENDEROVÁ, M.; RÝDL, K. *Radostné dětství?* Praha; Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9

LNĚNIČKOVÁ, J. *Svět dětí*. Praha: Albatros, 2005. ISBN 80-00-01786-5

LUBICHOVÁ, CH. *Rodina*. Praha: Nové Město, 1999. ISBN 80-86146-15-4

MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6

MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině : Democratizace sféry soukromé*. Praha: Soc. ústav AV ČR, 1999. ISBN 80-8595500-69-3

MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-93-1

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1993. ISBN 80-901424-7-8

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-X

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-75-3

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: ACADEMIA, 2000. ISBN 80-200-0690-7

NITSCHKE, W. *Křesťan a hledání životního partnera*. 2. vyd. Ostrava: Ethics, 1992. ISBN neuvedeno

ONDOK, J.P. *Biotika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-486-1

PFEFFER, S. *Rozvíjíme emoce dětí*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-764-7

PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: GRADA Publishing, 1994. ISBN 80-7169-129-1

PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2

RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. ISBN 80-86429-01-6

RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85353-12-7

RENZETTI, C.M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2

ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-669-7

SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7478-249-1

UTRIO, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. ISBN 80-901646-0-9

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0

VODÁKOVÁ, A.; VODÁKOVÁ, O. *Rod ženský: Kdo jsme, odkud jsem přišly, kam jdeme?* Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-0

Zaostřeno na ženy, na muže. Spol. autorů. Praha: ČSÚ, 2005, ISBN 80-250-1128-3

Elektronické dokumenty:

Český statistický úřad [online]. Praha ČSÚ, 2006 [cit. 2007-12-09].
Sekce Publikace o obyvatelstvu – Vývoj obyvatelstva v ČR v roce 2006. Dostupné na WWW:
<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/select_obyvatelstvo/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: MPSV, 2007 [cit. 2007-11-24].
Dostupné na WWW: <<http://mpsv.cz/>>

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: MPSV, 2006 [cit. 2007-11-22].
Dostupné na WWW: <http://mpsv.cz/studie_zakon_o_registrovanem_partnerstvi/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: MPSV, 2003 [cit. 2007-12-03].
Dostupné na WWW: <http://mpsv.cz/vysledky_vyzkumu_veřejného_mínění_o_postavení_žen_na_trhu_práce/SV_AVČR_říjen_2003>

POSPÍŠIL, C.V. *Rodina, manželství a fakticky existující soužití.* Hnutí pro život ČR [online].
Praha, 2001. Sekce, Manželství. [cit. 2007-12-02]. Dostupné na WWW:
<http://prolife.cz/rodina/?kn=15&clanek=all/Rodina_manželství_a_fakticky_exit._Soužití,_bod_VI._>

Wikipedia [online]. Praha: Rodina, 2006 [cit. 2007-09-28]. Dostupné na WWW:
<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>>

Sekundární prameny:

Monografie:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Církevní konstituce: Gaudeum et spes
Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-71113-098-3

JAN PAVEL II. *Familiaris consortio.* Praha: Zvon, 1992. ISBN neuvedeno

KOULET-WAGNER, A. Emancipace ženy a industriální společnost. Přel. M.Čermáková. In
Sborník překladů z evropské a americké feministické sociologie II. Praha: ČSÚ AV ČR, 1993.

ONKENOVÁ, J. *Jestliže mě miluješ.* Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-01409-2

REISS, D. *Rodinný kodex a schopnost rodiny snášet těžkosti.* b.n. Kontext 3, 1987.
ISBN neuvedeno

Sociologie jako umění Možného. Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity.
Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2852-1

Vyznání víry církve, Překlad 1. dílu katol. katechizmu pro dospělé. České Budějovice:
Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, 1999. ISBN 80-86074-15-3

Život z víry, Překlad 2. dílu katol. katechismu pro dospělé. České Budějovice: Jihočeská Univerzita , Teologická fakulta, 1998. ISBN 80-86074-02-1

Abstrakt

ANTOŠOVÁ, P. *Proměny rodiny a manželství*. České Budějovice 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Mgr. Jana Šimečková

Klíčové pojmy: rodina, manželství, role mužů a žen v rodině, porodnost, demografické chování, rodičovství

V této diplomové magisterské práci jsem věnovala pozornost proměnám rodiny a manželství zejména v posledním století. Proměny v charakteru českého demografického chování, především však v oblasti reprodukce, jsou výsledkem moderní kulturní změny, jejíž nositelkou je současná mladá česká populace. K těmto změnám docházelo působením nové společenské situace: rostl individualismus a důsledněji se prosazovala emancipace žen včetně jejich ekonomické nezávislosti, část společnosti vědomě odmítala tradiční hodnoty. Nízká sňatečnost a nízká porodnost jsou zákonitými doprovodnými jevy této kulturní změny.

V 90. letech 20. století se snížilo procento mladých lidí vstupujících do manželství, značná část mladých lidí odložila vstup do manželství a stejně tak narození prvního dítěte na pozdější dobu a právní manželství začalo být částečně nahrazováno nesezdaným soužitím. Objevují se nové alternativy partnerského soužití, které jsou společností poměrně akceptovány. Došlo ke změně funkcí rodiny, od některých se odprostila, na jiné, pro ni více podstatné se soustředila. Změna zasáhla i postoj k tradičnímu modelu rozdělení rolí v rodině, kde hlavní autoritou a živitelem je muž a žena je pečovatelkou. Povaha mužské a ženské role dostává radikálně nový ráz.

V textu jsem poukázala také na to, jak tyto změny vnímá církev a snažila jsem se je porovnat s názory odborníků.

Abstract

Changes in Family and Marriage

Key terms: family, marriage, role of men and women in the family, childbirths, demographic behaviour, parenthood

In this Master Theses I pay attention to the changes in Family and Marriage mainly in last century. The changes in the character of Czech demographic behaviour, in the field of reproduction, represent consequences of a modern cultural change, whose bearers are contemporary young Czech generation. These changes occurred due to the new social situation: the growth of individualism, stronger women emancipation including their economical independence; part of the society deliberately refused the traditional values.

The low marriage rate and birth rate are inevitable phenomena accompanying these cultural changes. In the 1990's of the 20th century there was a decrease in the percentage of marrying young people. At the same time a significant number of young people postponed their marrying and also the start of the family for later on. Legal wedlock was partly replaced by unmarried cohabitation. Newly developed alternatives of living together have been accepted by most of the population. There have been certain changes in the functions of families as well. On one hand, they have got rid of some of the functions and on the other hand, families have begun to focus on other, more essential ones. The attitudes towards the traditional division of the roles in family, where the main authority of the breadwinner was represented by a man and the role of the caretaker was played by a woman, have also changed. The characters of the roles of men and women have gained significantly different features.

In my text I have pointed out the perception of the above mentioned changes of the church and I attempted to compare it with the findings of experts.